

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
TEISĖS FILOSOFIJOS KATEDRA

SKAIDRĖ BARTKEVIČIENĖ

TEISĖ IR VALDYMAS

**TEISINIS NIHILIZMAS: JO PRIEŽASTYS IR ĮVEIKIMO GALIMYBĖS
LIETUVOJE**

Magistro baigiamasis darbas

DARBO VADOVAS -
PROF. DR. SAULIUS ARLAUSKAS

Vilnius, 2005

TURINYS

ĮVADAS.....	4
1. TEISINIO NIHILIZMO SAŲVOKA.....	7
2. TEISĖS SUBJEKTO SANTYKIS SU TEISE IR TEISINIS NIHILIZMAS.....	10
2.1. Naudojimasis teise ir teisinis nihilizmas.....	11
2.2. Teisinis nihilizmas ir teisės laikymasis.....	12
2.3. Teisinis nihilizmas ir teisės vykdymas (taikymas).....	13
3. TEISINIS NIHILIZMAS IR TEISĖS PAŽEIDIMAS.....	16
3.1. Kaltės institutas ir teisinis nihilizmas.....	17
4. TEISINIO NIHILIZMO IŠRAIŠKO FORMOS.....	18
4.1. Ideologinio teisinio nihilizmo formos.....	19
4.1.1. Anarchistinis - komunistinis teisinis nihilizmas.....	19
4.1.2. Anarchistinis - fašistinis teisinis nihilizmas.....	21
4.2. Žmogaus teisių pažeidinėjimas kaip specifinė teisinio nihilizmo forma demokratinėje valstybėje.....	22
4.3. Kriminalinė teisinio nihilizmo forma.....	24
4.4. Ekonominio-pragmatinio teisinio nihilizmo forma.....	25
4.5. Biurokratinio teisinio nihilizmo forma.....	28
4.5.1. Korupcija kaip biurokratinio teisinio nihilizmo rūšis.....	29
4.5.2. Piktnaudžiavimas tarnybine padėtimi kaip biurokratinio teisinio nihilizmo rūšis.....	34
4.6. Teisinis idealizmas kaip teisinio nihilizmo specifinė forma ir jo priežastys.....	34
4.6.1. Įstatymų, atitrūkusių nuo realybės, kūrimas.....	35
4.6.2. Realios teisės normos įgyvendinimo mechanizmo nebuvimas.....	36
5. TEISINIO NIHILIZMOPRIEŽASTYS.....	37
5.1. Ekonominis interesas kaip teisinio nihilizmo priežastis ydingų įstatymų veikimo erdvėje.....	40
5.2. Neteisinė sąmonė kaip teisinio nihilizmo priežastis.....	40
5.3. Valstybinio aparato valdymo netobulumas, politinės atsakomybės stoka kaip teisinio nihilizmo priežastis.....	41
5.4. Teisėtų procedūrų ignoravimas, nepaisymas, popierizmas kaip teisinio nihilizmo priežastis.....	42

6. ASMENŲ, DIRBUSIŲ VIEŠUOSIUS DARBUS 2002-2003 METAIS, DISKRIMINACIJA KAIP KONKRETUS TEISINIO NIHILIZMO ATVEJIS.....	43
7. VILNIAUS MIESTO SAVIVALDYBĖS TARYBOS SAVIVALĖ KAIP KONKRETUS TEISINIO NIHILIZMO ATVEJIS.....	52
8. TEISINIO NIHILIZMO ĮVEIKIMO GALIMYBĖ LIETUVOJE.....	55
8.1. Tinkamas įstatymų leidybos organizavimas.....	55
8.2. Ekonominių, politinių, socialinių-psichologinių sąlygų, kuriose bus įgyvendinamos teisės normos, tobulinimas.....	56
8.3. Kovos su korupcija griežtinimas.....	56
8.4. Nusikalstamumo kontrolė kaip teisinio nihilizmo įveikimo galimybė.....	57
8.5. Teisinės sąmonės ugdymas ir žmonių iniciatyvos skatinimas.....	58
8.6. Politinės atsakomybės valstybės valdyme įgyvendinimas.....	59
SANTRAUKA.....	62
SUMMARY.....	63
IŠVADOS.....	64

IVADAS

Baigiamojo darbo tema nagrinėjama dėl keleto priežasčių ir aplinkybių.

Universiteto mokymo programa labiausiai orientuota į apibendrinimus visose teisės srityse. Daugelyje teisės sričių galima atrasti teisės negerbimo, negatyvaus požiūrio į teisę, teisės ignoravimo apraiškų. Tai tiesiogiai siejasi su šio darbo tema, nes „teisinis nihilizmas - tai nepakankamas teisės įvertinimas, nepateisinamas požiūris į teisę.“¹ Temos pasirinkimas sąlygotas Universiteto pasiūlytos intensyvios studijų programos, todėl įpareigoja labiau susikoncentruoti ties fundamentaliais - teoriniais, istoriniais, taip pat ir praktiniais dalykais. Prof. A. Vaišvilos veikalai „Teisės teorija“ bei „teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje“ tapo atspirties tašku problemos nagrinėjimui. Išskirtinį susidomėjimą šiais dalykais skatino ir palaikė R. Šimašiaus teisės teorijos, prof. S. Arlausko teisės filosofijos, L. Meškauskaitės žiniasklaidos teisės, V. Šlapkausko, R. Petkuvienės teisės sociologijos paskaitos bei seminarai.

Temos pasirinkimą taip pat sąlygojo įgyvendintas teisingumas ir teisėtumas šio darbo autorės iniciatyva. Tačiau svarbiausias šios temos pasirinkimo kriterijus - **temos aktualumas ir naujumas**. Nagrinėjant šią temą buvo atsižvelgta ne tik į mokslinį ir praktinį temos aktualumą, bet ir kaip ji išnagrinėta literatūroje. Reikia pastebėti, kad mokslinės literatūros šia tema dar labai trūksta, nors teisinis nihilizmas klesti visur. Tai yra „globalus, masinis, plačiai paplitęs ne tik tarp piliečių, socialinių ir profesinių grupių, bet ir tarp oficialių valstybės institucijų, įstatymų leidžiamosios, vykdomosios, teisminės valdžios struktūrų“² reiškinys. O apie vieną darbo pabaigoje nagrinėtą teisinio nihilizmo pavyzdį, kai 2002-2003 m. buvo diskriminuojama socialinė grupė - nei literatūros, nei paaiškinimų ar komentarų iš valdžios institucijų pareigūnų - nepavyko surasti. Dar daugiau - su kuo apie tai teko kalbėti - su teisininkais (net darbo teisės specialistais), seniūnais, kitais valstybės tarnautojais ir politikais - niekas, išskyrus Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos specialistus ir Darbo biržos darbuotojus, apie tokį diskriminavimo atvejį net nebuvo girdėję ir net neįsivaizdavo, kad taip galėtų būti.

Šis darbas yra taikomojo pobūdžio krypties, kadangi pateikiami ir analizuojami savarankiškai gauti nauji empiriniai duomenys: paneigiama daugelio autorių hipotezė, kad tik susibūrusios žmonių grupės gali išspręsti iškilusias ekonomines, socialines, teisėkūros ar kitas problemas, pažaboti politikų ir valdininkų savivalę. Kovoti su teisiniu nihilizmu gali ir privalo kiekvienas Lietuvos Respublikos pilietis, kuris su tuo reiškiniu susiduria. Šis darbas yra teorinio

¹ В. Г. Гавриленко, Н. И. Ядевич. Юридическая энциклопедия.-Минск: Бип-С, 1999. С. 347.

² Там же.

analitinio pobūdžio krypties, nes nagrinėjami teoriniai literatūriniai šaltiniai, Lietuvos Respublikos ir kitų šalių teisės aktai, pateikiami originalūs praktinių problemų sprendimo būdai; pateikiami pavyzdžiai, kaip galima Lietuvoje kovoti su politikų ir valstybės tarnautojų savivale ir neteisminėmis, ir teisinėmis priemonėmis.

Terminas nihilizmas kilęs iš lotynų kalbos žodžio nihil, kuris reiškia nieką.

Nihilizmo terminą pirmasis pavartojo vokiečių filosofas Jakobis; šis terminas paplito I. Turgenevo romano „Tėvai ir vaikai“ dėka.”³

Teisinis nihilizmas yra iškreipta individualios sąmonės ir visuomenės sąmonės forma, nukreipta prieš teisės normų veikimą; tai teisei sąmonei priešinga neteisinės sąmonės forma, kuri instinktyviai, spontaniškai ar sąmoningai, tiek buitiniu, tiek ir valstybiniu lygmenimis ciniškai neigia teisę kaip vertybę.

Darbo pirmojoje dalyje pateikiami *nihilizmo ir teisinio nihilizmo* sąvokų apibrėžimai, suformuluoti įvairių autorių, įvairiuose šaltiniuose, tai pat - apibendrintas teisinio nihilizmo sąvokos apibrėžimas.

Kitoje dalyje kalbama apie esmingiausią teisinio nihilizmo sąvokos dalyką - subjektą, ciniškai niekinantį teisę.

Kadangi teisinis nihilizmas visada yra susijęs su teisės pažeidimu, darbo trečiojoje dalyje nagrinėjamos šios sąvokos. Pažymėtina, kad teisinis nihilizmas kaip sąmoningas, ciniškas teisės neigimas kartu yra ir teisės pažeidimas, bet ne kiekvieną teisės pažeidimą galima laikyti teisiniu nihilizmu (pvz., kai nusikaltimas padaromas dėl neatsargumo).

Darbo ketvirtojoje dalyje apibūdinamos ir nagrinėjamos įvairios teisinio nihilizmo pasireiškimo formos.

Darbo penktojoje dalyje apibūdinamos ir nagrinėjamos įvairios teisinio idealizmo (nepagrįsto teisės pervertinimo) pasireiškimo formos.

Darbo šeštojoje dalyje įvardijamos teisinio nihilizmo apraiškų Lietuvoje pagrindinės priežastys ir sąlygos.

Konkretūs teisinio nihilizmo pasireiškimo ir jo įveikimo atvejai nagrinėjami darbo septintojoje ir aštuntojoje dalyse.

Teisinio nihilizmo sumažinimo galimybės nagrinėjamos darbo devintojoje dalyje.

Manome, kad šios studijos išvados gali būti reikšmingos šio negatyvaus, visur persismelkusio reiškinių - teisinio nihilizmo - nagrinėjimui bei jo sklaidai Lietuvoje.

Temos aktualumas. Teisės ignoravimas, įstatymų nepaisymas Lietuvoje tapo beveik įprastu reiškiniu. Jau niekieno nebestebina atlyginimų mokėjimas vokeliuose arba darbas neįforminus rašytinės darbo sutarties. Taip pat niekieno nebestebina ir valstybės tarnautojų

³ Filosofijos žodynas. Vilnius: Mintis, 1975. P. 315.

naudojimasis tarnybine padėtimi asmeniniais tikslais, tūkstantinių nepelnytų premijų pasiskyrimas. Kai kurie valstybės tarnautojai ir kai kurie politikai ignoroja ir LR Konstituciją, ir įstatymus, ir Vyriausybės programą, ir Valstybės ilgalaikės raidos strategiją. Tai neįdomu daugumai politikų ir daugumai valstybės tarnautojų, nors kaip tik jie turėtų vadovautis teise kaip vertybe: turėtų gerbti žmogaus teises.

Darbo tikslas - atskleisti teisinio nihilizmo mastą, priežastis, nustatyti priemones, būdus kaip su šiuo reiškiniu būtų galima kovoti.

Darbo **tiriamąją problemą (darbo objektą)** iš esmės apibūdina pats temos pavadinimas, kuriame jau savaime slypi klausimas - ar galima, ir kaip, kokiais būdais galima įveikti paplitusį teisinį nihilizmą tarp Lietuvos Respublikos politikų ir valstybės tarnautojų neteisėtų veiksmų žmogaus teisių srityje.

Iš čia išplaukia **hipotezės**:

1. Lietuvos politikai ir valstybės tarnautojai sąmoningai ignoroja teisę, pažeidinėja įstatymus.
2. Lietuvos politikai ir valstybės tarnautojai neprognozuoja savo neteisėtų veiksmų neigiamų pasekmių ateityje.

Lietuvos politikai ir valstybės tarnautojai yra abejingi visuomenės interesams.

Uždaviniai:

1. Atskleisti kai kurių Lietuvos Respublikos politikų ir valstybės tarnautojų požiūrį į teisę, kaip socialinio kompromiso įkūnytoją, apskritai; požiūrį į įstatymų nesilaikymą ir nustatyti galimas tokių poelgių priežastis.
2. Nustatyti galimas teisės ignoravimo, įstatymų nesilaikymo priežastis.
3. Nustatyti kelius, būdus, galinčius priversti minėtus pareigūnus vadovautis teise ir laikytis įstatymų.

Darbo tyrimo objektas: Lietuvos Respublikos politikų ir valstybės tarnautojų neteisėti veiksmai žmogaus teisių srityje.

Tyrimo dalykas: Lietuvos Respublikos politikų ir valstybės tarnautojų neteisėtų norminių teisės aktų rengimas, skelbimas, jų įgyvendinimas (taikymas), ir jų galiojimo sustabdymas, atsižvelgiant į aktyvių piliečių poziciją ir jų teisėtus reikalavimus.

Darbo metodai: teisinių dokumentų analizė, atvejo analizė, lyginamasis metodas, dalyvaujantis stebėjimas.

Jeigu pripažįstame, kad teisinis nihilizmas šiandien daugeliui yra negatyvus reiškinys, tai išmintinga būtų nurodyti kelius, būdus, kaip su šio blogio apraiškomis kovoti praktiškai.

1. TEISINIO NIHILIZMO SĄVOKA

Dar antikoje filosofas Platonas išvelgė teisinio nihilizmo pasekmes: „Įstatymų nepaisymas žalingas kaip tik dėl to, kad, pamažu braudamasis, - jis iš lėto įsiskverbia į žmogaus įpročius ir būdą, paskui iš čia, jau didesniu mastu, - į piliečių sandėrius, kuo begėdiškiausiai kėsinaisi į pačius įstatymus ir valstybės santvarką, kol galų gale viską apverčia aukštyn kojomis - ir asmeniniame, ir visuomeniniame gyvenime”⁴.

Apskritai nihilizmas tarptautinių žodžių žodyne apibūdinamas:

1. Nihilizmas - (lot. Nihil - niekas), neigiamas visuomenės gyvenimo arba kai kurių reiškinių vertinimas neturit konkrečios pozityvios programos.⁵

2. Nihilizmas - filosofinės pažiūros ir jomis paremtos nuostatos, atmetančios kokios nors epochos ar visuomenės grupės įprastas bendravimo, religijos, estetikos ar etikos normas; taip pat bet kokių vertybių visiškas neigimas.⁶

Bendras visų nihilizmo formų bruožas - standartinių elgesio normų neigimas. Bet ne bet koks neigimas yra nihilizmas. Tai yra neigimas plačiaja prasme. Ne visus, kurie ką nors neigia, galima laikyti nihilistais, nes tuomet bet koks neigimas galėtų būti prilygintas nihilizmui. Nihilizmas yra destruktivus, socialiai žalingas reiškinys. Matuzovas teigia, kad charakteringas nihilizmo požymis yra ne pats neigimo objektas, kuris gali būti tik konkrečios jo formos apibūdinimas, o neigimo laipsnis, t. y., intensyvumas, kategoriškumas, kompromisų nebuvimas, pagrįstas subjektyvaus, dažniausiai individualaus prado persvara, pranašumu.⁷

Mus domina *teisinio* nihilizmo sąvoka. Pateiksime įvairių autorių ir kai kuriuose šaltiniuose suformuluotas *teisinio nihilizmo* sąvokas, po to pabandydysime suformuluoti apibendrintą teisinio nihilizmo sąvokos apibrėžimą.

Lietuviškojoje tarybinėje enciklopedijoje teigiama, kad teisinis nihilizmas - tai visuomeninė politinė teorija, neigianti teisę kaip socialinę vertybę, nepripažįstanti teisės reikšmės visuomeniniams santykiams reguliuoti. Pirmiausia atsirado Kinijoje tarp Konfucijaus pasekėjų. 19 amžiuje Europoje jį labiausiai kėlė anarchistai: M. Štirneris (Vokietija), P. Prudonas

⁴ Platonas. Valstybė. Vilnius, 1981. P. 141.

⁵ Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius, 2004.

⁶ Vaitkevičiūtė V. Tarptautinių žodžių žodynas. - Vilnius, 2002.

⁷ Теория государства и права. Курс лекций/под ред. Н. И. Матuzова и А. В. Малько. Москва: Юрист, 1997. С. 587.

(Prancūzija), M. Bakuninas (Rusija) bei jų šalininkai. Visų socialinių blogybių priežastimi jie laikė bet koki valstybingumą, neigė ir su valstybe susijusią teisę.⁸

Didžiojoje tarybinėje enciklopedijoje teigiama, kad teisinis nihilizmas - tai jurisprudencijos srovė, neigianti (nepripažįstanti) įstatymų ir kitų teisės normų; atsirado imperializmo epochoje. Ypač paplito JAV. Pateisina savivalę ir neteisę. Juristai pragmatikai teigia, kad teisę reikia suprasti ne kaip reikiamo elgesio normų visumą, bet kaip faktinį pareigūnų veikimo būdą (vyriausybės, teismo, policijos, administracijos). Jų veikla turi būti grindžiama ne teisės normų taikymu, bet „savo nuožiūra“ ir „tikslingumu“.⁹

Rusų juridiniame enciklopediniame žodyne teigiama, kad teisinis nihilizmas - tai negatyvus, skeptiškas požiūris į teisę, netikėjimas galimybėmis realizuoti visuomenės ir piliečio interesų teisinėmis priemonėmis remiantis socialiniu teisingumu.¹⁰

Rusų teisės enciklopedijoje teigiama: teisinis nihilizmas - susiformavęs buitiniu ir valstybiniu lygiais instinktyvus, *nesąmoningas*, nevalingas teisės reikšmės, įstatymų neigimas socialiniame gyvenime ir konkretaus individo gyvenime. Teisinis nihilizmas pasireiškia įstatymų ir kitų teisės aktų nežinojimu, jų ignoravimu, nepaisymu ar *sąmoningu* jų pažeidinėjimu.¹¹ Paminėtajame apibrėžime teisinis nihilizmas apibūdinamas kaip sąmoningas ir nesąmoningas reiškinys. Sąmoningai teisinis nihilizmas pasireiškia tuomet, kai atvirai, demonstratyviai, ciniškai neigiama teisės reikšmė - nepaisoma teisės. Nesąmoningai teisinis nihilizmas taip pat reiškiasi. Pavyzdžiui, valstybės tarnautojai gali laikytis savo tiesioginių vadovų įsakymų, instrukcijų, taisyklių ir pan. Jie gali žinoti, kad tokie nurodymai gali prieštarauti galiojantiems įstatymams ar net Konstitucijai. Valstybės tarnautojai gali būti įsitikinę, kad vykdyti savo tiesioginių vadovų paliepimus yra jų tiesioginė pareiga. Todėl teisus V. Šlapkauskas teigdamas, kad „nuo teisės normų nukrypstantis elgesys ne visada būna piktavališkas“¹². V. Šlapkauskas taip pat pabrėžia, kad „tokį elgesį neretai nulemia menkas teisinis informuotumas, socialinis naivumas ir veiklos nekompetentingumas.“¹³ Su nuomone, kad teisės normų nesilaikymą gali sąlygoti menkas teisinis informuotumas, be abejo, reikia sutikti. Bet ar tuomet tokį elgesį yra pagrindas laikyti teisiniu nihilizmu?

Amerikiečių teisės profesorius Haroldas J. Bermanas teisinį nihilizmą vadina teisiniu cinizmu. H. J. Bermanas perspėja apie šiuo metu Vakarų tautoms iškilusią teisinio cinizmo

⁸ Lietuviškoji tarybinė enciklopedija.-Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija. 1983. T. 11. P. 235.

⁹ Большая советская энциклопедия.-Москва: Советская энциклопедия, 1974. Т. 17. С. 571.

¹⁰ Юридический энциклопедический словарь.- Москва: Большая Российская энциклопедия 2002. С. 301.

¹¹ Юридическая энциклопедия.-Москва: Юринформцентр, 2002. С. 674.

¹² Šlapkauskas V. Teisės sociologijos pagrindai. -Vilnius, 2004. P. 502.

¹³ Ten pat, P. 502.

grėsmę ir jo galimą padarinį - visų gyventojų klasių panieką įstatymui.¹⁴ Atsižvelgdami į minėtus teisinio nihilizmo apibrėžimus ir į pastarąją H. J. Bermano teisinio nihilizmo vertinimą, mes su teisiniu nihilizmu siesime tokį žmogaus elgesį, kai šis piktavališkai neigia teisę kaip vertybę.

Remiantis minėtais apibrėžimais, taip pat galima teigti, kad teisinis nihilizmas yra iškreipta individualios sąmonės ir visuomenės sąmonės forma, nukreipta prieš teisės normų veikimą. Kitaip tariant, teisinio nihilizmo sąvoka charakterizuoja pačią teisinę sąmonę.¹⁵”

Teisinis nihilizmas yra priešingybė teisei sąmonei¹⁶, teisėtumui, teisingumui. Teisėtumas teisinėje sąmonėje kaip tik ir įgyvendinamas gerbiant teisę, stiprinant teisėtumą, suprantant dvasinę teisės vertę. Kita vertus - teisinis nihilizmas ir jo antipodas - teisėtumas yra tam tikro realaus visuomenės būvio charakteristika. Galima būtų teigti, kad teisinis nihilizmas - tai neteisinė sąmonė.

Teisinis nihilizmas - tai tam tikrų negatyvių, deformuotų teisinės sąmonės pusių charakteristika, kuri kritiškai, neigiamai traktuoja pagarbą teisei.

V. Safonovas teigia, kad teisinis nihilizmas atsiranda dėl teisės netobulumo - t. y. netobulumo teisėje pasekmė.¹⁷ Bet Safonovas pastebi ir teigiamą momentą: nihilizmas atskleidžia teisės silpnąsias vietas ir tuo pačiu skatina jos plėtotę, raidą, priartina įstatymą prie visuomenės poreikių. „Iš vienos pusės, kuo aukštesnis nihilizmo lygis, tuo netobulesnė įstatymų leidyba, tuo ji labiau atitolusi nuo egzistuojančių ekonominio, socialinio vystymosi poreikių. Iš kitos pusės, kuo dinamiškesnė teisė, tuo ji labiau apimama teisinio nihilizmo. Tokiu būdu, - rašo Safonovas, atsiskleidžia teisės ir teisinio nihilizmo tarpusavio ryšys.”¹⁸

S. Vansevičius teigia, kad teisinis nihilizmas gali būti aktyvus ir pasyvus, nuolatinis ir spontaniškas.¹⁹

Taigi, pabandykime apibendrinti, kas yra teisinis nihilizmas: ar instinktyvus teisės neigimas, ar tikslingas veikimas? - Atsakymas gali būti ir vienas, ir kitas. Teisinis nihilizmas gali būti ir instinktyvus teisės neigimas, ir apgalvotas, pasyvus, aktyvus ar spontaniškas veikimas. Teisinis nihilizmas gali būti susiformavęs tiek buitiniu, tiek ir valstybiniu lygmenimis. Galima

¹⁴ Berman H. J. Teisė ir revoliucija. Vilnius, 1999. P. 64.

¹⁵ „Teisinė sąmonė - tai žmogaus proto sąranga, išsąmonintas santykis su teisės elementais; tai yra aplinka, formuojanti teisės mokslo ir teisės normų poreikį. Teisinė sąmonė suprantama visų teisinių idėjų sudedamoji dalis ir apima dvi grupes vizijų apie teisę: 1) žmonių lūkesčius apie teisės normas, jų trokštamus įstatymus; 2) žmonių požiūrį į galiojančius įstatymus, jų pritarimą arba nepritarimą galiojantiems teisės aktams. (L. Meškauskaitė. Žiniasklaidos teisė. Vilnius, 2004. P. 51-52).

¹⁶ Profesorius Alfonsas Vaišvila knygoje „Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje” didelį dėmesį skiria piliečių teisei sąmonei: „Kokios kokybės bus ši sąmonė, tokios kokybės turėsime įstatymus, valstybės institucijas, jų kompetenciją, įstatymų vykdymo teisėtumą, ir galiausiai - žmogaus teisių apsaugos lygį.” (P. 19).

¹⁷ Vėliau kalbėdami apie įstatymų leidybą, mes pabandysime pagrįsti, kad netobuli įstatymai veikiau yra teisinio nihilizmo prielaida, bet ne tiesioginė teisinio nihilizmo priežastis, kaip teigia Safonovas.

¹⁸ В. Г. Сафонов. Понятие правового нигилизма//Государство и право. 2004, Н. 12. С. 67.

¹⁹ S. Vansevičius Valstybės ir teisės teorija.-Vilnius: Justitia, 2000. P. 173.

būtų teigti, kad teisinis nihilizmas - tai teisinei sąmonei priešinga neteisinės sąmonės forma, kuri instinktyviai, spontaniškai ar sąmoningai, tiek buitiniu, tiek ir valstybiniu lygmenimis paniekiamai (ciniškai) neigia teisę kaip vertybę.²⁰ Šiame darbe teorinės teisinio nihilizmo formos atskirai nebus nagrinėjamos.

2. TEISĖS SUBJEKTO SANTYKIS SU TEISE IR TEISINIS NIHILIZMAS

Teisinio nihilizmo sąvoka apima ne tik teisės normą ir jos pažeidimą, ne tik veiką, kuria pažeidžiama norma, bet esmingiausią dalyką - subjektą, - kuris atlieka draudžiamą veiką, kuria pažeidžiama norma. Teisinio nihilizmo sąvoka reiškia, kad subjektas ciniškai niekina teisę, atvirai demonstruoja savo negatyvų santykį su pačia teise.

Nihilistinės nuotaikos gali aprėpti plačius gyventojų sluoksnius, kurie netiki vyraujančių įstatymų teisingumu, nejaučia pagarbos teisei, ir todėl nepaiso teisės normų. Pagunda pasijusti aukščiau įstatymo yra varomoji jėga ir nusikaltėliams, ir miniai, ir valstybės pareigūnams.

Apie subjekto santykį su niekinama teise taip rašė vokiečių filosofas R. Iheringas: „Kas nejaučia, jog bjauriai niekinant ir kojomis mindant jo teisę yra neigiama ne tik teisės esmė, bet ir jo paties asmuo; kas tokioj padėty būdamas nejaučia traukimo ginti save ir savąją teisę, tam tikrai niekas negelbės.“²¹

Teisinio nihilizmo subjektais gali būti: 1) asmenys, linkę nusikalsti dėl psichologinių, ekonominių ar kitų motyvų; 2) socialinės grupės - engiamosios klasės, skatinamos maištingų - anarchistinių nuotaikų; įsiskarščiausiai minia; 3) valstybės biurokratinis valdymo aparatas, kuris vadovaujasi teisei priešingomis nuostatomis.

Panagrinėkime, kaip galėtų atsispindėti teisės subjekto santykiuose su teise negatyvus šio santykio pobūdis. Teisės teorijoje skiriamos šios teisės subjekto santykio su teise galimybės: 1. Naudojimasis teise; 2. Teisės laikymasis; 3. Teisės vykdymas (taikymas).²²

²⁰ Teorinės teisinio nihilizmo formos įvairios: senovės graikų filosofų-cinikų regresyvus nihilizmas, sofistų intelektualus nihilizmas; griežtas legizmas (teisės tapatinimas su įstatymu), Makiavelio politinis nihilizmas; marksistų klasinis nihilizmas; Ničės estetiškas nihilizmas; 19 amžiaus Europos ir Rusijos anarchistinės filosofijos antietatizmas; moralizuojantis teisinis nihilizmas.

²¹ R. Iheringas. Kova dėl teisės. -Kaunas, 1923. P. VI.

²² Prof. A. Vaišvila teigia, kad *naudojimasis* teisėmis; *vykdymas* tą naudojamasi legalizuojančių pareigų; *viešųjų institucijų dalyvavimas*, kai vien pareigų vykdymo neužtenka kuriai nors teisei įgyti, jai įgyvendinti - sudaro teisės įgyvendinimą. (A. Vaišvila. Teisės teorija. - Vilnius, 2004. P. 377.)

2.1. Naudojimasis teise ir teisinis nihilizmas

Naudojimasis teise - tai atlikimas teisės normų leistų arba neuždraustų veiksmų, kuriais teisės subjektai apsaugo, įgyvendina savo teisėtus interesus.²³

Visi naudojami teise. Valstybė privalo piliečiams netrukdyti naudotis teisėmis, nesikišti į jų įgyvendinimą, tačiau kartu valstybė privalo sudaryti sąlygas, kad asmenys galėtų naudotis teisėmis. Piliečiai, naudodamiesi savo teisėmis, turi nepažeisti kitų asmenų teisių, teisinės tvarkos. Prof. Alfonsas Vaišvila tokį naudojamą teisėmis, kai susilaikoma nuo kito asmens teisei žalingų veiksmų, įvardija negatyviai suprantamu pareigų vykdymu, o pozityviai suprantamas pareigų vykdymas - tai toks naudojimasis teise, kuris reikalauja iš teisės turėtojo atlikti kito asmens ar organizacijos naudai teigiamus veiksmus siekiant jais legalizuoti savo teisę visuomenėje ir kartu įgyti teisę reikalauti, kad tas „kitas asmuo“ vykdytų šios teisės turėtojo naudai grįžtamąsias pareigas.²⁴ Naudojimasis teise turi būti garantuojamas atitinkamų pareigų vykdymu. Tai yra visuotinio teisinės atsakomybės principo esmė.

Naudojimasis teise yra visiškoje subjekto dispozicijoje. Pavyzdžiui, testatorius gali sudaryti testamentą arba gali jo nesudaryti. Ir vienu, ir kitu atveju jis savo santykio su teise demonstratyviai neakcentuoja. Išvada: Naudojimosi teise lygmenyje kalbėti apie teisinio nihilizmo apraiškas nėra pagrindo.²⁵

²³ A. Vaišvila. Teisės teorija. - Vilnius: Justitia, 2004. P. 377.

²⁴ Ten pat. P. 378.

²⁵ Įdomi yra Iheringo teorija. Jis samprotauja, kad apmiršta teisės norma, jeigu privatūs asmenys „visai savo teise nesinaudoja ir jos negina, ar tai dėl jos nežinojimo, ar tai dėl nerangumo, baimės, tai jau teisinė norma nuo to ir apmiršta.“

2.2. Teisinis nihilizmas ir teisės laikymasis

Teisės laikymasis apima tiek pareigą susilaikyti nuo teisei priešingų veiksmų, tiek pareigą atlikti įstatymo ar sutarties reikalaujamus pozityvius veiksmus (pvz., gražinti skolą).²⁶

Jei asmuo laikosi teisės normų reikalavimų (nesvarbu, ar noriai tai daro, ar ne), kalbėti apie teisinio nihilizmą taip pat nėra pagrindo. Kas kita, jei asmuo nesilaiko teisės normų reikalavimų. Čia galimi keli santykio su teise motyvai; pavyzdžiui: 1) teisiškai nepagrįstai dėl subjektyvių priežasčių nepaklusti kelių policininko reikalavimui sustoti arba; 2) kitu atveju, viršijus greitį nepaklusti kelių policininko reikalavimui sustoti, kai yra vežamas mirštantis žmogus į ligoninę, nes tai yra moralinė pareiga. Teisinių reikalavimų nesilaikymas ir vienu, ir kitu atveju gali būti kvalifikuojamas kaip teisės pažeidimas. Bet apie teisinį nihilizmą galime kalbėti tik pirmuoju atveju.

R. Šimašius straipsnyje „Teisėkūra ir teisės socialinis veiksmingumas“ teigia, kad „individas turi dideles paskatas nesilaikyti *nenaudingos* teisės normos, o tai automatiškai reikštų didelę teisės neveiksmingumo (formaliaja prasme)²⁷ galimybę.“²⁸ Minėtame straipsnyje autorius nagrinėdamas teisės laikymąsi naudingumo aspektu, pateikia tokį pavyzdį: „laikytis sutarties arba susilaikyti nuo vagystės gali būti labai nenaudinga, tačiau sugriauti savo reputaciją - dar nenaudingiau, o gyventi visuomenėje, kurioje toleruojamos vagystės ir nesilaikoma susitarimų - pražūtinga.“²⁹

Reikia laikytis tam tikrų teisinių, paprotinių, dorovinių, administracinių apribojimų, nes jų pažeidimas (nesilaikymas) trikdo socialinės sistemos funkcionavimą. Tai aktualu ir asmeniui, ir valstybei. Valstybė turi gerbti asmens nuosavybę, laisvę pasirinkti darbą. Teisės laikymasis apima 1) pareigą susilaikyti nuo neteisėtų veiksmų; 2) pareigą atlikti tam tikrus veiksmus. Reikalingi ištekliai, užtikrinantys įstatymų laikymąsi. Reikėtų dar išskirti pasyvų teisės normų laikymąsi kalbant apie teisės laikymąsi teisinio nihilizmo aspektu, kuris gali slėpti teisinio nihilizmo potencialą. Tai konformistinis, prisitaikėliškas elgesys: „Kaip kiti, taip ir aš“.

J. Morkūnienė įvardija vieną konformizmo³⁰ priežasčių - baimę: „Konformizmas paplitęs visuomenėje, kurioje žmogus turi prisiderinti prie jam svetimų reikalavimų, bijodamas

²⁶ A. Vaišvila. Teisės teorija - Vilnius: Justitia, 2004. P. 377.

²⁷ Teisinis (formalusis) teisės neveiksmingumas rodo, kad teisė neveikia taip, kaip jai numatyta.

²⁸ R. Šimašius. Teisėkūra ir teisės socialinis veiksmingumas//Jurisprudencija. 2004, Nr. 54(46). P. 66.

²⁹ Ten pat.

³⁰ Konformizmas tarptautinių žodžių žodyne apibūdinamas kaip prisitaikėliškas, pasyvus prisiderinimas prie esamos tvarkos ar vyraujančios nuomonės. Tarptautinių žodžių žodynas.-Vilnius: Alma littera, 2004. P. 39.

pasmerkimo, bausmės, baimindamasis būti autsaideriu. - Rašo J. Morkūnienė. - Todėl mano, jog geriau nesipriešinti, su viskuo iš anksto sutikti, viskam pritarti.”³¹

„Besąlygiškai paklusdamas teisei, laikydamasis teisės neatskleisdamas savo požiūrio į ją, nevertindamas jos naudingumo ir būtinumo požiūriu, konformistas negali būti aktyvus pilietis, skatinantis teisę plėtoti atsižvelgiant į besikeičiančius žmogaus teisių saugos poreikius.”³²

Kas kita, jei asmuo laikosi teisės reikalavimų, nors ir paklusdamas kitų valiai, nuomonei, - tokį elgesį reikėtų laikyti socialiai naudingu, visuomenei priimtinu.

Išvada: teisės laikymosi lygmenyje kalbėti apie teisinį nihilizmą jau yra pagrindas. Jei subjektas be teisiškai nepagrįstų priežasčių nesilaiko teisės, ir jei jis turi motyvų atvirai (ciniškai) pažeisti teisę, tai teisinio nihilizmo reiškinys - akivaizdus. Tuo atveju, Jei teisės subjektas laikosi teisės konformistiškai, jis gali būti potencialus teisės nihilistas.

2.3. Teisinis nihilizmas ir teisės vykdymas (taikymas)

Teisės taikymas - tai kompetentingų valstybės institucijų ar pareigūnų, firmų vadovų veikla, kuria padedama asmenims savo teismo lygmenis teises versti subjektinėmis, jas apginti pažeidimo atveju, arba veikla, kuria yra siauriamos, likviduojamos asmens subjektinės teisės, šiam atsisakius vykdyti pareigas, kuriomis jis privalėjo legalizuoti visuomenėje naudojimąsi savo teisėmis.³³

Teisės paliepimų vykdymo, įgyvendinimo užtikrinimas yra teisėtumo principo esmė. Visi teisės subjektai (taip pat ir aukščiausiosios valdžios institucijos ir pareigūnai) privalo laikytis įstatymų. Tai yra būtina teisės viešpatavimo valstybėje sąlyga. Valdžios pareigūnai, vykdydami apibrėžtus, griežtai reglamentuotus įgaliojimus, įgyja teisę leisti visiems privalomus paliepimus ir reikalauti, kad tie paliepimai būtų vykdomi. „Draudžiama formuluoti teisinius reikalavimus, kurių objektyviai negalima įvykdyti, nes tai būtų teisinio nihilizmo planavimas ir kūrimas valstybei prielaidų „teisėtai“ represuoti savo piliečius.”³⁴

Informacija apie teisės normas, kurias reikės vykdyti, pažadina visą kompleksą teisės subjekto emocijų, išgyvenimų, samprotavimų, kurie išsprasmina kaip tam tikros teisėto elgesio

³¹ Morkūnienė J. Socialinė filosofija. - Vilnius, 2002. P. 142.

³² Šlapkauskas V. Teisės sociologijos pagrindai. - Vilnius, 2004. P. 511.

³² Šlapkauskas V. Teisės sociologijos pagrindai. - Vilnius, 2004. P. 430.

³³ A. Vaišvila. Teisės teorija. - Vilnius: Justitia, 2004. P. 384.

³⁴ Ten pat. P. 188.

paskatos arba asocialaus elgesio stabdžiai.³⁵ „Vieni negerbia teisės kurdami neteisinius įstatymus, kiti negerbia tos pačios teisės nevykdydami tų įstatymų“³⁶, - teigia prof. A.Vaišvila.

Demokratijos sąlygomis valdžios institucijoms ir pareigūnams galioja imperatyvusis teisinio reguliavimo metodas: viskas, kas nėra tiesiogiai leista įstatymo, draudžiama. Vienok pareigūnai, vykdydami pareigas, turi galimybę naudotis diskrecijos teise, tai yra, turi galimybę rinktis kuria įstatymo nuostata pasinaudoti siekiant kuo tinkamiau atlikti konkrečias pareigas. Kita vertus, pvz., teismas vykdo teisingumą klausydamas ne tik įstatymo, bet ir teisės. „Apibrėžiant teisę, labai svarbu jos nelaikyti vien tuo, kas nustatoma įstatymais, nes tada įstatymas bus ne tik teisės išraiškos forma, bet ir jos turinys, t. y., pati teisė“³⁷, - pažymi D. Beinoravičius.

Taigi, netgi teisės vykdymo lygmenyje teisės subjekto (pvz. teismo) galimybė kurti pačią teisę neturėtų virsti teisiniu nihilizmu. Kas užtikrina teismo sprendimų teisėtumą ir teisinio nihilizmo negalimumą? Tai sudėtinga problema. Šiame darbe ji nėra nagrinėjama. Galima paminėti tik tai, kad, kaip teigia prof. A. Vaišvila, kad teisę sudaro ne vien teisės, bet ir pareigos.

Kalbant apie teisės diskreciją galime teigti, kad ji susijusi su teisėjų pareigomis interpretuoti teisės normą teisės idėjos kontekste, siekti, kad teismo sprendimas nevirstų neteise.

Jei asmuo naudojasi teise, bet nevykdo pareigų - pažeidžia visų žmonių teisinę lygybę. O juk turi būti teisių ir pareigų pusiausvyra, subjektinių teisių priklausomybė nuo pareigų vykdymo. „Pilietis, paklūstantis įstatymui, turi turėti galimybę priversti laikytis įstatymų ir pačią valstybę, taip pat teisę reikalauti, kad kiti piliečiai laikytųsi įstatymų.“³⁸ Taigi, galima teigti, kad teisėjų diskrecija - teisių ir pareigų vienovės požiūriu yra ribojama jų pareigomis užtikrinti teisės viešpatavimą, arba, kitaip tariant, visų žmonių teisinę lygybę.

Teisinių nihilizmą teisės vykdymo lygmenyje gali demonstruoti valstybės pareigūnai ir tarnautojai. Šiuo atveju teisinis nihilizmas yra glaudžiai susijęs su biurokratizmu. Apie valstybės institucijų darbuotojų įstatymų ir kitų teisės aktų nevykdymą arba blogą vykdymą, suprantamą kaip biurokratizmą - šurkštų darbo pareigų pažeidimą - yra pasisakęs Lietuvos Aukščiausiasis teismas: „Biurokratizmas paprastai suprantamas kaip atitinkamas pareigas einančio ir organizacines, tvarkomąsias ar ūkines-administracines funkcijas atliekančio darbuotojo veikla, kai vietoj reikalų sprendimo iš esmės sistemingai laikomasi nereikalingų ar išgalvotų formalumų, nepagrįstai atsisakoma nagrinėti jo kompetencijai priskirtus klausimus, vilkinama priimti sprendimus arba atlikti savo pareigas bei kitaip blogai vykdomos savo organizacinės,

³⁵ Ten pat. P. 220.

³⁶ Vaišvila A. Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje. - Vilnius, 2000. P. 23.

³⁷ Beinoravičius D. Teisės ir įstatymo santykis: daktaro disertacija. - Vilnius, 2003. P. 120.

³⁸ Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius, 2004. P. 148.

tvarkomosios ar ūkinės-administracinės funkcijos (atsisakoma informuoti asmenį apie jo teises, sąmoningai pateikiamas netinkamas arba klaidinantis patarimas ir t.t.), nevykdomi arba blogai vykdomi įstatymai ir kiti teisės aktai”³⁹. Kaip matome, biurokratizmas ir teisinis nihilizmas gali papildyti vienas kitą. Galima netgi teigti, kad tam tikrais atvejais valstybės pareigūnų ir tarnautojų biurokatiškas pareigų vykdymas ar jų nevykdymas ir yra teisinis nihilizmas. Jei asmuo *akivaizdžiai* nepaiso teisės aktų nustatytos pareigų vykdymo arba teisių įgyvendinimo tvarkos, tai turėtų būti suprantama kaip savavaliavimas, apie kurį, kaip šiurkštų darbo drausmės pažeidimą, taip pat pasisakė Lietuvos Aukščiausiasis teismas.⁴⁰ Jei valstybės pareigūnai ir tarnautojai *akivaizdžiai* ignoruoja įstatymų ir teisės reikalavimus, tuomet jų veiksmai gali būti ne tik laikomi teisiniu nihilizmu, bet ir keliamas klausimas apie jų drausminę ar apie dar griežtesnę atsakomybę. Apie biurokratinio teisinio nihilizmo formą kalbėsime atskirai.

R. Šimašius rašo apie formaliąją prasme neveiksmingos teisės taikymą ir numato galimus padarinius: „formaliąją prasme neveiksmingos teisės taikymas priešokiais ne tik nepadėtų pasiekti teisės tikslų, bet ir dezorganizuotų visuomenę, keltų chaosą ir sukurtų netikrumo jausmą.”⁴¹

Apibendrinant galima būtų pasakyti, kad nevykdant teisės normų reikalavimų ar jų netaikant teisinis nihilizmas teisės subjekto ir teisės santykyje gali pasireikšti: 1) viešojoje teisėje (teisės vykdymas yra valstybės organų pareiga); 2) privatinėje teisėje - teisės vykdymas „yra privatinio asmens teisė, tai reiškia, pavesta visiškai jo laisvai iniciatyvai ir nuožiūrai.”⁴² Taigi, viešojoje teisėje teisinis nihilizmas gali pasireikšti valstybės pareigūnams neatliekant įstatymais nustatytų pareigų ar netinkamai jas atliekant. Privatinėje teisėje teisinis nihilizmas teisės vykdymo lygmenyje gali pasireikšti tik tada, kai privatūs asmenys savanoriškai ar įstatymo pagrindu sudarę sutartį, sąmoningai, be jokių pateisinamų priežasčių nevykdo savo įsipareigojimų, juos ignoruoja. Priežastys ir motyvai, dėl kurių viešieji ar privatūs asmenys nevykdo teisės normų reikalavimų ir dėl to gali būti laikomi teisės nihilistais, gali būti įvairūs. Apie juos kalbėsime kituose skyriuose.

³⁹ Lietuvos Aukščiausiojo teismo teisėjų senato nutarimas Nr. 45 „Dėl Darbo kodekso normų, reglamentuojančių darbo sutarties nutraukimą pagal Darbo kodekso 136 straipsnio 3 dalies 1 ir 2 punktus, taikymo teismų praktikoje.”//Teismų praktika Nr. 21 P. 161.

⁴⁰ Ten pat.

⁴¹ R. Šimašius. Teisėkūra ir teisės socialinis veiksmingumas//Jurisprudencija. 2004, Nr. 54(46). P. 66.

⁴² R. Iheringas. Kova dėl teisės. -Kaunas, 1923. P. 24.

3. TEISINIS NIHILIZMAS IR TEISĖS PAŽEIDIMAS

Teisinis nihilizmas visada susijęs su teisės pažeidimu. Todėl galėtų kilti klausimas, ar savo turiniu tai yra lygiavertės sąvokos?

Teisės pažeidimas - tai teisei priešinga, kalta asmenų ar organizacijų veika, kuria padaroma žalos įstatymo saugomoms piliečių teisėms, teisėtiems interesams arba apskritai teisei tvarkai.⁴³ Teisės pažeidimo sąvoka nustato *teisei priešingos veikos* santykį su teise. Teisės pažeidimo esmę atskleidžia jo žalingumas visuomenei ir neteisėtumas (priešingumas teisei). Visuomeninis žalingumas pasireiškia tuo, kad teisės pažeidimas visada yra susijęs su pasikėsiniu į žmonių visuomenės prioritetus ir vertybes, pažeidžia privatus ir visuomeninius interesus. Teisės pažeidimo aktas visada yra iššūkis visuomenei, nepaisymas to, kas jai yra vertinga. Teisės pažeidimas byloja apie teisės negerbimo faktą. Tuo jis siejasi su teisiniu nihilizmu. Bet tai nėra tapačios sąvokos.

Kaip minėjome, teisiniam nihilizmui būdingi bruožai - pabrėžtinai demonstratyvus, ciniškas, agresyvus teisės normų reikalavimų ignoravimas ar pažeidimas. Teisinis nihilizmas pabrėžia asmens individualų, asmeninį santykį su teise, išreiškia asmeninį negatyvų santykį su teise - asmuo, *demonstratyviai* neigdamas teisę, kartu tuo pabrėžia ir savo individualų, negatyvų santykį su teise.

Panagrinėkime, ar egzistuoja teisinis nihilizmas, kai teisė pažeidžiama „netyčia“ (nesąmoningai). Arba, ar yra teisinis nihilizmas, jei asmuo žino, kad pažeidžia teisę, bet vis dar išsaugo motyvą gerbti teisę. Šiuo atveju, įdomi yra Hėgelio skirtis tarp nusikaltimo ir apgaulės: „Nusikaltimas ir apgaulė skiriasi tuo, kad apgaudinėjimo formoje dar glūdi teisės pripažinimas (apgautasis verčiamas patikėti, kad su juo elgiamasi nepažeidžiant teisės), o nusikaltime to jau nėra.“⁴⁴ Anot Hėgelio, žmogus, piktnaudžiaujantis teise, neteisę pateikdamas kaip teisę (apgaulė) dar gali turėti savo dvasioje pagarbos teisei nuostatą. Tik darydamas nusikaltimą jis tikrai išreiškia savo negatyvų, cinišką santykį su teise.

Šiuo atveju tikų Iheringo pateikiamas gražintinos skolos pavyzdys. Vienu atveju, skolininkas tyčia negražina skolos: begėdiškai išsigina jos ar be priežasties atsisako mokėti; kitu atveju - negražinantis skolos skolininko įpėdinis, kuris apie skolą gal būt nieko ir nežinojo, ir reikalauja įrodymų, kad tokia skola buvo. Pirmu atveju skolininkas yra kaip vagis, nes jis žinodamas stengiasi atimti ne jam priklausantį daiktą - jo asmenyje neteisė sukyla prieš teisę.

⁴³ A. Vaišvila Teisės teorija. - Vilnius, 2004. P. 431.

⁴⁴ G. W. F. Hegel. Teisės filosofijos apmatai. - Vilnius: Mintis, 2000. P. 158.

Kitu atveju skolininko įpėdinis neginčija dėsnio, kad skolininkas turi gražinti skolą, tik sako, kad pats nėra skolininkas. Todėl tikėtina, kad skolos davėjas skirtingais atvejais ir elgsis skirtingai: su skolininko įpėdiniu „aš galiu susitaikinti, galiu atsisakyti nuo bylos prieš jį, jeigu nesu tikras, kad laimėsiu; bet prieš tokį skolininką, kuris nori ir stengiasi atimti tai, kas mano, kuris spekuliuoja tuo, kad aš nepradėsiu bylos dėl nedrąsos, nerangumo, silpnumo, nemėgimo taisyti, aš turiu ir privalau atgauti savo teisę, nežiūrit, kiek tai kaštuotų; jeigu aš to nedarau, tai aš nepaisau ne tik šitosios mano teisės, bet ir teisės apskritai.“⁴⁵

Ir vienu, ir kitu atveju skolininkas gal būt arba tikrai pažeidžia teisę. Bet skolininkas, kuris negražina skolos faktiškai tyčiodamasis iš skolos davėjo, tą teisę pažeidžia ciniškai. Įrodžius šį faktą jis tikrai gali būti laikomas teisiniu nihilistu. Hegelio mintis apie tai, kad apgaulė dar gali neišreikšti nepagarbos teisei, šiuo atveju, galime pasakyti, nepasitvirtina. Todėl yra pagrindas teigti, kad visada, kai teisė pažeidžiama tyčia, galima kalbėti apie teisinį nihilizmą.

Apibendrinant teisinio nihilizmo ir teisės pažeidimo sąvokų sugretinimą turinio atžvilgiu, galima teigti, kad tai skirtingos sąvokos. Bet jos gali ir sutapti. Jos sutampa tuo, kad teisinis nihilizmas kaip sąmoningas, ciniškas teisės neigimas kartu yra ir teisės pažeidimas (nusikaltimas). Tai reiškia, kad teisinio nihilizmo ir teisės pažeidimo tapatumas atsiskleidžia per kaltės institutą.

3.1. Kaltės institutas ir teisinis nihilizmas

„Teisingumo gi idėjos negalima atskirti nuo kaltybės prado.“⁴⁶ Filosofškai vertinant kaltės sąvoka yra moralinė kategorija. Žmogus privalo laikytis teisingumo reikalavimų. Teisingumas yra teisės esmė. Pažeisdamas teisingumo reikalavimus jis, kaip moralinė būtybė, turi išgyventi kaltės jausmą. LR Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalyje, LR Baudžiamojo kodekso 2 straipsnio 3 dalyje įtvirtintas vienas pagrindinių baudžiamosios teisės principų - kalto asmens atsakomybės principas. Kaltė įrodinėjama visais atvejais, kai norima patraukti asmenį baudžiamajon atsakomybėn. Vien tik asmens prisipažinimo nepakanka - reikia įrodyti, kad būtent tas asmuo padarė būtent tokią veiką. Bet tai nėra paprasta. Svarbu įrodyti, kad asmens veika būtų pavojinga viešpataujančių vertybių sistemai ir didžiosios visuomenės dalies būtų vertinama neigiamai.

Taigi, kaltės įrodinėjimas yra susijęs su moraline problematika. Plačiau nesigilinant į šią temą, galima paminėti tik tai, kad baudžiamąją veiką padaręs subjektas yra laikomas moraliniu subjektu, gebančiu atskirti gėrį nuo blogio, teisę nuo neteisės. Jei jis skiria gėrį nuo blogio ir teisę

⁴⁵ R. Iheringas. Kova dėl teisės. -Kaunas, 1923. P. 15.

⁴⁶ R. Iheringas. Kova dėl teisės.-Kaunas, 1923. P. 44.

nuo neteisės, bet savo veiksmuose remiasi blogiu ir neteise, tai jis gali būti laikomas kaltu dėl savo veiksmų.

Kaltės formos baudžiamojoje veikoje gali būti tyčia ar neatsargumas.

Veika pripažintina tyčia tuomet, kuomet asmuo suvokia savo veikos pavojingumą, numato šios veikos pavojingus padarinius ir tų padarinių siekia arba sąmoningai leidžia jiems atsirasti.⁴⁷

Veika pripažintina padaryta dėl neatsargumo, kai asmuo numatė, kad jo veikimas arba neveikimas gali sukelti pavojingus padarinius, bet lengvabūdiškai tikėjosi, kad jų bus išvengta, arba kai nenumatė, kad jo veikimas arba neveikimas gali sukelti pavojingus padarinius, nors galėjo ir turėjo numatyti, kad jie atsiras.⁴⁸

Tik tyčia, kaip kaltės forma, demonstruoja teisinio nihilizmo ir teisės pažeidimo sąvokų sutapimą turinio atžvilgiu.

4. TEISINIO NIHILIZMO IŠRAIŠKOS FORMOS

Teisinio nihilizmo pasireiškimo formos gali būti įvairios. S. Vansevičius įvardija tokias labiausiai paplitusias teisinio nihilizmo formas: tai tyčiniai tiesioginiai galiojančių įstatymų ir kitų teisės aktų pažeidimai, teisinių paliepimų nesilaikymas ir nevykdymas, įstatymų susikirtimas, kai išleidžiami lygiagretūs, o kartais naikinantys vienas kitą aktai, dažna normų kolizija, kai įstatymus papildantys aktai tampa viršesni už įstatymus (normų kolizija), kai teisėtumas pakeičiamas politiniu, ideologiniu, pragmatiniu tikslingumu.⁴⁹

Mūsų darbe S. Vansevičiaus išvardintas teisinio nihilizmo formas galime laikyti teisiniu nihilizmu. Teisinio nihilizmo atveju turi būti akivaizdus teisės negerbimo požymis ir aiškus subjektas, kuris teisės negerbia. S. Vansevičius kalba apie įstatymų koliziją, kai viena teisės norma naikina kitą teisės normą, kaip teisinio nihilizmo atvejį. Šioje S. Vansevičiaus įvardintoje teisinio nihilizmo formoje negalima įžvelgti teisės neigimo. Tačiau, jei, pavyzdžiui, būtų įrodyta, kad teisės normų kolizija buvo sukurta tyčia, būtų aiškūs tuo suinteresuoti ir už tai atsakingi subjektai, tuomet - kas kita - apie teisinį nihilizmą mūsų aptarta šios sąvokos prasme jau būtų galima kalbėti.

⁴⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis.-Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004. P. 103.

⁴⁸ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis.-Vilnius, 2004. P. 104.

⁴⁹ S. Vansevičius. Valstybės ir teisės teorija. - Vilnius, 2004. P. 173.

Prof. N. Matuzovas be minėtų teisinio nihilizmo formų, apibūdina tokias: žmogaus teisių pažeidimus, ypač tokias kaip teisę į gyvybę, teisę į garbę ir orumą, teisę į būstą, teisę į nuosavybę, teisę į saugumą.⁵⁰ N. Matuzovas išskiria ir teorinę teisinio nihilizmo formą, išplaukiančią iš kai kurių senų ir naujų teiginių apie teisę.⁵¹

Teisinis nihilizmas, kaip jau minėjome, - socialinė kategorija. Jis išreiškia žmogaus santykį su pačia teise: parodoma, kad žmogus teisės negerbia. Teisėtumas čia pakeičiamas politiniu, ideologiniu, pragmatiniu tikslingumu. Teisinio nihilizmo atveju asmeniui vertingas dalykas yra jo siekiamas tikslas. Jis nesiskaito su priemonėmis. Siekdamas savo asmeniškų tikslų, jis vadovaujasi ne teise, kaip visiems priimtina, tikslo siekimo priemone, bet vadovaujasi neteise. Taigi, apie teisinio nihilizmo formas kalbėkime atsižvelgdami į žmonių siekiamus tikslus, nesiskaitant su teise kaip visiems priimtina priemone tikslui pasiekti. Reikia manyti, kad neteisinės priemonės, kurias panaudoja skirtingos teisinio nihilizmo formos asmenims siekiant savo tikslų, taip pat skirsis.

4.1. IDEOLOGINIO TEISINIO NIHILIZMO FORMOS

Pradžioje panagrinėkime šias ideologinio teisinio nihilizmo pasireiškimo formas:
a) anarchistinį-komunistinį teisinį nihilizmą, kuris pasireiškia kovoje prieš kapitalistinę visuomenės sanklodą ir b) anarchistinį-fašistinį teisinį nihilizmą, kuris pasireiškia fašistine ideologija: siekiama vienoms tautoms sukurti gerovę kitų tautų sąskaita.

4.1.1. Anarchistinis - komunistinis teisinis nihilizmas

Anarchizmas - tai politinė teorija, kuri remiasi įsitikinimu, kad niekas neturi nei moralinės, nei politinės teisės reikalauti iš kito žmogaus to, ko jis nenori ar negali daryti. Dėl šios priežasties daugelis žmonių anarchiją tapatina su chaosu, nes tvarka, jų supratimu gali būti palaikoma tik valdžios, autoriteto dėka. Anarchistai, priešingai šiam įsitikinimui, teigia, kad ne mūsų laisvė, bet autoriteto prievarta - tiek fizinė, tiek moralinė, kaip ir autoritarizmo principas apskritai yra visų bėdų - ekonominės, politinės, socialinės, ekologinės krizės, moralinio bei

⁵⁰ Н. И. Матузов. Правовой нигилизм и правовой идеализм//Теория государства и права. Курс лекций/под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. Москва: Юрист, 1997. С. 606.

⁵¹ Там же. С. 607.

dvasinio nuosmūkio - šaltinis.⁵² Tarptautinių žodžių žodyne sakoma: „Anarchizmas - požiūris, politinė teorija, neigianti autoritetus, bet kokią valstybės valdžią, laikanti ją priespaudos šaltiniu, visuomenės gyvenimą raginanti tvarkyti teisingumo, lygybės, brolybės principais. 2. Autoriteto, drausmės, tvarkos nepripažinimas.”⁵³ Filosofijos žodyne teigiama, kad „anarchizmas neigia valstybės egzistavimo būtinumą, pasisako už greitą ar palaipsnišką jos sunaikinimą ir jos pakeitimą visuomeninėmis savivaldos institucijomis. Anarchizmo tikslas - anarchija, t. y., laisvas visuomenės organizavimas, kuriai nebūdinga žmogaus valdžia žmogui. Anarchizmas apibrėžiamas kaip visuomenės be valstybės valdžios teorija.⁵⁴ Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje anarchizmas apibūdinamas kaip socialinis politinis judėjimas, neigiantis valstybės valdžią, propaguojantis neribotą asmenybės suverenitetą. Anarchizmas siūlo valstybiškai organizuotus žmonių santykius pakeisti jų laisva asociacija. Jam būdingas kategoriškas asmenybės priešpriešinimas visuomenei ir ypač valstybei, decentralizacijos ir lygiavos principai.⁵⁵

Michailas Bakuninas teigia, kad bet kurios rūšies valstybė yra žmonių masės paklusnumo ginklas, pasisako už jos sunaikinimą revoliuciniu būdu. „Įstatymai, sukurti valstybės, yra priešiški ir prieštarauja žmonių prigimčiai”⁵⁶. Anarchizmas neigia pozityviąją teisę (įstatymus, sukurtus valstybės). Anarchizmas siekia sunaikinti valstybę ir pakeisti ją savanoriška gyventojų asociacija. Anarchizmas dažniausiai kyla iš nesiskaitymo su mažumu (žydų, čigonų) teisėmis. Anarchizmas, siekdamas žmogaus išlaisvinimo, kaip tikslo, nesiskaito su valstybe. Leninas rašė: „Klasinė valstybė - tai pagrindinių klasių - išnaudotojų ir išnaudojamųjų kova ir proletariato diktatūra”. Komunistinė ideologija laikė, kad valstybė - tai žmonių išnaudojimo instrumentas. Paradoksas yra tas, kad marksistai diskreditavo valstybę, siekdami išlaisvinti žmogų, bet savo veiksmais atvėrė kelią nesiskaitymui su žmogaus teisėmis. Marksistinė ideologija išlaisvinti žmogų iš klasinės ir valstybės prievartos pasirodė kaip utopija. TSRS valstybė pasirodė kaip totali socialinės prievartos jėga, kuri teisei priešingais metodais siekė įgyvendinti žmonių socialinės lygybės tikslą.

⁵² [Http://lt.wikipedia.org/wiki/Anarchizmas](http://lt.wikipedia.org/wiki/Anarchizmas). Prisijungimo laikas 2005-11-17.

⁵³ Tarptautinių žodžių žodynas. - Vilnius: Alma littera, 2004.

⁵⁴ A. Halder. Filosofijos žodynas. - Vilnius: Alma littera, 2002.

⁵⁵ Visuotinė lietuvių enciklopedija. I T. - Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001. P. 474.

⁵⁶ М.А. Бакунин. Государственность и анархия.-Москва, 1922.

4. 1.2. Anarchistinis - fašistinis teisinis nihilizmas

Žodis fascismo kilęs iš italų kalbos žodžio fascio, reiškiančio kuokštą, ryšulį, bendriją, susivienijimą. Tarptautinių žodžių žodynuose fašizmas apibūdinamas dviem reikšmėmis: 1. B. Musolinio Italijoje sukurta valdymo sistema, vėliau įsigalėjusi kai kuriose kitose šalyse (ypač Vokietijoje) ir gyvavusi iki 1945 m. 2. Nacionalistinis, antidemokratinis, antisocialistinis ir antikomunistinis dešiniųjų radikalų judėjimas.⁵⁷ Valerijos Vaitkevičiūtės sudarytame Tarptautinių žodžių žodyne fašizmas apibūdinamas taip: 1. Nacionalistinis politinis judėjimas, susiformavęs po Pirmojo pasaulinio karo Italijoje, vėliau ir kitose valstybėse, reiškiantis reakcingų ir agresyvių visuomenės sluoksnių interesus. 2. Forma nacionalistinės diktatūros, sukurta 1919 m. Italijoje (vėliau ir kitose valstybėse), paremta hierarchiniu partiniu aparatu, taikanti terorą politiniams priešams; antrąja fašistine valstybe tapo Vokietija, vadovaujama Adolfo Hitlerio (1889-1945).⁵⁸ Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje fašizmas apibūdinamas dviem prasmėmis: siaurąja - t. y. revoliucinio nacionalizmo atmaina, kuri reiškiasi savęs priešpriešinimu liberalizmui ir komunizmui, siekimu valstybę moderninti *trečiuoju keliu*, sutelkiant visus jos gyventojus. Fašizmas grindžiamas eklektiška filosofija, jo ideologai skelbia elitizmą ir kartu visuomenės solidarumą, teigiamai vertina prievartos naudojimą politinėje kovoje ir santykiuose tarp valstybių bei tautų. Plačiąja prasme fašizmas - politiniai judėjimai bei režimai, kurie buvo 1919-45 m. Europos ir Lot. Amerikos šalyse, daugiau ar mažiau sekė italų fašizmu, bet neturėjo su juo institucinių ryšių ir vieno vadovaujančio centro.⁵⁹

Anarchistinio - fašistinio teisinio nihilizmo forma neneigia valstybės ir teisės. Ši forma aukščiausiu politiniu tikslu laiko vienos nacijos gerovę. Valstybė tuomet naudoja visas neteisines priemones kitų tautų teisėtų interesų slopinimui.

Įdomūs tarpukario Lietuvos Vytauto Didžiojo universiteto rektoriaus profesoriaus V. Čepinskio pastebėjimai, kad „bolševizmas ir fašizmas yra iš esmės tas pats dalykas ir yra visuomeninės reakcijos apsireiškimas, kuris Rusijoje apsireiškė bolševizmu, o Italijoje fašizmu.“⁶⁰ Musolinis taip pat skelbė apie bolševizmo ir fašizmo panašumą, nes fašistai „vartoja terorą, kaip ir bolševikai, taip pat persekioja visokias partijas, kurios yra priešingos fašizmui, taip pat panaikino visas pilietines laisves ir visokį politinį svarstymą.“⁶¹

⁵⁷ Tarptautinių žodžių žodynas.-Vilnius: Alma littera, 2004. P. 230.

⁵⁸ V. Vaitkevičiūtė. Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius, 2002. P. 351.

⁵⁹ Visuotinė lietuvių enciklopedija, T. IV. Vilnius, 2003. P. 135.

⁶⁰ V. Čepinskis. Demokratija, bolševizmas ir fašizmas. - Šiauliai: Kultūros-švietimo draugija, 1928. P. 34.

⁶¹ Ten pat.

4.2. Žmogaus teisių pažeidinėjimas kaip specifinė teisinio nihilizmo forma demokratinėje valstybėje

Teisinis nihilizmas gali būti nebūtinai ideologiškai apibrėžtas, t. y., jis nebūtinai gali palaikyti vieną politinę sistemą (pvz, komunistinę ar fašistinę) kaip pačią geriausią. Teisinis nihilizmas gali reikštis ir demokratinėje valstybėje. Kitaip tariant, demokratinėje valstybėje gali būti negerbiamos tam tikros žmogaus teisės.

Prof. Babachinaitė teisinį nihilizmą, išsiplėtojusį demokratinėje valstybėje traktuoja kaip voliuntarizmo taikant įstatymus rezultata. Dėl daugybės poįstatyminių aktų, pažeidžiančių įstatymus, ji šį reiškinį priskiria prie totalitarinės visuomenės realybės pagrindinių charakteristikų. „Dėl totalitarinio mąstymo žmogus dažnai nesugeba išvelgti, įvertinti ir suprasti (ir netgi pajauti) savo kaip piliečio ir žmogaus teisių pažeidimų, todėl ir nesugeba ginti savo teisių”.⁶² Tuo ir naudojasi kai kurie politikai ir valstybės tarnautojai. Netgi demokratinuose režimuose politika gali būti aukščiau už teisę. Teisė ima tarnauti valdžios politikai. „Todėl teisė pateisina viską, ką valdžia daro, nes teisė tokiu atveju yra kiekviena politiškai stipriesiems naudinga ir jų prievarta garantuota elgesio taisyklė.”⁶³

Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas savo nutarime konstatavo, kad Konstitucijoje įtvirtintas teisinės valstybės principas, be kitų reikalavimų suponuoja ir tai, kad turi būti užtikrintos žmogaus teisės ir laisvės, kad visos valstybės valdžią įgyvendinančios institucijos turi veikti remdamosi teise ir paklusdamos teisei, kad Konstitucija turi aukščiausią teisinę galią ir kad įstatymai, Vyriausybės nutarimai bei kiti teisės aktai turi atitikti Konstituciją.⁶⁴

Nors mūsų šalyje šiuo laikotarpiu neretai nepaisoma teisės reikalavimų, pati teisė laikoma vertybe Lietuvoje. Per šimtmečius ir net tūkstantmečius yra išsaugotos sukurtos žmonių gyvenimo ir tam tikro reguliavimo formos - išsaugotos tam tikros taisyklės. Teisė yra nepakeičiama vertybė. Žmogaus teisės yra pati svarbiausia šios teisės, kaip vertybės, dalis.

⁶² G. Babachinaitė. Nusikalstamumo prevencijos organizavimo viktimologiniai aspektai- Vilnius, 2000. P. 4.

⁶³ Beinoravičius D. Teisės ir įstatymo santykis: daktaro disertacija. - Vilnius, 2003. P. 120.

⁶⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo, Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo, Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo pakeitimo ir papildymo” nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. lapkričio 18 d. nutarimu Nr. 1156 patvirtintų valstybinių socialinio draudimo pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų 84 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 45 straipsnio 4 daliai (1994 m. liepos 18 d. redakcija)” 3 p. 1 pp.//Valstybės žinios. 2003, Nr. 115-5221.

Žmonės taip pat galvoja, kad labai svarbūs yra socialiniai dalykai, būtent socialinės teisės: teisė į išsilavinimą, į darbą, į teisingą darbo užmokestį. Bet šios teisės yra priskiriamos prie išvestinių.

Tuo atveju, jeigu visa teisės sistema gerai, puikiai veiktų, tai negalėtų būti pažeidimų ir socialinių teisių srityje. Bet demokratinėje valstybėje nesiskaitymas su socialinėmis teisėmis, šių teisių ignoravimas ir net atvira panieka joms gali tapti masiniu reiškiniu. Dažnai darbdavys nemoka to, kas priklauso darbuotojui - taip pažeidžiama teisė į teisingą atlyginimą. Jeigu valstybės socialinė politika būtų teisingai sutvarkyta, tai žmogus negalėtų pykti dėl to, kad jis mažiau už kitą uždirba. Todėl žmogaus socialinės teisės turi būti ginamos ne mažiau, nei teisė į nuosavybę ar teisė vertis laisvai verslu.

Taigi, teisinis nihilizmas demokratinėje valstybėje gali reikštis socialinių teisių ignoravimu. Šio ignoravimo tikslas - aiškus. Tai tam tikros visuomenės dalies interesų gynimas kitų visuomenės narių sąskaita.

Kad būtų įgyvendinti teisės principai - teisė valdyti savo šalį, dalyvauti savo šalies valdyme - egzistuoja politinės teisės. Žmonės dalyvauja valstybės valdyme tiesiogiai ar netiesiogiai rinkdami savo atstovus. Nėra taip paprasta įgyvendinti mūsų piliečių teisę dalyvauti šalies valdyme. Pavyzdžiui, kai kurios šalys rengia visuomenės apklausas: ar reikia Turkiją priimti į Europos Sąjungą. Europos Sąjungos narės klausia savo piliečių: ką jūs apie tai galvojate? Tuo tarpu Lietuvos politikos elitui neateina net į galvą pasiklausti Lietuvos piliečių, ką jie mano apie šias Europos Sąjungos politines akcijas - jie iš karto išreiškia pritariančią nuomonę šių piliečių vardu. Piliečiai nedalyvauja tame procese, tarsi piliečiams tai nebūtų svarbu. Kitose šalyse savaime suprantama, kad piliečiai, o ne tik politikai, turi spręsti svarbiausius klausimus. Politikai gali jiems pateikti tam tikrus argumentus, o sprendimą svarbiausiais klausimais turi priimti piliečiai.

Vadinasi, demokratinėje valstybėje teisinis nihilizmas gali reikštis ir tuo, kad yra ignoruojamos tam tikros piliečių politinės teisės.

Gali pasitaikyti atveju, kad asmuo, kurio teisės šiurkščiai pažeistos, kreipdamasis į teismą, negali apginti savęs net teisme. Būna, kad teismai vadovaujasi ne įstatymais, o politinėmis nuostatomis, arba vadovaujasi tokiais įstatymais, kurie prieštarauja Konstitucijai.

Jei pažeistos žmogaus teisės kurioje nors srityje, ir tas teisės aktas leidžia jas pažeisti, tai žmonės gali kreiptis į teismą, kad būtų jų teisės apgintos ir prašyti, kad būtų kreiptasi į Konstitucinį Teismą kad jis nuspręstų, ar nepažeidinėjama Konstitucija tuo teisės aktu. LR Konstitucijos 102 straipsnyje įtvirtinama ne tik Konstitucijos viršenybė visų kitų teisės aktų atžvilgiu, bet ir įstatymo viršenybė poįstatyminių (lydimųjų) teisės aktų atžvilgiu: „Konstitucinis teismas sprendžia, ar įstatymai ir kiti Seimo aktai neprieštarauja Konstitucijai, o Respublikos Prezidento ir Vyriausybės aktai - neprieštarauja Konstitucijai arba įstatymams.”

Nežiūrint į tai, kad demokratinėje valstybėje yra įtvirtinta konstitucinės priežiūros sistema, nesiskaitymo su piliečių konstitucinėmis teisėmis galimybė vis vien išlieka. Netgi teisminių institucijų lygmenyje gali bujoti panieka teisei.

Dažnai valstybės tarnautojai vadovaujami ne įstatymais, o poįstatyminiais teisės aktais, prieštaraujančiais įstatymams ar net Konstitucijai. XVIII amžiuje Iheringas šitaip rašė apie valdininkų panieką įstatymams: „Ir didžiausia neteisė, kokią kas padaro žmogui, nebus <...> skaudesnė už tą neteisę, kurią buvo padarius jam Dievo pastatytoji vyriausybė, pati sulaužydama įstatymą.“⁶⁵ Taip demokratinės valstybės gyvenime gali pasitaikyti atveju, kad pilietis, kreipdamasis į teismą, kurio teisės šiurkščiai pažeistos, negali apginti savęs net teisme. Būna, kad teismai vadovaujami ne įstatymais, o politinėmis nuostatomis, arba vadovaujami tokiais įstatymais, kurie prieštarauja Konstitucijai. Tokiu atveju yra ignoruojama dar viena labai svarbi žmogaus teisė - teisė į teisingą teisminę gynybą. Nors tai ir paradoksalu, bet tokiais atvejais teismai patys virsta teisinio nihilizmo nešėjais.

Siekiant įvardinti tikslus, dėl kurių demokratinėje valstybėje gali būti paneigiamos žmogaus teisės ir tokiu būdu demonstruojamas teisinis nihilizmas, galima nurodyti jų ne vieną. Bet viena yra svarbiausia - „politinis tikslingumas“. Dažniausiai teisinį nihilizmą demokratinėje valstybėje valdžios institucijos vykdo pažeisdamos socialines teises, kai kurias politines teises ar net ar net teisę į gynybą vardan politinio tikslingumo aukos. Pvz., ginti žmogaus socialines teises valstybė gali būti ekonomiškai nepajėgi. Organizuoti referendumą dėl Turkijos priėmimo į Europos Sąjungą (ginti politines teises) gali būti rizikinga, nes žmonės gali balsuoti priešingai, nei reikalauja politinė konjunktūra.

4.3. Kriminalinė teisinio nihilizmo forma.

Tai akivaizdūs, tyčiniai įstatymų ir kitų teisės aktų pažeidimai. Žmonės linkę nusikalsti - neturi supratimo apie teisę. Kriminaliniai nusikaltimai - viena pavojingiausių teisinio nihilizmo formų. N. Matuzovas teigia, kad nusikalstamumas - tai galingas teisinio nihilizmo katalizatorius, tamsi zona, kuri vis plečiasi, užimdama vis naujas ir naujas įtakos sferas.⁶⁶ N. Matuzovas tvirtina, kad egzistuoja ne tik šešėlinė ekonomika, bet ir šešėlinė politika, įvairūs klanai ir spaudimo grupės. Nusikaltėliai nebijo įstatymų, sumaniai juos apeina, išnaudodami įvairias teisės spragas, veikdami legaliai ar pusiau legaliai. Nors Matuzovas nagrinėja teisinio nihilizmo pasireiškimo mastą Rusijoje, - beveik visi jo teiginiai tinka ir Lietuvai. Visi žinome, kokią įtaką

⁶⁵ Iheringas R. Kova dėl teisės. - Kaunas, 1923. P. 31.

⁶⁶ Н. И. Матузов Правовой нигилизм и правовой идеализм//Теория государства и права. Курс лекций/под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. Москва: Юрист, 1997. С. 597.

Seimo nariams daro kai kurie stambaus verslo atstovai, kurie kartu su nusikalstamo pasaulio atstovais įtakoja palankių sau įstatymų priėmimą. Savo ruožtu, kai kurie Seimo nariai yra priklausomi nuo verslininkų - savo rėmėjų - ir turi jiems „atidirbti“ už suteiktą finansinę paramą.

Kriminalinio teisinio nihilizmo priežastis nagrinėja kriminologija. Kriminalinio nusikalstamumo vienas svarbiausių veiksnių yra žmogaus psichologija. Dažnai būna netgi sunku suvokti, kodėl žmogus atlieka nusikalstamą veiką. Būna ir taip, kad jis ir pats to negali paaiškinti. Nesigilindami į šią labai sudėtingą kriminalinės sąmonės geneologijos problematiką, pažymėsime tik tai, kad yra galima specifinė kriminalinio teisinio nihilizmo forma, kurios priežastys yra grynai psichologinės.

Kaip jau minėjome, teisinio nihilizmo subjektu gali būti įsiskarščiausi minia. I. Matonytė straipsnyje „Kolektyvinė veikla ir socialiniai judėjimai nagrinėja *racionalaus* minios elgesio galimybę naudingumo požiūriu. Autorė samprotauja, kad „riaušėse dalyvauti gali būti ypač naudinga tiems, kurie labai nusivylę ir visuomenėje skriaudžiami/neremiami. Ta nauda gali būti apčiuopiama (iš nuniokotų parduotuvių pagrobtos prekės) arba simbolinė (socialinis pripažinimas, emocijų išsikrovimas). Bet kuriuo atveju” - rašo I. Matonytė - „žmonės kalkuliuoja, kiek naudos atneš dalyvavimas kolektyvinėje (smurtinėje) veikloje.”⁶⁷

4.4. Ekonominio-pragmatinio teisinio nihilizmo forma

Pilietis, siekdamas naudos sau, gali ignoruoti teisę. Siekiama realizuoti savo pragmatinius interesus nesilaikant ne tik įstatymų, bet ir Konstitucijos. Ekonominiai interesai teisiniu požiūriu deformuoja net gi valstybės valdžios veiksmus. „Stambus oligarchų kapitalas seniai naudojamas kaip svarbus svirtas visuose valdžios lygmenyse. - rašo V. Safonovas. - Lobizmas, korporatyvinių interesų „prastūminėjimas” priimant įstatymus ir kitus teisės aktus tapo įprastu reiškiniu. Rinkiminių kampanijų finansavimas stambių komercinių struktūrų tapo dėsningumu.” Už finansinę paramą politikai turi „atidirbti” - priimti įstatymus ir kitus teisės aktus palankius ne visuomenei, o įtakingiems savo finansiniams rėmėjams.⁶⁸ LR Prezidentas, 2005 metais skaitydamas savo Metinį pranešimą, retoriškai paklausė: „Ar pasidavę fatalizmui ir nesiimdami valingų politinių sprendimų neartėjame prie oligarchinio valdymo, prie modelio šalies su įtakinga oligarchų grupe ir didele, tačiau lengvai manipuluojama skurdo klase?”

⁶⁷ Sociologija: Vadovėlis/sud. Leonavičius V.-Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2004. P. 113.

⁶⁸ „Atgimimo” vyr. redaktorė I. Makaraitytė tokį reiškinį vadina politine korupcija. Tai renkamų politikų ir jų skiriamų pareigūnų neskaidri ir ydinga veikla, kai dėl tam tinkamų prielaidų valdžia ir jos suteikiama įtaka yra panaudojama savanaudiškiems viešų ar privačių asmenų tikslams.- I. Makaraitytė. Politinė korupcija Lietuvoje: prielaidos ir sprendimo galimybės//Skaidrumas ir korupcija Lietuvoje/sud. R. Juozapavičius.-Vilnius: Pasviręs pasaulis, 2005. P. 97.

Kad taip nebūtų - būtina socialinė kontrolė. „Vyraujanti socialinės kontrolės forma archaiškose visuomenėse buvo paprotys, viduramžių Europos visuomenėse - moralė ir religija, o industrinėse visuomenėse pagrindiniu socialinės kontrolės instrumentu tapo teisė. Teisės, kaip instrumento, vartojimo subjektas yra valstybė, kuri derina individualius ir socialinius interesus, užtikrina teisės, kaip socialinės kontrolės priemonės, taikymo veiksmingumą.”⁶⁹ Bet teisė ir kontrolė neretai būna bejėgės prieš privatų interesą. Kai kurie žmonės, siekdami naudos sau, vengia mokėti mokesčius, sudaro neteisėtus sandorius, užsiiminėja kita neteisėta veikla.

Lietuvoje įprastas reiškiny yra dėl privačių interesų žmogaus teisių (ypač teisių į privatumą, garbę ir orumą) pažeidinėjimas visuomenės informavimo priemonėse. Tai ypač būdinga didiesiems šalies dienraščiams. L. Meškauskaitė, nagrinėdama asmenų teisės į privataus gyvenimo neliečiamumą pažeidimus, konstatuoja, kad „Priteisiamos neturtinės žalos sumos bei skiriamos baudos nesulaiko finansiškai stiprių visuomenės informavimo priemonių nuo neskelbtinos informacijos platinimo, o teismų bei žurnalistų savitvarkos institucijų sprendimai paprasčiausiai ignoruojami.”⁷⁰ L. Meškauskaitė mano, kad priteisiamos neturtinės žalos dydis turėtų priklausyti ir nuo visuomenės informavimo priemonių turtinės padėties. Nes „Šiuo metu didžiausiems šalies dienraščiams finansiškai apsimoka sumokėti priteistas sumas ir vėl nevaržomai spausdinti žmogaus teises pažeidžiančius straipsnius. Tokia situacija tarsi pateisina finansinės naudos gavimą iš neteisėtos veiklos.”⁷¹ Tai yra tipiškas teisės ignoravimo pavyzdys. Bet kartu jis ir simptomatiškas. Simptomatiškas tuo, kad visuomenės informavimo priemonėse privačios struktūros, siekdamos pridengti savo nusikalstamus veiksmus, neteisę gali pateikti kaip teisę. Šiuo atžvilgiu galima būtų paminėti kai kurių Seimo narių korupcijos bylas. Visuomenės informavimo priemonėse buvo daug pasisakymų, kurie Seimo nariai įklimpę į korupcinį skandalą, buvo kaip „politinio susidorojimo” aukos.

V. Safonovas straipsnyje „Teisinis nihilizmas ir Rusijos ekonomika” aptaria **radikalųjį** teisinį nihilizmą ekonomikoje, kuris pašalina iš subjekto sąmonės viską, palikdamas tik naudą ir egoistinius interesus.⁷² V. Safonovas teigia, kad teisinis nihilizmas ekonomikos srityje sukelia tokius teisės pažeidimus kaip kontrabanda, pinigų plovimas, mokesčių vengimas, nusikalstami bankrotai (sąmoningas blogas įmonės valdymas, nulėmęs jos bankrotą), nelegalus darbas. Taip sukuriama palankios sąlygos korupcijai. Mokesčių našta tokia didelė, kad verslininkas praranda stimulą dirbti. Nepadedą ir valdininkai. Dabartinė valstybės tarnautojų karta išauklėta dvasinių vertybių neigimo laikotarpiu. Dėl to ji yra linkusi neigti valstybės valdymo teisinius principus.

⁶⁹ Šlapkauskas V. Teisės sociologijos pagrindai. -Vilnius, 2004. P. 274.

⁷⁰ Meškauskaitė L. Žiniasklaidos teisė. - Vilnius, 2004, P. 244-245.

⁷¹ Meškauskaitė L. Žiniasklaidos teisė. - Vilnius, 2004. P. 245.

⁷² В. Г. Сафонов. Правовой нигилизм и экономика России//Законодательство и экономика. 2004, Н. 5. С. 30.

Šiuo laikotarpiu valdžios viršūnėse karaliauja visko leidžiamumas, o teisinis nihilizmas klesti visose gyvenimo srityse. Bet taip yra ne tik Lietuvoje. H. J. Bermanas teigia, kad visiems vakarams yra iškilusi teisinio cinizmo grėsmė: „Ir turtingieji, ir skurdžiai, ir „vidutiniokai“ - visi pažeidinėja mokesčių įstatymus.“⁷³

Įdomūs utilitarizmo teorijos pradininko, teisininko J. Bentamo, vertinančio visus socialinius reiškinius jų naudingumo požiūriu, utilitariniai argumentai, galintys pateisinti politinius sprendimus: „politikos poveikį individualiai gerovei galima nustatyti išsiaiškinus malonumo ir skausmo kieki, kurį individui suteikė ta politika, ir kad politikos poveikį kolektyvinei gerovei galima apskaičiuoti susumuojant visą malonumą ir atimant visą tą skausmą, kurį ji suteikė kiekvienam.“⁷⁴ Bet tokie filosofiniai politinės naudos pateisinimai aukojant teisę ir teisingumą vargu ar įtikinantys. Teisinė valstybė neabejotinai turi būti paremta moralinėmis vertybėmis.

Ekonominio pragmatinio teisinio nihilizmo varomoji jėga ir pagrindinė priežastis yra asmens naudos siekimas. Jei tik susidaro galimybė siekti naudos pažeidžiant įstatymus ir tikintis, kad tai nebus atskleista, tuomet kai kurie žmonės ar jų grupės vardan savo naudos aukoja teisę kaip vertybę. Ekonominis pragmatinis teisinis nihilizmas gali reikštis ir buitiniame lygmenyje.

Buitinę teisinio nihilizmo formą - savavališkas statybas - nagrinėjęs prof. Vaišvila, konstatavo, kad jau 1995 metais vien Kaune buvo apie 15 tūkstančių savavališkų statinių, kurių dauguma buvo įteisinti, o ne nugriauti. Šiuo metu savavališkos statybos ne tik nemažėja, bet jau turime ir naują reiškinį - neteisėtai įteisintas statybas. Neteisėtos statybos dabar legalizuojamos iš anksto. Atsakingi valstybės tarnautojai iš anksto parūpina suklastotus leidimus, po to nebaigti statiniai yra registruojami Valstybės įmonėje „Registru centras“. Tokiu būdu statiniai tampa legaliais. Net ir tada, kai aferos demaskuojamos, kai žinomi dokumentų klastojimai, esą niekas nieko negali padaryti, nes viskas yra oficialiai įteisinta. Šiuo atveju atsakomybė turėtų tekti valstybės tarnautojams, kurie savo parašus padeda po leidimais. Nelegalūs leidimai, nelegalios statybos vyksta ne tik Kuršių Nerijoje. Panaši situacija - visoje Lietuvoje: Klaipėdoje, Druskininkuose, Dzūkijos nacionaliniame parke, Šalčininkų rajone. Didžioji dalis savavališkų statybų yra įteisinama. LR Statybų įstatyme yra numatyta savavališkų statybų įteisinimo tvarka. Susidaro tokia situacija, kad visi galime statyti kur norime, ir ką norime, nes, kai statinys bus baigtas - vis tiek valstybės pareigūnai jį įteisins.

⁷³ Berman H. J. Teisė ir revoliucija. - Vilnius: Pradai, 1999. P. 65.

⁷⁴ Dworkin R. Rimas požiūris į teises.-Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004. P. 328.

4. 5. Biurokratinio teisinio nihilizmo forma

Šios teisinio nihilizmo formos subjektais gali būti valstybės tarnautojai, valstybės vykdomosios valdžios, vietos savivaldos institucijos. Galime paminėti keletą pavyzdžių. Tai parodys, koku būdu valstybės tarnautojai supainioja viešuosius ir privačius interesus. Koku būdu sklypas Ozo gatvėje atiteko privačiai bendrovei „Rubicon“? Teisinis reglamentavimas geras, bet interpretacijos priešingos. Neteisingai interpretuojama. Pagrindinė priežastis - valstybės tarnautojų kompetencija ir jų atsakomybės stoka. Kaip dabar paaikškėjo, Vilniaus miesto taryba, meras ir kiti šios savivaldybės darbuotojai išskirtinį dėmesį skyrė vienai finansinei grupei.

Galima vienareikšmiškai pasakyti, kad valstybės tarnautojų ir valstybės politikų veikla yra biurokratinio teisinio nihilizmo šaltinis. Šios teisinio nihilizmo formos galimybė priklauso nuo požiūrio į pačią valstybės tarnybą, nuo jos organizavimo sistemos. „Kad piliečiai imtų pasitikėti valstybe, pirmiausiai privalo keistis pati valstybės tarnyba, valstybinės Lietuvos institucijos. Jų darbui būtinas viešumas, skaidrumas, atvirumas.“⁷⁵ Valstybės tarnautojai - beveik nepakeičiami. Atleisti iš darbo valstybės tarnautoją, kuris dirba blogai - labai sudėtinga. LR valstybės tarnybos įstatymo 29 straipsnio 4 dalis reglamentuoja tarnybinės nuobaudos - valstybės tarnautojo atleidimo iš pareigų - skyrimą. Tokia nuobauda gali būti skiriama tik už šiurkštų tarnybinį nusižengimą, taip pat už kitą tarnybinį nusižengimą, jei prieš tai valstybės tarnautojui nors kartą per paskutinius 12 mėnesių buvo taikyta tarnybinė nuobauda - griežtas papeikimas. Tačiau jeigu valstybės tarnautojui buvo skirta kitos rūšies tarnybinė nuobauda (pastaba arba papeikimas) - valstybės tarnautojui jokių sankcijų pritaikyti neįmanoma, nors valstybės tarnautojas turėtų net keletą tokių nuobaudų per metus. Valstybės tarnautojų vertinimo sistema nesusijusi su jų veiklos rezultatais. Todėl rezultatai yra tokie prasti.

Kaip atskirą teisinio nihilizmo formą demokratinėje valstybėje mes nagrinėjome vardan politinio tikslingumo vykdomus žmogaus teisių pažeidinėjimus. Politinis tikslingumas gali būti vertinamas kaip valdžios institucijų atsakomybę už tokį teisinį nihilizmą eliminuojantis pagrindas. Ar tai pakankamas argumentas teisiniam nihilizmui „pateisinti“, mes plačiau nenagrinėsime. Šioje vietoje, kalbant apie biurokratinio teisinio nihilizmo formą, kuri neturi jokių pateisinamų pagrindų, galima būtų paminėti a) korupciją; ir b) piktnaudžiavimą tarnybine padėtimi.

⁷⁵ Metinis Lietuvos Respublikos Prezidento pranešimas//<http://www.president.lt/file/metinis2005.doc> – prisijungimo laikas 2004-11-17.

4.5.1. Korupcija kaip biurokratinio teisinio nihilizmo rūšis

2005 m. Lietuvos Respublikos Prezidentas Valdas Adamkus savo metiniame pranešime pažymėjo, kad Lietuvos valstybės tarnyba tampa pažeidžiama ir dėl korupcijos, o valstybės silpnumą liudija nemažėjanti šešėlinė ekonomika ir kontrabanda. V. Safonovas straipsnyje „Teisinis nihilizmas ir Rusijos ekonomika“⁷⁶ įvardija pačias pavojingiausias valstybės tarnautojų korupcijos pasekmes. Tai šešėlinės ekonomikos augimas, sąlygų nelegaliam darbui sudarymas, kas atveda į dar didesnę biurokratijos papirkinėjimą. Korupcija leidžia sukurti nebaudžiamumo atmosferą už ekonominius nusikaltimus ir finansines machinacijas, žlugdančias šalies ekonomiką.

Kuo gi pasireiškia korupcija kaip teisinis nihilizmas?- Atsakydami į šį klausimą, detaliau panagrinėkime kovos su korupcija institutus. Būtent jie turėtų atskleisti Biurokratinio teisinio nihilizmo specifika. Bandydysime išsiaiškinti teisės, kaip vertybės neigimo korupcijos reiškinyje, pobūdį.

Korupcija - lot. corruptio - gadinimas, papirkimas - valstybinės įstaigos pareigūno ar politinio veikėjo kyšio ėmimas už pareigų atlikimą arba už įstatymo pažeidimą, siekiant naudos sau arba abipusės naudos; papirkimas, kyšininkavimas.⁷⁷ Korupcija - latentinis reiškiny. Korupcinio pobūdžio nusikalstamas veikas labai sunku įrodyti, kadangi šių nusikalstamų veikų nėra suinteresuotos atskleisti nei kyšį priimanti šalis, nei kyšį duodanti šalis. Priešingai - stengiamasi nuslėpti tiek kyšio davimo, tiek kyšio priėmimo (pažadėjimo, reikalavimo, provokavimo) faktą.

Kyšininkavimas yra labiausiai paplitusi korupcijos forma. „Senovės Romoj teisėją, paėmusį kyšį, ištikdavo mirties bausmė.“⁷⁸ XVI amžiuje A. Volanas traktate „Apie politinę ir pilietinę laisvę“ rašė: „Jei valdžia <...> būtų pavedama „nešvariems“ žmonėms, tie visada rūpintųsi savo nauda, nei visų gerove, ir neįtikėtina, kad tokiems žmonėms stovint prie valdžios vairo, valstybės plaukimas būtų laimingas bei teisingas.“⁷⁹

Dvidešimto amžiaus pradžioje lietuvių literatūros klasikas Maironis šitaip pašiepė kyšininkaujančius tautos atstovus ir valdininkus:

Automobiliais tik dunda

Su mergelėmis linksmi!..

⁷⁶ В. Г. Сафонов. Правовой нигилизм и экономика России//Законодательство и экономика. 2004, Н. 5. С.29.

⁷⁷ Tarptautinių žodžių žodynas.-Vilnius: Alma littera, 2004.

⁷⁸ Iheringas R. Kova dėl teisės.-Kaunas, 1923. P. 31.

⁷⁹ Volanas A. Rinkiniai raštai. - Vilnius, 1996. P. 140.

Sąžinė tik tuomet bunda,
Kai už kyšius teisiami.⁸⁰

Viktoras Justickis įvardija dvi korupcijos formas: 1) baudžiamojo įstatymo pažeidimas; 2) neteisėtas pasinaudojimas įstatymu savanaudiškiems tikslams pasiekti. Taip gali būti, kai įstatymu yra suteikiama diskrecijos teisė. Viktoras Justickis tokį korupcijos reiškinį aiškina bausmę skiriančio teisėjo nuožiūros pavyzdžiu, kadangi teisėjo pasirinkimas skiriant bausmę - labai platus. „Korumpuotas teisėjas pasinaudoja savo nuožiūros teise savanaudiškiems tikslams. Jis skiria ne tokią bausmę, kokią liepia skirti jo „teisinė sąmonė“, o tokią, kuri tenkina kyšį davusį asmenį.“⁸¹

LR Korupcijos prevencijos įstatymo 2 straipsnio 2 dalyje įvardijamos tokios korupcinio pobūdžio nusikalstamos veikos: kyšininkavimas, tarpininko kyšininkavimas, papirkimas, kitos nusikalstamos veikos, jeigu jos padarytos *viešojo administravimo* sektoriuje arba teikiant viešąsias paslaugas siekiant sau ar kitiems asmenims naudos: piktnaudžiavimas tarnybine padėtimi arba įgaliojimų viršijimas, piktnaudžiavimas oficialiais įgaliojimais, dokumentų ar matavimo priemonių suklastojimas, sukčiavimas, turto pasisavinimas ar iššvaistymas, tarnybos paslapties atskleidimas, neteisingų duomenų apie pajamas, pelną ar turtą pateikimas, nusikalstamu būdu įgytų pinigų ar turto legalizavimas, kišimasis į valstybės tarnautojo ar viešojo administravimo funkcijas atliekančio asmens veiklą ar kitos nusikalstamos veikos, kai tokių veikų padarymu siekiama ar reikalaujama kyšio, papirkimo arba nuslėpti ar užmaskuoti kyšininkavimą ar papirkimą. Už visas šias korupcinio pobūdžio nusikalstamas veikas numatyta baudžiamoji atsakomybė.

Baudžiamosios teisės konvencijos „Dėl korupcijos“⁸² preambulėje pabrėžiama, kad korupcija kelia grėsmę teisei valstybei, demokratijai ir žmogaus teisėms, pakerta tinkamą valdymą, sąžiningumą ir socialinį teisingumą, iškreipia konkurenciją, stabdo ekonominę plėtrą ir kelia pavojų demokratinėms institucijoms stabilumui ir visuomenės moralės pagrindui. Baudžiamojoje teisėje korupcija yra kriminalizuota per dvi baudžiamąsias veikas: kyšininkavimą ir papirkimą. Panagrinėkime šias nusikalstamas veikas detalčiau.

LR Specialiųjų tyrimų tarnybos įstatymo 1 straipsnio 2 dalyje korupcija apibūdinama kaip asmens pažadėjimas, siūlymas ar davimas bet kokio neteisėto atlygio valstybės politikui, pareigūnui ar tarnautojui, taip pat valstybės politiko, pareigūno ar tarnautojo tiesioginis ar netiesioginis prašymas arba priėmimas bet kokio neteisėto atlygio sau ar kitam asmeniui arba priėmimas pasiūlymo ar pažado dėl tokio atlygio už tam tikrų funkcijų vykdymą ar nevykdymą,

⁸⁰ Maironis. Lyrika. - Vilnius: Vaga, 1988. P. 162.

⁸¹ Justickis V. Kriminologija, vadovėlis, 1 dalis.-Vilnius, 2001. P. 350.

⁸² Šią konvenciją Lietuvos Respublika ratifikavo 2002-01-25; įsigaliojo nuo 2002-07-01.

taip pat asmens pažadėjimas, siūlymas ar davimas bet kokio neteisėto atlygio bet kuriam asmeniui, kuris teigia galįs daryti įtaką valstybės politiko, pareigūno ar tarnautojo sprendimams, tiesioginis ar netiesioginis prašymas arba priėmimas bet kokio neteisėto atlygio arba priėmimas pasiūlymo ar pažado dėl tokio atlygio taip pat bendrininkavimas darant šioje dalyje nurodytas veikas. Taigi, šiame įstatyme korupcija aiškinama siaurąja prasme, nes korupcinių veikų subjektai - tik valstybinėje tarnyboje dirbantys asmenys.

L. Pakštaitis disertacijoje „Baudžiamoji atsakomybė už kyšininkavimą pagal LR baudžiamąjį kodeksą: teorinės ir praktinės problemos“ nagrinėjo korupcinio elgesio formą - kyšininkavimą. L. Pakštaitis konstatuoja, kad visuomenės nariai su korupcija akivaizdžiai susiduria per kyšininkavimą. Autorius atriboja kyšininkavimą nuo kitų piktnaudžiavimų: „Kyšininkavimas, skirtingai nei kiti piktnaudžiavimai, yra toji grandis, valstybės bei savivaldybės institucijų tarnautojų siekį pasinaudoti tarnybos teikiamomis galimybėmis.“

LR Baudžiamojo kodekso 225 straipsnyje **kyšininkavimas** apibūdinamas kaip valstybės tarnautojo ar jam prilyginto asmens, savo ar kitų naudai tiesiogiai ar netiesiogiai priėmusio, pažadėjusio ar susitarusio priimti kyšį, reikalavusio ar provokavusio jį duoti už teisėtą ar neteisėtą veikimą ar neveikimą vykdant įgaliojimus.

Apie alternatyvius kyšininkavimo būdus: kyšio priėmimą, pažadą kyšį priimti, kyšio reikalavimą, yra pasisakęs Lietuvos Aukščiausiasis teismas: „Šie būdai siejami su kaltininko veikimu ar neveikimu vykdant įgaliojimus, kai šis veikimas ar neveikimas yra teisėtas (kaltininkas reikalauja materialinės naudos už veiksmus ar neveikimą, kuriais patenkinami kyšio davėjo interesai ir kuriuos valstybės pareigūnas galėjo ir privalėjo atlikti neviršydamas tarnybinių įgaliojimų), taip pat kai kaltininko veikimas ar neveikimas yra neteisėtas.“⁸³

Tarpininko kyšininkavimas LR Baudžiamojo kodekso 227 straipsnyje apibūdinamas kaip asmens pasinaudojimas savo visuomenine padėtimi, tarnyba, įgaliojimais, giminyste, pažintimis ar kita tikėtina įtaka valstybės ar savivaldybės institucijai ar įstaigai, tarptautinei viešajai organizacijai, jų tarnautojui ar jam prilygintam asmeniui *už kyšį pažadėjo* paveikti atitinkamą instituciją, įstaigą ar organizaciją, valstybės tarnautoją ar jam prilygintą asmenį, kad jie atitinkamai teisėtai ar neteisėtai veiktų ar neveiktų.

Papirkimas LR Baudžiamojo kodekso 227 straipsnyje apibūdinamas kaip asmens, tiesiogiai ar netiesiogiai pasiūliusio, pažadėjusio duoti arba davusio valstybės tarnautojui ar jam prilygintam asmeniui už pageidaujamą teisėtą ar neteisėtą veikimą ar neveikimą vykdant įgaliojimus, arba tarpininkui, siekdamas tų pačių rezultatų.

⁸³ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2003 m. birželio 24 d. nutartis Baudžiamojoje byloje Nr. 2K-482/2003//Teismų praktika Nr. 20. P. 165.

LR Baudžiamojo kodekso 230 straipsnyje nurodoma, kurie asmenys yra prilyginami valstybės tarnautojams. Tai asmenys, kurie dirba bet kokioje valstybinėje, nevalstybinėje ar privačioje įstaigoje, įmonėje ar organizacijoje ar verčiasi profesine veikla ir turi atitinkamus viešojo administravimo įgaliojimus, ar teikia viešąsias paslaugas, išskyrus ūkines ar technines funkcijas atliekantį asmenis - išplečiamas korupcinių veikų subjektų ratas.

Asmenų, dirbančių valstybinėje tarnyboje ratas labai platus: nuo eilinių valstybės tarnautojų iki labai aukštus postus užimančių valstybės politikų. LR Viešųjų ir privačių interesų derinimo valstybinėje tarnyboje įstatymo 2 straipsnio 1 dalyje įvardijami asmenys, dirbantys valstybinėje tarnyboje. Tai valstybės politikai, valstybės tarnautojai pagal Valstybės tarnybos įstatymą, kiti asmenys, kurie dirbdami valstybės valdžios, valdymo, savivaldybių, teisminėse, teisėsaugos, valstybės kontrolės bei priežiūros ir joms prilygintose institucijose atlieka valdžios atstovo funkcijas arba turi administravimo įgaliojimus, taip pat asmenys, dirbantys valstybės ir savivaldybių įmonėse, kurios gauna lėšų iš Lietuvos valstybės ar savivaldybių biudžetų bei fondų, ir turintys administravimo įgaliojimus.

Lietuvos Respublikos Seimas, vertindamas korupciją kaip grėsmę politinei sistemai, pilietinei visuomenei ir nacionaliniam saugumui, matydamas būtinybę, kad valstybės institucijos vykdytų kryptingą ir veiksmingą antikorupcinę politiką, nutarė patvirtinti Lietuvos Respublikos nacionalinę kovos su korupcija programą.⁸⁴ Programos 1 punkto 2 papunktyje konstatuojama, kad korupcijos požymiai valstybės tarnyboje, kituose valstybės ir privačiame sektoriuose kenkia demokratijai, ekonomikai ir teisės sistemai.

Remiantis minėtais apibrėžimais, galima įvardyti tokius korupcijos bruožus: 1) asmeninės naudos siekimas; 2) slėpimas (tiek kyši duodantis asmuo, tiek kyši priimančio asmuo nesuinteresuoti, kad apie tai sužinotų visuomenė).

Remiantis minėtais apibrėžimais, galima įvardyti tokius biurokratinio teisinio nihilizmo požymius:

1. Tai valstybės tarnautojo ar jam prilyginto asmens teisėtas veikimas už kyši ar provokavimas jį duoti;
2. Tai valstybės tarnautojo ar jam prilyginto asmens neteisėtas veikimas už kyši ar provokavimas jį duoti;
3. Tai asmens pasiūlymas ar pažadėjimas duoti kyši ar jo davimas už valstybės tarnautojo ar jam prilyginto asmens veiksmų atlikimą ar neatlikimą.

Visais atvejais tiek valstybės tarnautojas ar jam prilygintas asmuo, imantis kyši ar provokuojantis duoti kyši, tiek asmuo siūlantis ar duodantis, ar žadantis duoti kyši valstybės

⁸⁴ LR Seimo Nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos nacionalinės kovos su korupcija programos patvirtinimo“//Valstybės žinios. 2002, Nr. 10-335; 2002, Nr. 113-5031; 2003, Nr. 70-3175.

tarnautojui ar jam prilygintam asmeniui suvokia, kad daro moraliai ir teisiškai neleistiną veiką.

Tai yra sąmoningas valstybės tarnautojų teisės, kaip vertybės, neigimas. Žinoma, kad korupcijos motyvai paprastai yra ekonominiai (materialinės naudos siekimas). Tačiau, kadangi korupcija yra tiesiogiai ir išskirtinai susijusi su valstybės tarnyba (valstybės tarnautojų viešųjų ir privačių interesų painiojimu), ją galime traktuoti kaip specifinę teisinio nihilizmo raiškos formą.

Asmeninės naudos gavimo neleistinumą imperatyvi nuostata įtvirtinta LR Viešųjų ir privačių interesų derinimo valstybinėje tarnyboje įstatymo 3 straipsnio 3 punkte: viešųjų interesų viršenybei užtikrinti asmenys, dirbantys valstybinėje tarnyboje privalo *nesinaudoti pareigomis asmeninei naudai gauti*. Taigi, jei asmenys, dirbantys valstybinėje tarnyboje, laikytųsi šios imperatyvios įstatymo nuostatos, tai labai sumažėtų ar netgi išnyktų korupcija valstybinėje tarnyboje, nes asmeninės naudos siekimas - vienas pagrindinių korupcijos bruožų.

Taigi, apibendrinant galima teigti, kad biurokratinio teisinio nihilizmo, kuris dažniausiai reiškiasi korupcija, pagrindinis tikslas yra bendras valstybės tarnautojų ir politikų asmeninės naudos siekimas aukojant tam viešąjį interesą.

2001-2004 metais Transparency International Lietuvos skyriaus iniciatyva buvo atliktas pirmas Lietuvoje korupcijos diagnostinis tyrimas „Korupcijos žemėlapis“. Šio tyrimo tikslas - remiantis nacionalinėmis sociologinėmis apklausomis atlikti korupcijos paplitimo institucinį ir geografinį monitoringą.⁸⁵ Monitoringo metu buvo: vertinamos respondentų nuostatos korupcijos, jos lygio ir vaidmens visuomenėje atžvilgiu; jų asmeninė patirtis susidūrus su korupcijos (kyšiai) atvejais; informacijos apie korupciją šaltiniai; požiūris į antikorupeines priemones.⁸⁶ Sociologinis tyrimas apėmė dvi grupes: Lietuvos įmonių vadovus ir Lietuvos gyventojus.

1 paveikslėlyje atsispindi Lietuvos įmonių vadovų ir Lietuvos gyventojų požiūris į korupciją. Dauguma įmonių vadovų mano, kad korupcija yra didelė kliūtis verslui, o dauguma gyventojų - kad korupcija yra didelė kliūtis visuomenės gyvenimui.

2 paveikslėlyje atsispindi respondentų nuomonė apie korupcijos mastus Lietuvoje 2001, 2002 ir 2004 metais. Daugiau kaip pusė gyventojų mano, kad korupcijos mastai Lietuvoje padidėjo. Iš apklaustų įmonių vadovų - net trečdalis mano, kad korupcijos mastai Lietuvoje nepakito. Vis dėl to apie pusė apklaustų įmonių vadovų mano, kad korupcijos mastai Lietuvoje padidėjo.

Pažymėtina, kad abiejų grupių atstovai, pareikšdami nuomonę apie atsakomybę kyšio davimo atveju (žr. į 3 pav.), didesnę atsakomybę linkę suversti imančiam kyšių asmeniui. Taip

⁸⁵ [Http: www.transparency.lt](http://www.transparency.lt). Prisijungimo laikas: 2004-11-10.

⁸⁶ A. Dobryninas. Lietuvos korupcijos žemėlapis 2004: Lietuvos gyventojai apie korupciją, kyšininkavimo patirtį ir visuomenės antikorupeinį potencialą//Skaidrumas ir korupcija Lietuvoje/sud. R. Juozapavičius.-Vilnius: Pasvires pasaulis, 2005. P. 8-9.

mano daugiau kaip pusė gyventojų ir beveik pusė įmonių vadovų.

4 paveikslėlyje pavaizduota, kokia buvo nedavusių kyšių motyvacija. Reikėtų atkreipti dėmesį į tai kad tik 14% gyventojų ir 27% įmonių vadovų nedavė kyšio dėl savo įsitikinimų ar pagarbos įstatymui. Dauguma gyventojų ir įmonių vadovų linkę savo problemas spręsti kyšių pagalba, nors, kita vertus, minėtų respondentų dauguma nurodo neigiamą korupcijos (taigi, ir kyšininkavimo) įtaką valstybės ir visuomenės gyvenimui.

4.5.2. Piktnaudžiavimas tarnybine padėtimi kaip biurokratinio teisinio nihilizmo rūšis.

Piktnaudžiavimas LR Baudžiamojo kodekso 228 straipsnyje apibūdinamas kaip asmens, piktnaudžiavusio tarnybine padėtimi arba viršijusio įgaliojimus, jeigu dėl to didelės žalos patyrė valstybė, tarptautinė viešoji organizacija, juridinis ar fizinis asmuo.

Taigi, piktnaudžiavimas gali pasireikšti dviem alternatyviomis veikomis: piktnaudžiavimu arba įgaliojimų viršijimu. Piktnaudžiavimas tarnybine padėtimi - tai pasinaudojimas savo tarnybine padėtimi priešingais tarnybai interesais. Įgaliojimų viršijimas - tai situacija, kai valstybės tarnautojas ar jam prilygintas asmuo atlieka veiksmus, kurių neturėjo teisės atlikti pagal savo kompetenciją (viršijami įstatymu suteikti įgaliojimai ir teisės). Yra 4 įgaliojimus viršijančių veikslių rūšys: 1) veiksmai, neįeinantys į kaltininko kaltininko tarnybinę kompetenciją (turi teisę atlikti aukštesnes pareigas užimantis asmuo); 2) veiksmai, kurie buvo atlikti neturint specialaus įgaliojimo, leidimo, kai jis būtinas; 3) veiksmai, kurie buvo atlikti nesant specialaus įstatymo ar kito norminio teisės akto numatyto atvejo, kai juos galima atlikti tik įstatymo nustatytu atveju (pvz., tarnybinio ginklo panaudojimas); 4) veiksmai, kurie visiškai uždrausti (jėgos naudojimas prieš mokinius mokykloje). Piktnaudžiavimas tampa nusikaltimu, kai dėl jo kyla didelė žala. Jei žala padaroma nedidelė, tai nebus kvalifikuojama kaip nusikaltimas, o tik kaip drausminis nusižengimas. Didelė žala gali būti fizinė arba moralinė. Jei padaroma bet kokia žala sveikatai - bus didelė žala asmeniui. Moralinė žala pasireiškia tuomet, kai dėl kaltininko veikslių krenta įmonės, organizacijos autoritetas. Nusikaltimas laikomas baigtu, kai atsiranda didelė žala.

4.6. Teisinis idealizmas kaip teisinio nihilizmo specifinė forma ir jo priežastys

Jeigu teisiniam nihilizmui būdingas neigiamas požiūris į teisę, į jos vertybes, netikėjimas teise, tai teisiniam idealizmui, priešingai, būdingas teisės pervertinimas, funkcijų, kurių teisė

pagal savo esmę negali atlikti, priskyrimas. Abu šie reiškiniai kyla dėl teisinio neišprusimo, neišmanymo, deformuotos teisinės sąmonės, politinės-teisinės kultūros trūkumo. Abu šie kraštutinumai galų gale susilieja ir suformuoja dvigubą blogį.⁸⁷

Teisinis idealizmas - tai nepagrįstas teisės galimybių pervertinimas, teisei priskiriama tai, ko ji nepajėgia duoti visuomenei. Šis reiškinys lydi žmogiškąją civilizaciją praktiškai visuose jos vystymosi etapuose. Platonas sukūrė teisingos valstybės idealą, kurioje, norint realizuoti savo ketinimus, svarbiausia yra idealūs įstatymai, kuriuos priima išmintingi valdovai. Švietimo epochoje buvo manoma, kad senus įstatymus pakeitus naujais, visos problemos išsispres, protas triumfuos. Ir dabar kai kas mano, kad įstatymų pagalba galima likviduoti bedarbystę, pakelti socialinį ir ekonominių gyvenimo lygį ir t.t. Tai yra neteisingas teisės supratimas. Vadovaujantis tokiu požiūriu, išėitų, kad teisė reguliuoja materialinių gėrybių sukūrimo, mainų ir vartojimo santykius. Tie žmonės, kurie klaidingai su teise sieja per dideles viltis, ypač užimantys atsakingus vadovujančius postus, gali padaryti daug žalos valstybei ir visuomenei.

Su teise negalima sieti neįgyvendinamų svajonių - ji ne visagalė. Naivu būtų reikalauti iš teisės daugiau, negu ji gali duoti iš tikrųjų.⁸⁸

Teisinis idealizmas pasireškia per įstatymų, atitrūkusių nuo realybės, kūrimą ir per įstatymų įgyvendinimo mechanizmo nebuvimą.

4.6.1. Įstatymų, atitrūkusių nuo realybės, kūrimas

Įstatymų leidėjai sukuria tokias teisės normas, kurios reguliuoja teisinius santykius, neiškylančius iš faktinių visuomeninių santykių. Tokie priimti teisės aktai, kurie neatsižvelgia į susiklosčiusias objektyvias ir subjektyvias egzistuojančias visuomenėje sąlygas, nebus vykdomi arba bus netinkamai vykdomi. Tokiu pavyzdžiu galėtų būti Lietuvos Respublikos aplinkos ministerijos 1998 m. liepos 3 d. įsakymas Nr. 113 „Dėl grybavimo Lietuvos miškuose taisyklių patvirtinimo”.⁸⁹ Minėto įsakymo 6 punkte nustatyta:

„Draudžiama rinkti, parduoti ir supirkti:

6.1. baravykus, kurių kepurėlės skersmuo mažesnis negu 1,5 cm;

6.2. voveraites, kurių kepurėlės skersmuo mažesnis negu 1,0 cm;

Tarp surinktų, parduodamų arba supirktų šviežių voveraičių ar baravykų mažesnio kepurėlės skersmens grybų gali būti ne daugiau kaip 10% viso grybų skaičiaus.”

⁸⁷ Н. И. Матузов Правовой нигилизм и правовой идеализм//Теория государства и права. Курс лекций/под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. Москва: Юрист, 1997. С. 611.

⁸⁸ Там же.

⁸⁹ Valstybės žinios, 1998, Nr. 62-1797.

10 p.: „Aplinkos ministerijos įgalioti pareigūnai kontroliuoja, kaip laikomasi šių taisyklių, ir patikrinimų metu nustato mažesnio kepurėlės skersmens šviežių grybų, kuriuos draudžiama rinkti pagal šių taisyklių reikalavimus, skaičių pagal Nurodymus ir surašo aktą apie surinktus ar supirktus grybus.

4.6.2. Realios teisės normos įgyvendinimo mechanizmo nebuvimas

Jei įstatymų leidėjas sukuria teisės normas, bet nenumato jų įgyvendinimo mechanizmo - jos ir yra neįgyvendinamos. Jos lieka tik popieriuje. Ir tokie iš tikrųjų visuomenei reikalingi santykiai lieka teisiškai nereguliuoti. Tik parodoma, kad tokia norma egzistuoja. Tokiu pavyzdžiu galėtų būti LR Konstitucijoje įtvirtinta viena politinių teisių - peticijų teisė. Ši teisė numatyta Konstitucijos 33 straipsnio 3 dalyje, kurioje nurodoma, kad piliečiams laiduojama peticijos teisė, kurios įgyvendinimo tvarką nustato įstatymas. LR Konstitucija buvo priimta 1992 metų spalio 25 d. referendumu, tačiau Peticijų įstatymas buvo priimtas tik 1999 metų liepos 1 d., o įsigaliojo - 1999 metų spalio 1 d. Vadovaujantis LR Peticijų įstatymo 18 straipsniu, iki 1999 metų spalio 1 dienos turėjo būti sudarytos Lietuvos Respublikos Seime, Lietuvos Respublikos Vyriausybėje, vietos savivaldos ir valdymo institucijose Peticijų komisijos, kurios sprendžia kreipimosi pripažinimo peticija bei peticijų priėmimo nagrinėti klausimus, jas nagrinėja ir pateikia išvadas dėl peticijoje išdėstytų reikalavimų ir siūlymų tenkinimo. Seimo Peticijų komisija buvo sudaryta 1999 metų spalio 12 d. Seimo nutarimu Nr. VIII-1353, o jos darbo nuostatai buvo patvirtinti 1999 metų lapkričio 11 d. Seimo nutarimu Nr. VIII-1408. Taigi, septynerius metus peticijos teise nebuvo galima pasinaudoti, nes nebuvo priimto šios teisės įgyvendinimo tvarką nustatančio įstatymo.⁹⁰

⁹⁰ Peticijų įstatymo nebuvimą galime traktuoti ir kaip teisinio nihilizmo pasireiškimo formą, ignoruojant demokratinėje valstybėje politines teises.

5. TEISINIO NIHILIZMO PRIEŽASTYS

Stasys Vansevičius įvardija tokias teisinio nihilizmo priežastis: 1) istorinės šaknys - ilgametė šalies okupacija ir svetimos neteisingos teisės primetimas; 2) teisės sistema, kur vyravo administraciniai komandiniai metodai, slapti teisės aktai, buvo menkas teismų vaidmuo, tik deklaruojamos teisės ir laisvės; 3) dabar netobula teisėkūra, dažnas kokybinis ir kiekybinis teisės aktų ir teisės sistemos taisymas, ilgas teisinės reformos vykdymas, įstatymų taikymo netobulumas ir bylų vilkinimas.⁹¹

Prof. A. Vaišvila žymiai plačiau apibūdina teisinio nihilizmo priežastis. Knygoje „Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje“ autorius teigia, kad teisinis nihilizmas - ne tik praeityje veikusių priežasčių rezultatas, kadangi naikinant vienas jo priežastis, kuriamos kitos. Tai: 1) subjektyvistinė teisės samprata; 2) pernelyg dažnas įstatymų kaitaliojimas; 3) teisės ontologizavimas (teisės tapatinimas su jos objektu); 4) bendros krašto socialinės ekonominės programos (vizijos) stoka;⁹² 5) politinis, teisinis avantiūrizmas (kai valstybinė valdžia siekia suteikti piliečiams daugiau socialinių teisių, negu ekonomiškai (finansiskai) pajėgia šiuos pasižadėjimus užtikrinti); 6) menkas teismų sprendimų autoritetas; 7) pasiryžimo ir įgūdžių ginti savo teises teisinėmis priemonėmis stoka; 8) etatistinės teisės sampratos gyvybingumas; 9) konstitucinės pastangos eliminuoti visuomenę iš teisėkūros ir kovos su teisiniu nihilizmu.⁹³

Aiškinantis įvairių teisinio nihilizmo išraiškos formų priežastis, tiktų aptarti kone visus teise, kaip visuomeninį reiškinį, gimdančius veiksnius. Šiame darbe toks tikslas nėra keliamas. Šiame darbe bus siekiama įvardinti teisinio nihilizmo apraiškų dabartinėje Lietuvoje pagrindines priežastis ir sąlygas.

Vienas garsiausių šiuolaikinių JAV teisės teoretikų Ronaldas Dworkinas pabrėžė teisės stabilumo svarbą: „Teisė savo bendruomenei tarnauja geriausiai, kai yra tokia preciziška ir stabili, kiek tai įmanoma.“⁹⁴

Todėl viena svarbiausių teisinio nihilizmo *prielaidų* slypi pačiuose veikiančiuose įstatymuose. Lietuvoje daug įstatymų yra netobulų, todėl dažnai keičiamų. 2000 m. balandžio 20 d. Vilniuje vykusioje konferencijoje „Teisinės sistemos reforma: teisėkūros problemos“ buvo pažymėta, kad „priimti įstatymai pernelyg dažnai keičiami ir tikslinami, tai sudaro prielaidas

⁹¹ S. Vansevičius. Valstybės ir teisės teorija.-Vilnius: Justitia, 2004. P. 172.

⁹² Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. lapkričio 12 d. nutarimu Nr. IX-1187 patvirtino Valstybės ilgalaikės raidos strategiją (Valstybės žinios. 2002, Nr. 113-5029).

⁹³ A. Vaišvila. Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje.-Vilnius: Litimo, 2000. P. 23-28.

⁹⁴ R. Dworkin. Teisės imperija.-Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2005. P. 383.

teisiniam nihilizmui, įstatymų infliacijai, o kartu sąlygas žmogaus teisių ir laisvių pažeidimams, taip pat ir nusikalstamumui.”⁹⁵ Kai kurios įstatyminės normos netaikomos, nes nėra jų įgyvendinimo mechanizmo. „Tokio mechanizmo nebuvimas priimtą normą daro formalią, o įstatymas savo ruožtu tampa neveiksmingas.”⁹⁶ O juk demokratinėje visuomenėje svarbu ne tik deklaruoti tam tikrus principus ir taisykles, bet ir užtikrinti jų įgyvendinimą. Jeigu yra nustatytos teisės normų dispozicijos, bet nėra sankcijų - tokios teisės normos bus neefektyvios, o tik deklaratyvios. Kad valstybė užtikrintų realų teisių įgyvendinimą, o ne tik jas deklaruotų, reikalauja ir Konstitucija. LR Konstitucijos 9 straipsnio 4 dalis skelbia: „Referendumo skelbimo ir vykdymo tvarką nustato įstatymas”; Konstitucijos 12 straipsnio 3 dalis: „Pilietybės įgijimo ir netekimo tvarką nustato įstatymas”; Konstitucijos 21 straipsnio 2 dalis: „Žmogaus orumą gina įstatymas”; Konstitucijos 22 straipsnio 3 dalis: „Informacija apie privatų asmens gyvenimą gali būti renkama tik motyvuotu teismo sprendimu ir tik pagal įstatymą”; To paties straipsnio 4 dalis: „Įstatymas ir teismas saugo, kad niekas nepatirtų savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeimyninį gyvenimą, kėsinosi į jo garbę ir orumą” ir t.t. Todėl galima teigti, kad minėtos Konstitucijos nuostatos įpareigoja valstybę sukurti teisinius mechanizmus šių ir kitų konstitucinių teisių įgyvendinimui užtikrinti.

R. Šimašius, analizuodamas teisės socialinį veiksmingumą teisės dinamikoje, įvardija galimą netinkamo teisės įgyvendinimo priežastį: „netinkamas teisės įgyvendinimas arba apskritai neįgyvendinimas <...> gali pasireikšti tiek dėl sąmoningo sprendimo, tiek dėl galimybių neturėjimo.”⁹⁷

R. Šimašius, aptardamas teisės neveiksmingumo priežastis, susijusias su teisėkūra, pažymi, kad rimta kliūtis teisės veiksmingumui tampa „teisėkūros juridinės technikos trūkumai, dėl kurių atsiranda *teisės normų prieštaravimai*, sukuriamos teisės spragos, dviprasmiško interpretavimo galimybės.”⁹⁸

V. Navickas, K. Paulavičius, nagrinėdami nelegalaus darbo priežastis, teigia, kad „priežastis, skatinanti neoficialų užimtumą, yra netobuli mokesčių ir verslo įstatymai, dažnai prieštaraujantys verslo logikai ir gamybos interesams.”⁹⁹

Pernelyg dažni įstatymų, ypač susijusių su mokesčiais, kaitaliojimai neigiamai veikia verslininkus - nėra pastovumo, stabilumo. Pavyzdžiui, LR Mokesčių administravimo įstatymas 1995-2003 m. buvo keičiamas net 46 kartus (vidutiniškai kas du mėnesius). Tai irgi skatina

⁹⁵ A. Dapšys, P. Ragauskas. Lietuvos teisėkūros būklė ir perspektyvos//Teisės problemos. 2000, Nr. 2. P. 40.

⁹⁶ Ten pat. P. 47-48.

⁹⁷ R. Šimašius. Teisėkūra ir teisės socialinis veiksmingumas//Jurisprudencija. 2004, Nr. 54(46). P. 68.

⁹⁸ R. Šimašius. Teisėkūra ir teisės socialinis veiksmingumas//Jurisprudencija. 2004, Nr. 54(46). P. 69.

⁹⁹ V. Navickas, K. Paulavičius. Darbo rinka teorija ir valstybės politika. Vilnius, 1999. P. 39.

teisinį nihilizmą. Gerai, kad nuo 2004 m. balandžio įsigaliojęs Mokesčių administravimo įstatymas apriboja tokį dažną mokesčių įstatymų kaitaliojimą. LR Mokesčių administravimo įstatymo 3 straipsnio 3 dalyje teigiama, kad Lietuvos Respublikos Seimas turi užtikrinti, kad Lietuvos Respublikos mokesčių įstatymai, nustatantys naują mokestį, naują mokesčio tarifą, mokesčio lengvatą, sankcijas už mokesčių įstatymų pažeidimus arba iš esmės pakeičiantys apmokestinimo tam tikru mokesčiu tvarką ar apmokestinimo teisinio reglamentavimo bei taikymo principus, įsigaliotų *ne anksčiau kaip po šešių mėnesių nuo jų paskelbimo dienos*.

Prof. V. Mikelėnas teigia, kad „Chaotiška ir ignoruojanti elementarią teisinę logiką ir juridinę techniką pastarųjų metų įstatymų leidyba Lietuvoje atvedė besikuriančią teisinę sistemą į aklavietę. Įstatymų prieštaravimas vienas kitam ar Konstitucijai, to paties įstatymo normų prieštaravimas viena kitai tapo kasdieniniu reiškiniu... Kokią teisės šaką ar institutą benagrinėtume, kyla ta pati problema - teisės normos dviprasmiškumas, neapibrėžtumas, neišbaigtumas. Dėl šių priešasčių teisės normas sunku taikyti konkrečiomis gyvenimo aplinkybėmis, formuojasi nevienoda, padrika teismų praktika, o svarbiausia, Lietuvoje apgailėtinaai menkas teisinio reguliavimo efektyvumas: įstatymų lyg ir turime daug, tačiau jie neveikia - nėra rezultato, kurio tikėtasi sumanant ir priimant bet kurią įstatymą.”¹⁰⁰ Apie teisėkūros proceso nenuoseklumo nepageidaujamas pasekmes perspėjama ir LR Seimo nutarimu patvirtintoje Valstybės ilgalaikės raidos strategijoje: „Teisėkūros proceso nenuoseklumas, nepakankamas planavimas ir teisinis reglamentavimas gali sukelti nenumatytų ir nepageidaujamų pasekmių visuomeniniam gyvenimui. Tai gali skatinti teisinį nihilizmą, nepagarbą teisei ir teisinės valstybės siekiui.”¹⁰¹

Prof. A. Vaišvila įrodinėja, kaip yra svarbu aiškiai suformuluoti įstatymo tikslą ir įvardija netobulų ir todėl dažnai keičiamų įstatymų galimą priežastį: „Neaiškus tikslų formulavimas gali būti viena iš įstatymų nepagrįsto kaitaliojimo, aklo eksperimentavimo žmonių teisėmis priežasčių.”¹⁰²

¹⁰⁰ V. Mikelėnas. Teisės aiškinimas: teorinės ir praktinės problemos//Justitia, 1997. Nr. 1. P. 4.

¹⁰¹ LR Seimo nutarimas „Dėl valstybės ilgalaikės raidos strategijos.”//Valstybės žinios. 2002, Nr. 113-5029.

¹⁰² A. Vaišvila. Ar kiekvienam įstatymui taikytinas socialinio veiksmingumo kriterijus?//Jurisprudencija. 2004. Nr. 54(46). P. 7.

5.1. Ekonominis interesas kaip teisinio nihilizmo priežastis ydingų įstatymų veikimo erdvėje.

Dažniausiai pasitaikantys teisinio nihilizmo atvejai Lietuvoje yra įstatymų, netobulų ir prieštaraujančių vienu kitiems, pažeidinėjimo išdava. Jau 18 amžiuje Volteras pabrėždavo žmogiškosios valios, jo subjektyvių interesų vaidmenį kuriant teisę. Voltero pastebėjimai svarbūs ir šiandien veikiančiuose įstatymuose galima atrasti valdžios asmenų paslėptų gudrybių ir apgavysčių, kurių išdavoje „vyraujant voliuntarizmui, ignoruojamos teisės ir moralės normos, gerieji papročiai.“¹⁰³ „Prieštaringa įstatymų sistema, mokesčių netobulumas verčia praktiškai kiekvieną įmonę pažeisti įstatymus ir skatina darbdavius samdyti ne profesionalus ir kvalifikuotus darbuotojus, o patikimus ir savus žmones. Be to veikia griežtas sankcijų mechanizmas tiems, kurie nesilaiko nustatytų principų, darbo praradimo galimybė, pragyvenimo šaltinio netekimas“¹⁰⁴, - pažymi prof. O. G. Rakauskienė.

Nors verslininkai dažnai yra tiesiog verčiami pažeidinėti įstatymus, bet negalima teigti, kad jie tai daro dėl neišvengiamos būtinybės. Dvigubos buhalterijos vedimas, mokesčių slėpimas, nelegalaus darbo praktikavimas - visa tai yra sąlygota ekonominio intereso. Žinoma, valstybėje turi būti numatytos atitinkamos sankcijos, kad verslininkai tokiu būdu vengtų pažeidinėti teisę. Vien tik sankcijomis problemos negalima išspręsti. Būtina tobulinti visą įstatyminę ir ekonominę verslo aplinką.

5.2. Neteisinė sąmonė kaip teisinio nihilizmo priežastis.

Būtina pažymėti, kad nepagarba teisei Lietuvos žmonių gyvenime yra įleidusi galias šaknis. Jėgos, o ne teisės viešpatavimas buvo pagrindinė politinė valdžios atrama sovietinėje Lietuvoje. Būtent iš tų laikų atkeliauja jėgos kultas, galvojimas, kad ne teisė, bet pažintys, ryšiai gali padėti išspręsti visas žmogaus gyvenimo problemas.

Kalbant apie neteisinę sąmonę kaip teisinio nihilizmo priežastį ir kaip Lietuvos žmonių sąmonėje gyvą reiškinių, būtina paminėti tokius dalykus: 1. Nusikaltimų aukų teisių gynimą . 2. Nebaudžiamumą. Nusikaltimų aukoms jų prarasta sveikata, turtas neretai nekompensuojama. Taip yra pažeidinėjamos konstitucinės žmogaus teisės ir laisvės. Tai teisė į gyvybę, teisė į nuosavybę ir t.t. Jei nusikaltimai neišaiškinami, o jeigu ir išaiškinami, bet nusikaltėliai nėra

¹⁰³ V. Šlapkauskas. Teisės sociologijos pagrindai. –Vilnius: Lietuvos Teisės universitetas, 2004. P. 511.

¹⁰⁴ O. G. Rakauskienė. Valstybės ekonominė politika. V dalis. Socialinė politika, rankraštis. P. 67.

teisingai nubaudžiami, nukentėjusieji praranda tikėjimą įstatymu ir teise, ir pačia valstybe, kuri jų nesugeba apginti. Todėl kai kurių asmenų sąmonėje formuojasi nebaudžiamumo nuostata: „jeigu kitiems viskas leidžiama, jeigu kiti nesilaiko įstatymų, tai kodėl aš turiu laikytis įstatymų?“ Nuo čia iki nusikaltimo - tik vienas žingsnis. Tokiu atveju neteisinė sąmonė kaip teisinio nihilizmo priežastis ne tik nenyksta, bet dar labiau plėtojasi.

5.3. Valstybinio aparato valdymo netobulumas, politinės atsakomybės stoka kaip teisinio nihilizmo priežastis

Pastaruju metu Lietuvoje išaugo valstybės tarnautojų skaičius, kuris vis dar didėja, išpūsti etatai, veikia dubliuojančios viena kitos funkcijas institucijos. Šitaip ne tik veltui eikvojamos valstybės lėšos, bet ir dirbtinai sudaromos įvairios kliūtys, dažnai sunkiai įveikiamos, ir dėl to asmenims sunku įgyvendinti savo teises ir teisėtus interesus. Dažnai valstybės tarnautojai laisvai traktuoja įstatymus, kartais paprasčiausiai juos pažeidinėja ir veikia savo nuožiūra.

„Padėtį blogina ir valdininkų piktnaudžiavimas tarnybine padėtimi.“- Rašo V. Navickas, K. Paulavičius - „Ne paslaptis, kad siekimas pasipelnyti verslininkų sąskaita dažnai įgauna atviro reketo formą.“¹⁰⁵

Apie atsakomybės nebuvimą teisėkūroje (kadangi įstatymai yra anoniminiai, neturintys savo autoriaus) ir galimus atsakomybės stokos padarinius rašo prof. A. Vaišvila: „Nėra kam priekaištauti, su kuo diskutuoti, kieno teisinę kvalifikaciją matuoti, nėra iš ko pareikalauti atsakomybės. Šis abstraktusis anonimas toliau skatina neatsakingumą ir kvalifikacijos nereikalingumą teisėkūroje.“¹⁰⁶

Valstybėje privalo egzistuoti darni politinės atsakomybės sistema. Jei tokia sistema egzistuoja - valdžios atsakomybė prieš visuomenę yra garantuota. Jei Parlamento, Vyriausybės nariai ir Prezidentas gali ignoruoti visuomenės nuomonę, tai kuria neatsakingumo ir nebaudžiamumo atmosferą. Čia gali būti paminėta Seimo narių korupcijos byla. Ji buvo numarinta. Nei Parlamentas, nei Prezidentas, nei teisėsaugos institucijos neparodė deramo susirūpinimo šios bylos tyrimu, nors visuomenė, susipažinusi su duomenimis, aiškiai suprato, kad Seimo nariai yra įsivėlę į korupcijos skandalą. Šis pavyzdys aiškiai byloja apie teisinį

¹⁰⁵ V. Navickas, K. Paulavičius. Darbo rinka teorija ir valstybės politika. Vilnius, 1999. P. 39.

¹⁰⁶ A. Vaišvila. Ar kiekvienam įstatymui taikytinas socialinio veiksmingumo kriterijus?//Jurisprudencija. 2004. Nr. 54(46). P. 7.

nihilizmą, išplaukiantį iš aukščiausiųjų valstybės valdžios pareigūnų politinės atsakomybės stokos.

5.4. Teisėtų procedūrų ignoravimas, nepaisymas, popierizmas, kaip teisinio nihilizmo priežastis.

Biurokratai dirbtinai sukuria įvairiausių kliūčių. Sovietmečiu įstatymai buvo negailestingai pažeidinėjami dėl tariamo „svarbaus“ tikslo arba paprasčiausiai - dėl nurodymo „iš aukščiau“. Tai labai pavojinga tendencija, kai biurokratinis aparatas įgauna vis daugiau gyvybingumo, atlikdamas ne tik vykdomąsias funkcijas, bet ir teisės aktų leidybos funkcijas: kuria naujas teisės normas ir jas įgyvendina. Šitai pažeidžiamas civilizuotos, demokratinės valstybės valdžių padalijimo principas. Pražūtinga, kai kokia nors problema sprendžiama remiantis ne teise, ne įstatymu, bet sulaukus įtakingo valdininko skambučio „iš aukščiau“, išsprendžiančio visas problemas geriau net už tobuliausią norminį teisės aktą. Lygiagretus tokio „valdininkiško-biurokratinio“ teisingumo sukūrimas neigiamai veikia teisėtumą ir teisėtumą. Kita vertus, žmogui beveik nelieka kito pasirinkimo - tenka tik „susitarti“ su aukštą postą užimančiu biurokratu, norint išspręsti tam tikrą problemą, nes teisėtomis priemonėmis, laikantis įstatymų išspręsti problemą yra žymiai sudėtingiau: tai reikalauja daug laiko, kantrybės ir pastangų.

Korupcija daro neigiamą įtaką visoms valstybės ir visuomenės gyvenimo sritims, tarp jų - socialinei ir teisei: didėja socialinė nelygybė, skurdas, pakertamas pasitikėjimas teisingumu - atsiranda teisinis nihilizmas. Korupcija yra ypatinga teisinio nihilizmo pasireiškimo forma. Ji ypatinga tuo, kad pati kuria nihilizmą. Teisinis nihilizmas yra korupcijos priežastis. Bet ir besiplečianti korupcija dar labiau skatina teisinį nihilizmą.

G. Sartori knygoje „Lyginamoji konstitucinė inžinerija“ įvardija dvi korupcijos puses: „Vienoje pusėje yra paperkamieji politikai, o valstybės tarnautojai - nuperkami, kad ką nors darytų arba nedarytų, kitoje pusėje - politikai, išlupantys pinigus savo politinei karjerai ir pakeliui juos pavagiantys.“¹⁰⁷

Žmonės nepasitiki valdžia. Valdžia savo veiksmais ir sukuria nepasitikėjimą valdžia, politika. Sartori tokį nusivylimą ir nepasitikėjimą vadina *antipolitikos politika* ir įvardija visiško politikos atmetimo priežastis: 1) negatyvizmas (negatyvistui kritikavimas yra savitikslis); 2) videopolitika (paveikia renkamo pareigūno parinkimą; daro stiprią įtaką politikų priimamiems sprendimams; televizijos penima visuomenė - t. y. neinformuota arba klaidingai informuota visuomenė); 3) ideologijos cemento ištirpimas.

¹⁰⁷ G. Sartori. Lyginamoji konstitucinė inžinerija. Kaunas, 2001. P. 147.

Transparency International Lietuvos skyriaus direktorius R. Juozapavičius Lietuvos visuomenės pasipriešinimą laiko pagrindine sąlyga kovoje su korupcija: „Jei bendruomenė nebus apimta nepakantumo korupcijai dvasios, tai nei STT, nei prokurorai, nei žurnalistai, nei pasipiktinę ar susirūpinę politikai ar visuomenės veikėjai korupcijos hidros nesutramdys ir net nesutrikdys.“¹⁰⁸

6. ASMENŲ, DIRBUSIŲ VIEŠUOSIUS DARBUS 2002-2003 METAIS, DISKRIMINACIJA KAIP KONKRETUS TEISINIO NIHILIZMO ATVEJIS

Teisinis nihilizmas - tai reiškinys, kurį sąlygoja įvairios priežastys, į kurį įtraukiami ir pavieniai asmenys, ir žmonių grupės, ir privatūs ūkio subjektai, ir valstybės pareigūnai.

Aptarę teisinio nihilizmo bendrus bruožus ir jo apraiškas Lietuvoje, dabar pabandykime paanalizuoti esminiais aspektais kelis konkrečius teisinio nihilizmo atvejus, kurie turėjo didesnę ar mažesnę rezonansą visuomenėje. Šių konkrečių atvejų visapusiška analizė turėtų padėti atsakyti, kokiais būdais būtina kovoti su teisiniu nihilizmu konkrečiose gyvenimo srityse.

Panagrinėkime konkretų teisinio nihilizmo atvejį Lietuvos darbo rinkoje: santykiuose tarp valstybės institucijų ir piliečių.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 29 straipsnyje nustatyta:

„Įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys lygūs.

Žmogaus teisių negalima varžyti ir teikti jam privilegijų dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų pagrindu.“

LR Konstitucijos 29 straipsnyje yra įtvirtinta formali visų asmenų lygybė¹⁰⁹, asmenų nediskriminavimo ir privilegijų neteikimo principas. Konstitucinis asmenų lygybės įstatymui

¹⁰⁸ R. Juozapavičius. Vietoj įžangos//Skaidrumas ir korupcija Lietuvoje/sud. R. Juozapavičius.-Vilnius: Pasviręs pasaulis, 2005. P. 4.

¹⁰⁹ Asmenų lygybės principai yra įtvirtinti ir įvairių užsienio šalių konstitucijose: Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindinio įstatymo 3 straipsnyje teigiama, kad „Niekas negali būti varžomas arba privilegijuojamas dėl <...> socialinės kilmės“; Lenkijos Respublikos Konstitucijos 32 straipsnyje nustatyta: „1. Teisės požiūriu visi yra lygūs. Visi turi teisę būti vienodai traktuojami viešosios valdžios. 2. Niekas dėl jokios priežasties negali būti diskriminuojamas politiniame, socialiniame ar ekonominiame gyvenime.“ Rusijos Federacijos Konstitucijos 19 straipsnio 2 dalyje nustatyta: „Valstybė garantuoja lygias žmogaus ir piliečio teises ir laisves, neatsižvelgdama į <...> socialinę padėtį.“ [Užsienio šalių konstitucijos.-Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004].

principas reiškia žmogaus prigimtine teisę būti traktuojamam vienodai su kitais.¹¹⁰ Teisių diskriminacija - tai savavališkas asmens teisių atėmimas, apribojimas arba išplėtimas¹¹¹.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 29 straipsnyje teigiama, kad žmogaus teisių negalima varžyti dėl jo socialinės padėties. Tačiau, autorės nuomone, asmenys dirbantys viešuosius darbus 2002-2003 metais, buvo diskriminuojami dėl priklausymo tam tikrai socialinei grupei - bedarbiams - kadangi jie privalomai nebuvo draudžiami valstybiniu socialiniu draudimu. Jie minėtu laikotarpiu buvo draudžiami tik viena iš keturių valstybinio socialinio draudimo rūšių - nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialiniu draudimu. Tai reiškia, kad šie asmenys neužsidirbo nei senatvės pensijai (net bazinei), jiems nebuvo mokamos išmokos ligos atveju, taip pat nepadidėjo ir bedarbio pašalpa, kadangi jos dydis priklauso nuo valstybinio socialinio draudimo stažo, kuris asmenims, dirbusiems viešuosius darbus 2002-2003 metais, nebuvo skaičiuojamas.

„Centrinė darbo rinkos valdymo grandis yra Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija (SADM). Jos pagrindinė paskirtis (misija) - darbo ir socialinės politikos formavimas, šios politikos tikslų įgyvendinimas, Lietuvos gyventojų socialinių teisių gynimas.“¹¹² Viena pagrindinių veiklos sferų, už kurią atsakinga SADM, yra socialinis draudimas (nedarbo, senatvės, motinystės, invalidumo ir kt.).

LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 1998 m. liepos 13 d. įsakymu Nr. 119 buvo patvirtinta Viešuosius darbus dirbančių asmenų registracijos tvarka.¹¹³ Šios tvarkos 5 punkto 7 papunktyje nustatyta darbdavių, vykdančių viešuosius darbus, pareiga nustatyta tvarka vykdyti privalomojo valstybinio socialinio draudimo draudėjo funkcijas (privalo nustatyta tvarka pranešti valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos teritoriniam skyriui duomenis apie asmenį, priimtą dirbti viešuosius darbus, apskaičiuoti *socialinio draudimo įmokas* nuo apmokestinamojo darbo užmokesčio sumos (nuo algos), įrašyti valstybinio socialinio draudimo pažymėjime duomenis apie draudžiamąsias pajamas ir sumokėtas draudimo įmokas bei vykdyti kitas funkcijas).

LR Socialinės apsaugos ir darbo ministrė Vilija Blinkevičiūtė, vadovaudamasi LR Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo 4 straipsnio 1 dalies 3 punktu ir 2 dalimi, 2002 m. kovo 20 d. iš dalies pakeitė Viešuosius darbus dirbančių asmenų registracijos tvarką, patvirtintą LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 1998 m. liepos 13 d.

¹¹⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimo 5 p. 1 pp.//Valstybės žinios. 2003, Nr. 115-5221.

¹¹¹ Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras, 1 d.-Vilnius: Teisės institutas, 2000. P. 218.

¹¹² Navickas V., Paulavičius K. Darbo rinka. Teorija ir valstybės politika. Vilnius, 1999. P. 59.

¹¹³ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 1998 m. liepos 13 d. įsakymas Nr. 119 „Dėl viešuosius darbus dirbančių asmenų registracijos tvarkos patvirtinimo“//Valstybės žinios. 1998, Nr. 65-1899.

įsakymu Nr. 119 „Dėl viešuosius darbus dirbančių asmenų registracijos tvarkos patvirtinimo” ir 5.7 punktą išdėstė taip: „5.7. nustatyta tvarka draudžia asmenis, dirbančius viešuosius darbus, nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialiniu draudimu.”

Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 3 straipsnyje nustatytos tokios valstybinio socialinio draudimo rūšys: 1) pensijų draudimas; 2) ligos ir motinystės draudimas; 3) draudimas nuo nedarbo; 4) draudimas nuo nelaimingų atsitikimų darbe.¹¹⁴ Kadangi valstybės pareigūnams galioja imperatyvusis teisinio reguliavimo metodas (tai, kas nėra leidžiama - uždrausta), remiantis minėtu Socialinės apsaugos ir darbo ministrės įsakymu, kitomis valstybinio socialinio draudimo rūšimis privalomai drausti nebuvo leidžiama, nors tai tiesiogiai įsakyme ir nėra nustatyta. Vadovaudamasis LR nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo 4 straipsnio 1 dalies 3 punktu ir atsižvelgdamas į LR socialinės apsaugos ir darbo ministro 2002 m. kovo 20 d. įsakymą Nr. 33 „Dėl viešuosius darbus dirbančių asmenų registracijos tvarkos, patvirtintos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 1998 m. liepos 13 d. įsakymu Nr. 119 „Dėl viešuosius darbus dirbančių asmenų registracijos tvarkos patvirtinimo” dalinio pakeitimo, Lietuvos Respublikos Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos direktorius 2002 m. balandžio 15 d. išleido įsakymą Nr. 180 „Dėl viešuosius darbus dirbančių asmenų, draudžiamų nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialiniu draudimu, draudimo organizavimo tvarkos patvirtinimo”¹¹⁵, kuriuo daugiau kaip 100 kartų buvo sumažintos valstybinio socialinio draudimo įmokų tarifai (nuo 31% iki 1% - 2002 metais¹¹⁶ ir iki 0,3% - 2003 metais¹¹⁷). Šia tvarka turėjo vadovautis visi viešieji ir privatūs juridiniai asmenys, taip pat fiziniai asmenys, kurie sudaro viešųjų darbų atlikimo sutartis su valstybinėmis darbo biržomis¹¹⁸. Minėtu įsakymu buvo tiesiogiai užkirstas kelias privalomai drausti asmenis, dirbančius viešuosius darbus, visomis valstybinio socialinio draudimo rūšimis.

Minėtų įsakymų aiškus ir nedviprasmiškas tikslas - sumažinti bedarbių skaičių. Žymiai sumažinus socialinio draudimo įmokas, galima buvo įdarbinti trečdaliu daugiau bedarbių pagal viešųjų darbų programas. Tačiau ministrė V. Blinkevičiūtė nesiūlė sumažinti socialinio draudimo

¹¹⁴ Lietuvos Respublikos Valstybinio socialinio draudimo įstatymo (1994 m. lapkričio 3 d. redakcija)// Valstybės žinios. 1994, Nr. 88-1666.

¹¹⁵ Valstybės žinios. 2002, Nr. 41-1553.

¹¹⁶ Lietuvos Respublikos Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto 2002 metų rodiklių patvirtinimo įstatymo 3 straipsnio 1 dalies 3 punktas//Valstybės žinios. 2001, Nr. 112-4067.

¹¹⁷ Lietuvos Respublikos Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto 2003 metų rodiklių patvirtinimo įstatymo 3 straipsnio 1 dalies 4 punktas//Valstybės žinios. 2002, Nr. 123-5528.

¹¹⁸ Lietuvos Respublikos Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos direktoriaus įsakymas dėl viešuosius darbus dirbančių asmenų, draudžiamų nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialiniu draudimu, draudimo organizavimo tvarkos patvirtinimo 3 p.//Valstybės žinios. 2002, Nr. 41-1553.

įmoky valstybės politikams ar valstybės tarnautojams, kurie taip pat pagal darbo sutartį nedirba. Ji pasirinko labiausiai socialiai pažeidžiamą asmenų grupę - bedarbius.

Bet kokiai institucijai¹¹⁹, naudojančiai idėją diskriminavimo politikai pateisinti, „gali būti geriau utilitarine prasme, kitaip tariant, dėl to, kad vidutinis ar bendras bendruomenės gerovės lygis pakilo, nors kai kurių individų gerovė ir sumažėjo.“¹²⁰

R. Dworkinas, aptardamas utilitarinį argumentą, teigė: „jog visada, kad ir ką darytume, privalome kitų interesus traktuoti kaip tokius pat svarbius kaip ir mūsų pačių interesai.“¹²¹

Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarime Nr. 169 „Dėl viešųjų darbų atlikimo tvarkos patvirtinimo“¹²² 3 punkte teigiama, kad bedarbiams, nepasirengusiems darbo rinkai (be profesinio pasirengimo, turintiems nepaklausių vietos darbo rinkoje profesiją arba veiklos praktiką, ilgiau kaip vienerius metus nedirbantiems pagal profesinį pasirengimą ar veiklos praktiką), pasiūlymas dirbti viešuosius darbus yra prilyginamas pasiūlymui įsidarbinti pagal darbo sutartį. Tačiau, jeigu asmuo sutikdavo dirbti viešuosius darbus, jis būdavo įdarbinamas ne pagal darbo sutartį (nes tuomet turėtų būti privalomai draudžiamas visomis keturiomis valstybinio socialinio draudimo rūšimis), o pagal sutartį dėl viešųjų darbų atlikimo.¹²³ Tokiu būdu 2002-2003 metais buvo siaurinamas socialiniu draudimu draudžiamų asmenų ratas. Nors Vyriausybės programoje ir LR Seimo nutarimu patvirtintoje Valstybės ilgalaikės raidos strategijoje¹²⁴ numatoma *padidinti* socialinio draudimo aprėptį, šiuo atveju, buvo siaurinamas apdraustųjų asmenų socialiniu draudimu ratas. Lietuvos Respublikos Užimtumo didinimo 2001-2004 metų programos, patvirtintos Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. gegužės 8 d. nutarimu Nr. 529, vienas tikslų - užtikrinti *pakankamą* darbuotojų socialinių ir darbo teisių apsaugą. Šio tikslo įgyvendinimui Socialinės apsaugos ir darbo ministerija buvo įpareigota iki 2002 metų parengti darbo santykius reglamentuojančius teisės aktus, užtikrinančius geresnę darbuotojų socialinę ir darbo teisių apsaugą¹²⁵.

Tačiau socialinės apsaugos ir darbo ministrės V.Blinkevičiūtės 2002 m. kovo 20 d. įsakymas Nr. 33 „Dėl viešuosius darbus dirbančių asmenų registracijos tvarkos dalinio pakeitimo“ ir buvusio Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos direktoriaus Daliaus Prevelio 2002 m. balandžio 15 d. įsakymas Nr. 180 „Dėl viešuosius darbus dirbančių asmenų, draudžiamų nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialiniu draudimu, draudimo

¹¹⁹ Šiuo atveju Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai, Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybai.

¹²⁰ Dworkin R. Rimas požiūris į teises. -Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004. P. 327.

¹²¹ Dworkin R. Teisės imperija. -Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2005. P. 307.

¹²² Valstybės žinios. 1998, Nr. 17-414.

¹²³ LR Vyriausybės nutarimas 1998 m. vasario 10 d. Nr. 169 „Dėl viešųjų darbų atlikimo tvarkos patvirtinimo“//Valstybės žinios. 1998, Nr. 17-414.

¹²⁴ Valstybės žinios. 2002, Nr. 113-5029.

¹²⁵ Valstybės žinios. 2001, Nr. 40, P. 40.

organizavimo tvarkos patvirtinimo¹²⁶ ne tik neužtikrino geresnės darbuotojų socialinės ir darbo teisių apsaugos, bet pablogino viešuosius darbus dirbančių asmenų socialinę padėtį ir, autorės nuomone, prieštaravo LR Vyriausybės programai, LR Užimtumo didinimo 2001-2004 metų programai,¹²⁷ LR Seimo nutarimu patvirtintai Valstybės ilgalaikės raidos strategijai. Taip pat, autorės nuomone, minėti įsakymai prieštaravo ir LR Konstitucijos 29 straipsnio 2 daliai, nes asmenys buvo diskriminuojami vien dėl priklausymo tam tikrai socialinei grupei - bedarbiams (dirbančių asmenų dirbti viešųjų darbų niekas nepriima).

Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. liepos 17 d. nutarimo Nr. 892 „Dėl Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos nuostatų patvirtinimo“¹²⁸ 2 punkte nustatyta, kad Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija vadovaujasi Lietuvos Respublikos Konstitucija, įstatymais, kitais Lietuvos Respublikos Seimo priimtais teisės aktais, Lietuvos Respublikos tarptautinėmis sutartimis, Respublikos Prezidento dekretais, Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimais, Ministro Pirmininko potvarkiais, taip pat šiais nuostatais.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės įstatymo 3 straipsnyje nustatyta, kad Vyriausybė¹²⁹ savo veikloje vadovaujasi Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos Respublikos tarptautinėmis sutartimis, įstatymais, Vyriausybės programa, kitais teisės aktais ir savo veiklą derina su Valstybės ilgalaikės raidos strategija.¹³⁰

Valstybės tarnautojai (LR socialinės apsaugos ir darbo ministerijos valstybės sekretorius Kairelis, LR valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos direktorius D. Prevelis, kiti valstybės tarnautojai) privalo vadovautis ir valstybės tarnautojų veiklos etikos principais. Vadovaudamasis pagarbos žmogui ir valstybei principu, valstybės tarnautojas privalo gerbti žmogų ir pagrindines jo teises ir laisves, Konstituciją, valstybę, jos institucijas ir įstaigas, įstatymus, kitus teisės aktus ir teismų sprendimus.¹³¹ Vadovaudamasis teisingumo principu, valstybės tarnautojas privalo *vienodai* privalo tarnauti *visiems* gyventojams nepaisydamas jų socialinės padėties.¹³²

¹²⁶ Valstybės žinios. 2002, Nr. 41-1553. Negalioja nuo 2004-01-01.//Valstybės žinios. 2003, Nr. 122-5561.

¹²⁷ Valstybės žinios. 2001, Nr. 40-1404.

¹²⁸ Valstybės žinios. 1998, Nr. 66-1916.

¹²⁹ Vyriausybės narė yra ir Socialinės apsaugos ir darbo ministrė.

¹³⁰ Lietuvos Respublikos Vyriausybės įstatymo 3 straipsnis//Valstybės žinios. 1994, Nr. 43-772, 1998, Nr. 41(1)-1131, 2002 Nr. 113-5029.

¹³¹ Lietuvos Respublikos Valstybės tarnybos įstatymo 3 straipsnio 2 dalies 1 punktas//Valstybės žinios. 1999, Nr. 66-2130.

¹³² Lietuvos Respublikos Valstybės tarnybos įstatymo 3 straipsnio 2 dalies 2 punktas//Valstybės žinios. 1999, Nr. 66-2130.

Vienas garsiausių šiuolaikinių JAV teisės teoretikų R. Dworkinas išplėtoja pagarbos žmogui ir teisingumo principus, teigdamas, kad „valdžia privalo elgtis su valdomais žmonėmis rūpestingai, t. y. atsižvelgdama į šių žmonių galimą patirti kančią ir nusivylimą, ir su pagarba, t. y., atsižvelgdama į žmonių gyvenimo sampratą, ir veikti jų pagrindu. Valdžia privalo ne tik elgtis su žmonėmis rūpestingai ir pagarbiai, bet ir *vienodai* rūpestingai ir pagarbiai.“¹³³

„Savo teisės gynimas yra pareiga“¹³⁴

Kadangi ministrai, vadovaudami jiems pavestoms valdymo sritims, atsakingi Seimui¹³⁵, 2003 m. kovo mėnesį šio darbo autorė kreipėsi į Seimo narį Juozą Raistenskį. Jis buvo išrinktas 2000 metais Seimo rinkimuose vienmandatėje Justiniškių rinkimų apygardoje, kurios teritorijoje autorė gyvena. J. Raistenskis 2003 metų kovo 20 dieną Seime Vyriausybės pusvalandžio metu socialinės apsaugos ir darbo ministrės Vilijos Blinkevičiūtės paklausė, kokiais teisės aktais remiantis negalima privalomai drausti asmenų, dirbančių viešuosius darbus, visomis keturiomis valstybinio socialinio draudimo rūšimis. Ministrė į šitokį klausimą neatsakė. Tada Seimo narys Juozas Raistenskis nusiuntė paklausimą raštu, tačiau atsakymo iš ministrės negavo.

Kadangi ministrai tiesiogiai pavaldūs Ministrui Pirmininkui¹³⁶, 2003 metų rugsėjo mėnesį šio darbo autorė kreipėsi į Lietuvos Respublikos Vyriausybės priimamąjį. Autorę priėmusi Vyriausybės kanceliarijos darbuotoja, išklausė ir paaiškino, kad nei Ministras Pirmininkas, nei jo patarėjai interesantų nepriiminėja, o ji pati yra ne politikė ir komentuoti nieko negali.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 96 straipsnio 2 dalyje teigiama, kad ministrai, vadovaudami jiems pavestoms valdymo sritims, atsakingi Respublikos Prezidentui. Todėl 2003 metų rugsėjo 17 dieną darbo autorė kreipėsi į Lietuvos Respublikos Prezidentūrą. Tik po šio kreipimosi darbo autorė gavo atsakymą iš LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, kurį pasirašė ministerijos valstybės sekretorius Rimantas Kairelis, kuris turi koordinuoti Ministro pirmininko ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės pavedimų vykdymą, vadovaudamasis strateginiais veiklos planais ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos įgyvendinimo priemonėmis, užtikrina ministerijos rengiamų sprendimų suderinamumą;¹³⁷ taip pat turi koordinuoti ir kontroliuoti teisės aktų bei programų rengimą ir *derinimą*.¹³⁸ Atsakyme teigiama,

¹³³ R. Dworkin. Rimtas požiūris į teises. -Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004. P. 381-382.

¹³⁴ R. Ihreingas. Kova dėl teisės. - Kaunas, P. 12.

¹³⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucijos 96 straipsnio 2 dalis//Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.

¹³⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucijos 96 straipsnio 2 dalis//Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.

¹³⁷ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. liepos 17 d. nutarimas Nr. 892 „Dėl Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos nuostatų patvirtinimo“//Valstybės žinios. 1998, Nr. 66-1916; Nauja nutarimo priedo redakcija nuo 2005 m. rugpjūčio 12 d.: Nr. 860, 2005-08-08//Valstybės žinios. 2005, Nr. 97-3670. 15 p. 4 pp.

¹³⁸ Ten pat. 15 p. 5 pp.

kad LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerija yra parengusi ir pateikusi Vyriausybei naują viešųjų darbų vykdymo tvarkos projektą, kuriame numatyta, kad su viešuosius darbus dirbančiais asmenimis bus sudarytos darbo sutartys - tokiu būdu bus išspręsti socialinių garantijų klausimai dirbant viešuosius darbus.

Pažadas buvo ištesėtas. 2003 m. lapkričio 6 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybė priėmė nutarimą Nr. 1381 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. vasario 10 d. nutarimo Nr. 169 „Dėl viešųjų darbų atlikimo tvarkos patvirtinimo” pakeitimo”, kuris įsigaliojo 2004 m. sausio 1 d.¹³⁹ Jame numatyta, kad, darbdaviai su viešuosius darbus dirbti siūstais asmenimis sudaro *darbo* sutartis dėl viešųjų darbų atlikimo¹⁴⁰. Pagal Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo (1991 m. gegužės 21 d. Nr. I-336) 4 straipsnio 1 dalies 1 punktą asmenys, dirbantys pagal darbo sutartis, valstybiniu socialiniu draudimu privalomai draudžiami visų rūšių socialiniu draudimu (valstybiniu socialinio draudimo pensijų draudimu, ligos ir motinystės draudimu, draudimu nuo nedarbo, nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų draudimu). Minėto nutarimo 11 p. 2.6 pp. teigiama, kad, pasibaigus darbo santykiams pagal darbo sutartį dėl viešųjų darbų atlikimo, asmenims išmokama pinigine kompensacija už nepanaudotas atostogas. Tai reiškia, kad nuo 2004 m. sausio 1 d. asmenys, dirbantys viešuosius darbus, ne tik privalomai yra draudžiami visomis keturiomis¹⁴¹ valstybinio socialinio draudimo rūšimis, bet ir gauna kompensaciją už nepanaudotas atostogas - kaip ir visi samdomi darbuotojai.

Šis pavyzdys rodo, kaip politikai (šiuo atveju - LR socialinės apsaugos ir darbo ministrė V. Blinkevičiūtė) ir valstybės tarnautojai (LR socialinės apsaugos ir darbo ministerijos valstybės sekretorius Kairelis, Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos direktorius Dalius Prevelis) gali laisvai savo nuožiūra traktuoti LR nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo nuostatas, net sukurti naujas teisės normas, galimai prieštaraujančias net LR Konstitucijai, įstatymams (Vyriausybės įstatymui; Valstybės tarnybos įstatymui; Darbo kodeksui).

Taip galėjo būti dėl to, kad LR nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo paskirtis yra apibrėžiama ją pakeičiant teisinio reguliavimo objekto nurodymu. Minėto įstatymo paskirtis 1 straipsnyje formuluojama taip: „Šis įstatymas reglamentuoja nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo santykius, nustato asmenų, kurie draudžiami šios rūšies socialiniu draudimu, kategorijas, teises į šio draudimo išmokas, išmokų skyrimo, apskaičiavimo bei mokėjimo sąlygas, apibrėžia draudiminiuosius bei nedraudiminiuosius įvykius.” Tai reiškia, kad šio įstatymo tikslas (paskirtis) yra

¹³⁹ Valstybės žinios. 2003, Nr. 106-4749.

¹⁴⁰ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. vasario 10 d. nutarimo Nr. 169 „Dėl viešųjų darbų atlikimo tvarkos patvirtinimo” 11 punkto 2 papunktis/Valstybės žinios. 1998, Nr. 17-414.

¹⁴¹ Nuo 2005 m. sausio 1 d. valstybinio socialinio draudimo rūšys yra 5.

tapatinamas su reguliavimo objektu. Prof. A. Vaišvila perspėja apie įstatymo tikslų tapatinimo su reguliavimo objektu arba priemonėmis galimus padarinius: „Įstatymo tikslą (paskirtį) sutapatinus su pačiu reguliavimo objektu (santykiais, kurie tuo įstatymu reguliuojami), išeitu, kad reguliavimas įstatymais lyg ir pats save laiko tikslu, jis lyg ir abejingas reguliavimo kokybei, jis tuos santykius tiesiog reglamentuoja, o ne derina priešingus interesus, ne siekia didesnio teisingumo, efektyvesnės žmogaus teisių apsaugos. Todėl čia lyg ir išnyksta žmogus ir jo teisės kaip to reguliavimo adresatai, yra tiesiog reglamentuojanti veikla, nežinia, kam skirta ir nežinia, kokios kokybės. Tada bendra demokratinių konstitucijų nuostata apie žmogaus teisių pirmumą ir apie valstybės įstaigų, taip pat ir teisėkūros tarnybą žmogaus teisėmis pavirsta lyg ir niekam neįpareigojančia ideologija.“¹⁴²

Tuomet gali pasireikšti kai kurių politikų ir kai kurių valstybės tarnautojų abejingumas žmogaus teisėms, žmogaus teisių ignoravimas ar net sąmoningas jų pažeidinėjimas.

Vadovaujantis Darbo kodekso 98 straipsniu esant Darbo kodekso 93 straipsnyje nustatytiems darbo sutarties požymiams¹⁴³ ir jei darbas dirbamas nesudarius darbo sutarties (su asmenimis, dirbusiais viešuosius darbus iki 2003 m. gruodžio 31 d. darbo sutartys nebuvo sudaromos), darbas laikomas *nelegaliu*. Taigi, asmenys, dirbusieji viešuosius darbus iki 2003 m. gruodžio 31 d., nebuvo sudarę darbo sutarties, nors jų atliekamas darbas atitiko visus nustatytus darbo sutarties požymius. Tai atitinka nelegalaus darbo sampratą. Tačiau to „nepastebėjo“ net Valstybinė darbo inspekcija, kurios viena funkcijų - vykdyti nelegalaus darbo reiškinų kontrolę, Vyriausybės nustatyta tvarka koordinuoti nelegalaus darbo kontrolę vykdančių institucijų veiklą¹⁴⁴.

Šitaip pažeidinėjant žmogaus teises buvo siekiama tikslo - sumažinti bedarbystę. Žymiai sumažinus socialinio draudimo įmokas, galima buvo įdarbinti trečdaliu daugiau bedarbių pagal viešųjų darbų programas be jokių papildomų išteklių.

„Siekiant efektyviai spręsti teisės socialinio veiksmingumo problemas, būtina realiai vertinti teisės normų aktų projektų poveikį ir sąnaudas.“¹⁴⁵ Tai yra būtina siekiant išvengti netikėtumų, kurie gali atsirasti dėl įvairių priežasčių. R. Šimašius atkreipia dėmesį į tai, kad

¹⁴² Vaišvila A. Ar kiekvienam įstatymui taikytinas socialinio veiksmingumo kriterijus?//Jurisprudencija. 2004, Nr. 54(46); P. 9.

¹⁴³ Darbo sutartis yra darbuotojo ir darbdavio susitarimas, kuriuo darbuotojas įsipareigoja dirbti tam tikros profesijos, specialybės, kvalifikacijos darbą <...> paklusdamas darbovietėje nustatyta darbo tvarka, o darbdavys įsipareigoja suteikti darbuotojui sutartyje nustatytą darbą, mokėti darbuotojui sulygtą darbo užmokestį ir užtikrinti darbo sąlygas, nustatytas darbo įstatymuose, kituose norminiuose teisės aktuose, kolektyvinėje sutartyje ir šalių susitarimu.

¹⁴⁴ LR valstybinės darbo inspekcijos įstatymo 6 straipsnio 16 punktas//Valstybės žinios. 2003, Nr. 102-4585.

¹⁴⁵ R. Šimašius. Teisėkūra ir teisės socialinis veiksmingumas//Jurisprudencija. 2004, Nr. 54(46). P. 72.

teisės normų aktų ir jų projektų vertinimas dažniausiai būna paviršutiniškas, nes „vertinant neigiamus padarinius, visais atvejais nurodomi tik finansiniai padariniai valstybės institucijoms, ignoruojant tiesiogiai finansams įtakos neturinčius padarinius ir privačių subjektų patiriamas bet kokias sąnaudas arba kitus jų patiriamus neigiamus padarinius.“¹⁴⁶

Socialinės apsaugos ir darbo ministrės V. Blinkevičiūtės 2002 m. kovo 20 d. įsakymas Nr. 33 „Dėl viešuosius darbus dirbančių asmenų registracijos tvarkos dalinio pakeitimo“¹⁴⁷ ir buvusio Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos direktoriaus Daliaus Prevelio 2002 m. balandžio 15 d. įsakymas Nr. 180 „Dėl viešuosius darbus dirbančių asmenų, draudžiamų nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialiniu draudimu, draudimo organizavimo tvarkos patvirtinimo“¹⁴⁸ turėjo būti įvertinti ex post (galimų padarinių numatymu ateityje) požiūriu. Atlikus tokį įvertinimą, galima buvo numatyti grėsmę - galimą socialinį sproginimą ateityje, kai daugelis viešuosius darbus dirbusių asmenų taps pensininkais, kurie gal būt tik tada supras, kad, nors ir legaliai samdomais darbuotojais dirbo, tačiau senatvės pensijai nustatyto būtino socialinio draudimo darbo stažo neturi, arba ši pensija ne tokio dydžio, kaip kad asmenų, dirbusių pagal darbo sutartis.

„Tai, kad teisė yra naudinga vieniems subjektams, dar nereiškia, kad ji naudinga kitiems subjektams.“¹⁴⁹ Šiuo atveju, naudinga buvo valdžiai, nes galėjo pasigirti, sumažėjusia bedarbyste, didesnio skaičiaus asmenų įtraukimu į aktyvios darbo rinkos politikos užimtumo priemones (viešuosius darbus), nors ir nesilaikė Konstitucijos: „įstatymui, teismui ir kitoms valstybinėms institucijoms ar pareigūnams visi asmenys lygūs. Žmogaus teisių negalima varžyti dėl jo socialinės padėties.“¹⁵⁰ „Pradėjus negerbti žmogaus teisių visuomenės interesų labai, galiausiai kiekvieno žmogaus teisės bus pažeidžiamos, pateisinant tai abstrakčia beasmene visuomene.“¹⁵¹

Apibendrinant galima padaryti išvadą prof. A. Vaišvilos žodžiais: „Iki šiol valdžios institucijose nėra aiškios sąmonės, o gal ir noro mąstyti apie visų Lietuvos žmonių gerovę. Kol daroma tai, kas naudinga pirmiausia tik tiems, kurie tiesiogiai tai daro - konkrečioms institucijoms, pareigūnams, atskiriems asmenims, tol nereikia nieko daugiau žinoti - tik tai, kas tau pačiam naudinga. Kas naudinga visiems, tebūnie tų „visų“ asmeninis reikalas.“¹⁵²

¹⁴⁶ R. Šimašius. Teisėkūra ir teisės socialinis veiksmingumas//Jurisprudencija. 2004, Nr. 54(46). P. 71.

¹⁴⁷ Valstybės žinios. 2002, Nr. 32-1227.

¹⁴⁸ Valstybės žinios. 2002, Nr. 41-1553.

¹⁴⁹ R. Šimašius. Teisėkūra ir teisės socialinis veiksmingumas//Jurisprudencija. 2004, Nr. 54(46). P. 70.s

¹⁵⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucijos 29 straipsnis//Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.

¹⁵¹ R. Šimašius. Teisėkūra ir teisės socialinis veiksmingumas//Jurisprudencija. 2004, Nr. 54(46). P. 66.

¹⁵² A. Vaišvila. Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje. Vilnius:Litimo, 2000, P.51.

7. VILNIAUS MIESTO SAVIVALDYBĖS TARYBOS SAVIVALĖ KAIP KONKRETUS TEISINIO NIHILIZMO ATVEJIS

1999 m. liepos 9 d. Vilniaus miesto savivaldybės taryba priėmė sprendimą Nr. 399 „Dėl Vilniaus miesto tvarkymo ir švaros taisyklių tvirtinimo“. Remiantis minėtų taisyklių 2, 3, 4 ir 5 punktais, Vilniaus miesto įstaigos, įmonės, vaikų mokymo ir ugdymo įstaigos, daugiabučių namų savininkų bendrijos, garažų, namų statybų bendrijos, statybos ir remonto organizacijos, uždarosios akcinės bendrovės, individualių namų savininkai, nuomininkai ir kitos organizacijos, privalo tvarkyti jiems ne tik įstatymo nustatyta tvarka priskirtas teritorijas, bet ir šių taisyklių nustatyta tvarka priskirtas teritorijas. Tačiau Taisyklės neturi prieštarauti galiojantiems Lietuvos Respublikos įstatymams ir teisės aktams.

Vilniaus miesto daugiabučių namų savininkų asociacija, nustačiusi, kad minėtų Taisyklių kai kurių punktų reikalavimai prieštarauja Lietuvos Respublikos Daugiabučių namų savininkų bendrijų įstatymo, Lietuvos Respublikos Vietos savivaldos įstatymo ir kitų teisės aktų reikalavimams, 2003 ir 2004 m. ne kartą prašė Vilniaus miesto Merą poną Artūrą Zuoką pakeisti minėtų Taisyklių punktus, diskriminuojančius daugiabučių namų bendrijų butų savininkų teises ir pareigas. Tačiau Vilniaus miesto Meras keisti minėtų Taisyklių punktus atsisakė.

Kadangi Lietuvos Respublikos Vyriausybės įstatymo 35 straipsnio 3 d. ir Lietuvos Respublikos Savivaldybių administracinės priežiūros įstatymo 2 straipsnio 1 d. teigia, kad prižiūrėti, ar savivaldybės laikosi Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir įstatymų, ar vykdo Vyriausybės sprendimus, turi prižiūrėti Vyriausybės skiriami Vyriausybės atstovai, Vilniaus miesto daugiabučių namų savininkų asociacija kreipėsi į Vyriausybės atstovą Vilniaus apskrityje.

Kai savivaldybės administravimo subjektai nesutinka panaikinti ar pakeisti ginčijamą teisės aktą, atsisako įgyvendinti įstatymą ar vykdyti Vyriausybės sprendimą, Vyriausybės atstovas kreipiasi į teismą.¹⁵³

Vyriausybės atstovas Vilniaus apskrityje kreipėsi į Vilniaus apygardos administracinį teismą skundu, kuriuo prašė pripažinti prieštaraujančiu Daugiabučių namų savininkų bendrijų įstatymui ir panaikinti Vilniaus miesto savivaldybės tarybos 1999-07-09 sprendimu patvirtintų ir Vilniaus miesto savivaldybės tarybos 2002-06-19 sprendimu Nr. 616 pakeistų Vilniaus miesto tvarkymo ir švaros taisyklių 1 punktą ta dalimi, kuria nustatoma, kad tik sudariusios žemės nuomos sutartis daugiabučių namų savininkų bendrijos tvarko ir prižiūri pagal minėtas taisykles

¹⁵³ Lietuvos Respublikos Savivaldybių administracinės priežiūros įstatymo 4 straipsnio 1 dalies 4 punktas.

tik įstatymų nustatyta tvarka joms priskirtą teritoriją. Taip pat prašė pripažinti prieštaraujančiu Daugiabučių namų savininkų bendrijų įstatymui (nauja redakcija Nr. VIII-1741, 2000-06-20, Žin., 2000, Nr. 56-1639), Lietuvos Respublikos Vietos savivaldos įstatymui // Žin., 2000, Nr. 91-2832), Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001-05-23 nutarimu Nr. 603 patvirtintiems Butų ir kitų patalpų savininkų bendrosios nuosavybės pavyzdiniams nuostatomis ir panaikinti Vilniaus miesto savivaldybės tarybos 1999-07-09 sprendimu patvirtintų ir Vilniaus miesto savivaldybės tarybos 2002-06-19 sprendimu Nr. 616 pakeistų Vilniaus miesto tvarkymo ir švaros taisyklių 2, 3, 4, ir 5 punktus ta dalimi, kuria nustatyta, kad tvarkytojai privalo tvarkyti kitas, negu įstatymų nustatyta tvarka jiems priskirtas teritorijas.¹⁵⁴

Minėtų taisyklių 2 p. 3 pp. nustatė pareigą tvarkytojams (taip pat ir gyventojams, sukūrusiems bendrijas) valyti bei šienauti iki 50 m plotą, esantį aplink pastatą arba sklypą.

Tokiu būdu asmenys, gyvenantys gyvenamuosiuose namuose, kuriuose yra sukurtos bendrijos, buvo diskriminuojami palyginus su tais, kurių gyvenamuosiuose namuose bendrijos nebuvo sukurtos, kadangi pirmiesiems - reikėjo samdyti kiemsargius - mokėti darbo užmokestį, tuo tarpu asmenims, neįkūrusiems bendrijų, už kiemsargių atliekamą darbą apmokėjo savivaldybė iš savo biudžeto, t. y. mokesčių mokėtojų (taip pat ir priklausančių bendrijoms) lėšų.

Vilniaus apygardos administracinis teismas atkreipė dėmesį į tai, kad Vilniaus miesto taryboje svarstant ir priimant šias taisykles Vilniaus miesto savivaldybės energetikos ir ūkio departamento vyresnysis juriskonsultas Ramūnas Vanagas aiškinamajame rašte nurodė, kad Taisyklių 2.2, 2.3, 3, 4 ir 5 punktai prieštarauja Lietuvos Respublikos įstatymams. Net ir atsakovo atstovas bylos nagrinėjimo metu iš dalies pripažino, kad tvarkytojai neprivalo prižiūrėti ir valyti jiems įstatymų nustatyta tvarka nepriskirtų teritorijų.

Vilniaus apygardos administracinis teismas *nusprendė* pripažinti, kad Vilniaus miesto savivaldybės tarybos 1999 liepos 9 d. sprendimu Nr. 399 patvirtintų ir Vilniaus miesto savivaldybės tarybos 2002 m. birželio 19 d. sprendimu Nr. 616 pakeistų Vilniaus miesto tvarkymo ir švaros taisyklių 2, 3, 4 ir 5 ta dalimi, kuria nustatyta, kad tvarkytojai privalo tvarkyti kitas negu įstatymų nustatyta tvarka jiems priskirtas teritorijas prieštaraujančiu Daugiabučių namų savininkų bendrijų įstatymo 26 straipsnio 1 dalies 1 punktui, Vietos savivaldos įstatymo 7 straipsnio 21 punktui, 31 straipsnio 2 dalies 14 punktui, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 gegužės 23d. nutarimu Nr. 603 patvirtintiems Butų ir kitų patalpų savininkų bendrosios nuosavybės administravimo pavyzdiniams nuostatomis (nauja redakcija 2002-05-08 nutarimu Nr. 752) 4 punktui ir laikyti jį šioje dalyje panaikintu.

¹⁵⁴ Vilniaus apygardos administracinio teismo 2004 m. liepos 8 d. sprendimas Administracinėje byloje Nr. 111-885/2004.

Vilniaus miesto savivaldybei buvo naudinga, kai bendrijos savo lėšomis tvarkė ne tik įstatymų tvarka joms priskirtas teritorijas, bet ir bendrojo naudojimo teritorijas. Nors organizuoti bendrojo naudojimo teritorijų, gatvių, šaligatvių valymą ir priežiūrą yra seniūnijų pareiga.¹⁵⁵

Tai yra ekonominio-pragmatinio teisinio nihilizmo pavyzdys, kai sąmoningai, atvirai, ciniškai demonstruojama nepagarba teisei, įstatymams, Vilniaus miesto gyventojams, susibūrusiems į bendrijas. Bet Vilniaus miesto tarybos nariai turėtų atstovauti visiems Vilniaus miesto gyventojams, gerbti jų teises, juo labiau - sąmoningai nepažeidinėti įstatymų.

Vadovaujantis minėtu Administracinio teismo sprendimu, įsigaliojusiu 2004 m. liepos mėn., tvarkyti įstatymais priskirtą teritoriją privalo tik tos bendrijos, kurios yra sudariusios žemės nuomos sutartis ir jas įregistravusios Nekilnojamojo turto registre. Tos bendrijos, kurios nėra sudariusios žemės nuomos sutarčių ir jų neįregistravusios Nekilnojamojo turto registre, neprivalo tvarkyti teritorijų aplink savo namus.

Šiuo metu Vilniaus miesto daugiabučių namų gyventojai, susibūrę į bendrijas, kurios yra sudariusios žemės nuomos sutartis ir jas įregistravusios Nekilnojamojo turto registre, yra diskriminuojami mažiau: t. y., jie tvarko savo lėšomis tik įstatymų nustatyta tvarka priskirtą teritoriją. Vilniaus miesto daugiabučių namų gyventojai, susibūrę į bendrijas, kurios yra nesudariusios žemės nuomos sutarčių ir jų neįregistravusios Nekilnojamojo turto registre, nuo 2004 m. liepos mėn. (įsiteisėjusio teismo sprendimo dienos) neprivalo tvarkyti teritorijų aplink savo namus ir mokėti darbo užmokesčio kiemsargiams. Nesukūrę bendrijų Vilniaus miesto daugiabučių namų gyventojai ir toliau netvarko teritorijų aplink savo namus ir tuo pačiu nemoka darbo užmokesčio kiemsargiams už jų atliekamą darbą.

Išvada. Vilniaus miesto tarybos nariai vadovaujasi ne visuomenės interesais. Naudingumas - štai, kas slypi jų priimtinamų sprendimų nuostatose. Juk naudingiau yra priskirti bendrijoms ir įpareigoti jas tvarkyti plotą net iki 50 metrų nuo pastato, negu pačioms savivaldybėms organizuoti ir finansuoti įstatymais nepriskirtų bendrijoms teritorijų tvarkymą. Net ir įsiteisėjus teismo sprendimui, t. y., 2004 m. liepos mėn., savivaldybės neskubėjo perimti plotų, kuriuos buvo neteisėtai įpareigojusios bendrijas tvarkyti. Tur būt dėl to, kad dauguma savivaldybės tarybos narių ir savivaldybės tarnautojų atostogavo. Ir privatūs minėtų pareigūnų interesai buvo aukščiau už viešuosius. Juk jie žinojo, kad kuo ilgiau tvarkys ir prižiūrės neteisėtai priskirtus plotus bendrijos, tuo savivaldybei bus naudingiau - taip sutaupys lėšų ir dirbti reikės mažiau.

Tik 2005 m. sausio 19 d. savivaldybės taryba priėmė sprendimą Nr. 1-665 „Dėl Vilniaus miesto tvarkymo ir švaros taisyklių tvirtinimo“, kuriuo pripažino netekusiu galios Vilniaus

¹⁵⁵ LR vietos savivaldos įstatymo 31 straipsnio 1 dalies 14 punktą//Valstybės žinios. 2000, Nr. 91-2832.

miesto savivaldybės tarybos 1999 liepos 9 d. sprendimą Nr. 399 „Dėl Vilniaus miesto tvarkymo ir švaros taisyklių tvirtinimo“. O šios Taisyklių 1 punkte nustatyta, kad tvarkymo ir švaros reikalavimai taikomi asmenims, jiems *įstatymų* nustatyta tvarka priskirtose teritorijose.

8. TEISINIO NIHILIZMO ĮVEIKIMO GALIMYBĖS LIETUVOJE

Visiškai likviduoti teisinį nihilizmą Lietuvoje yra sudėtinga. Tačiau sumažinti jo apraiškas yra galimybių. Kad būtų įgyvendintas šis siektinas tikslas, visų pirma, būtina sutvarkyti įstatymų bazę, užpildyti įstatymuose visas spragas, kurios leidžia teisiniam nihilizmui bujoti.

S. Vansevičius teigia, kad teisinį nihilizmą galima mažinti leidžiant teisingus įstatymus, stiprinant teisėtumą, didinant teismų vaidmenį ir greičiau baigiant teisinę reformą, teisiškai auklėjant žmones, tobulinant teisininkų ir kitų tarnautojų kvalifikaciją, keliant gyventojų teisinę ir visų valstybės tarnautojų profesinę kultūrą.¹⁵⁶

H. J. Bermano nuomone „Teisinio cinizmo ir neteisėtumo neįmanoma įveikti išpažįstant vadinamąjį realizmą, neigiantį mūsų teisės tradicijos autonomiją, vientisumą ir tęstinumą.¹⁵⁷ Turi būti pagarba tradicijai, praeičiai - negalima visko atmesti.

8.1. Tinkamas įstatymų leidybos organizavimas

Vienas pagrindinių teisėkūros principų - išsamumo principas. Šis principas reikalauja, kad parlamentas laiku ir visa apimtimi išleistų įstatymus, reikalingus įvykdyti pagrindinius Konstitucijos paliepiamus, kad piliečiai turėtų visas Konstitucijoje nurodytas teises priemones apsaugoti ir operatyviai, mažiausiomis pastangomis įgyvendinti savo konstitucines teises. Pavyzdžiui, Konstitucija nustato, kad „Piliečiams laiduojama peticijos teisė, kurios įgyvendinimo tvarką nustato įstatymas“.¹⁵⁸ Tai įpareigoja Seimą neatidėliojant tokį įstatymą priimti, nes, priešingu atveju, tą teisę bus sunku įgyvendinti vadovaujantis vien Konstitucijos 6 straipsniu: „Konstitucija yra (...) tiesiogiai taikomas aktas.“ Tačiau priimti tokį įstatymą Seimas delsė iki 1999 m. liepos 7 d. ir šitaip neveikimu pažeidinėjo Konstitucijos 33 straipsnio 3 dalį.¹⁵⁹ Vilniaus miesto savivaldybėje Peticijų komisija buvo sudaryta ir jos nuostatai patvirtinti tik 2002

¹⁵⁶ Vansevičius S. Valstybės ir teisės teorija. Vilnius, 2000 P. 173.

¹⁵⁷ Berman H. J. Teisė ir revoliucija. Vilnius: Pradai, 1999. P. 66.

¹⁵⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucijos 33 straipsnio 3 dalis.

¹⁵⁹ Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius, 2000. P. 186.

metų Vilniaus miesto savivaldybės tarybos sprendimu Nr. 504 „Dėl Vilniaus miesto savivaldybės Peticijų komisijos sudarymo ir jos nuostatų patvirtinimo“. Tokiu būdu Vilniaus miesto savivaldybės taryba beveik trejus metus ignoravo LR Seimo priimtą Peticijų įstatymą, o Vilniaus miesto gyventojai iki 2002 metų vasario 13 d. negalėjo įgyvendinti savo konstitucinės piliečiams laiduojamos peticijų teisės.

8.2. Ekonominių, politinių, socialinių-psichologinių sąlygų, kuriose bus įgyvendinamos teisės normos, tobulinimas

Ekonominės, politinės, socialinės-psichologinės sąlygos rodo, į ką privalo atsižvelgti įstatymų leidėjas, siekiantis sumažinti teisinio nihilizmo mastą. Įstatymų leidėjas, prieš priimdamas teisės normą, turi atsižvelgti į visas aplinkos sąlygas, kuriose ta teisės norma veiks. Įstatymų leidėjas turi pasidomėti kaip panašios teisės normos buvo kuriamos jo šalyje anksčiau, taip pat įvertinti užsienio šalių įstatymų leidėjų patirtį panašių teisės normų kūrimo srityje, atsižvelgti į mokslo pasiekimus ir įdirbį panašių teisės normų reguliavimo srityje. Ir tik tada sukurti tokią teisės normą, kuri realiai veiktų. Taip pat įstatymų leidėjas turi numatyti instituciją, atsakingą už įstatyme įtvirtintų teisės normų įgyvendinimą. Priešingu atveju, įstatyminės nuostatos bus tik deklaratyvaus pobūdžio ir praktikoje bus dažnai pažeidinėjamos.

Kovoje su nusikalstamumu labai svarbus žmonių suvokimo ir kultūros lygio kėlimas. Lietuvos buvimas Europos Sąjungoje turėtų įtakoti socialinės gerovės kilimą. Tai bus pasiekta, kai sumažės nedarbas, kai iki Europos Sąjungos šalių lygio pakils kuklios gyventojų pajamos. Kylant socialinei gerovei mažės tiek nusikalstamumas, tiek ir kitos asocialaus elgesio normos. Tuo pačiu mažės ir teisinio nihilizmo apraiškos.

8.3. Kovos su korupcija griežtinimas

Specialiųjų tyrimų tarnybos Korupcijos prevencijos valdybos viršininkas K. Zaborskas, nagrinėdamas kovos su korupcija problemas, ypač aukščiausiuose valdžios sluoksniuose, siūlo tokius kovos su korupcija būdus: 1) kovos su korupcija institucinės sąrangos tobulinimas; 2) teisinės bazės, užkardančios korupciją bei pagerinančios korupcinių veikų išaiškinimą ir efektyvių sankcijų taikymą, sukūrimas (tobulinimas); 3) mokyti parlamentarų Vakarų valstybėse taikomų šios profesijos elgesio standartų bei institucinio mechanizmo funkcionavimo, leidžiančio užtikrinti šių standartų laikymąsi ir kontrolę; 4) labiau diferencijuoti sankcijų taikymą valstybės politikams ir valstybės tarnautojams; 5) priimti ir įgyvendinti teisėkūros modelio metmenų projektą; 6) Baudžiamąjį ir Baudžiamojo proceso kodeksus papildyti specialiais

procesiniais veiksmais, skirtais tirti išimtinai korupcines veikas; 7) panaikinti senaties terminą už korupcinius ir stambius ekonominius nusikaltimus; 8) aukšto rango valstybės pareigūnų padaryti korupciniai nusikaltimai turėtų būti priskiriami sunkių nusikaltimų kategorijai ir už šiuos nusikaltimus negalėtų būti taikoma paskata - įkalinimo laiko sutrumpinimas.¹⁶⁰

Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės norminių aktų rengimo tvarkos įstatymo 5 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad teisės aktas turi atitikti Lietuvos Respublikos Konstituciją, taip pat kitus galiojančius teisės aktus, jeigu tame akte nėra normų, keičiančių galiojančius teisės aktus. Minėto įstatymo 4 straipsnio 5 dalyje nustatyta, kad derinamas ekonominius santykius reguliuojančio teisės akto projektas turi būti įvertinamas antikorupciniu požiūriu. Teisės aktą, reglamentuojantį visuomeninius santykius, kuriuose yra didelė korupcijos pasireiškimo tikimybė, rengianti ar priimanti valstybės ar savivaldybės įstaiga privalo atlikti teisės akto projekto antikorupcinį vertinimą ir išnagrinėti kitų valstybės ar savivaldybės įstaigų atliktą teisės akto projekto antikorupcinį vertinimą.¹⁶¹ Tai labai svarbi priemonė valstybėje kovojant su korupcija. būtina, kad Lietuva pasinaudotų ir kitais kovos su korupcija instrumentais, kurie kitose šalyse padėjo šį reiškinį sumažinti.

8.4. Nusikalstamumo kontrolė kaip teisinio nihilizmo įveikimo galimybė

Valstybė turi kontroliuoti nusikalstamumą ir kovoti su administraciniais teisės pažeidimais. Kovojant su nusikalstamumu labai svarbu yra visuomenės informavimo priemonių misija. Būtina siekti, kad spaudoje, radijuje ir televizijoje nebūtų propaguojamas smurtas, kad visuomenės informavimo priemonių darbuotojai jaustų savo atsakomybę už teisinės sąmonės formavimą. Viešojo administravimo funkcijų visuomenės informavimo srityje trūkumus įvardija L. Meškauskaitė: „Valstybė viešojo administravimo visuomenės informavimo srityje funkcijas yra patikėjusi žurnalistų savireguliacijoms ir savitvarkos institucijoms. Siekiant socialinio efekto, būtina šioms institucijoms suteikti platesnių įgaliojimų, t. y. teisę taikyti administracinio poveikio priemones.¹⁶² L. Meškauskaitė numato ir galimas pasekmes tuo atveju, jei teisę taikyti administracinio poveikio priemones šioms institucijoms nebūtų suteikta: tuomet viešojo administravimo funkcijos šioje srityje negalėtų būti atliekamos, o tokia būseną skatintų teisinį nihilizmą bei diskredituotų teisę kaip svarbiausią visuomenės socialinį reguliuotoją. L.

¹⁶⁰ K. Zaborskas. Kovos su korupcija problemos dabartiniame raidos etape//Skaidrumas ir korupcija Lietuvoje/sud. R. Juozapavičius.-Vilnius: Pasviręs pasaulis, 2005. P. 63-65.

¹⁶¹ Lietuvos Respublikos korupcijos prevencijos įstatymo 8 straipsnio 1 dalis//Valstybės žinios. 2002, Nr. 57-2297; Nr. 38-1728.

¹⁶² Ten pat. P.282.

Meškauskaitė pateikia siūlymą, kaip galima būtų minėtą problemą išspręsti: priimti Administracinių teisės pažeidimų kodekso pataisas, numatančias atsakomybę už Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo bei kitų visuomenės informavimo teisės aktų pažeidimus.¹⁶³

Teisinis nihilizmas. Galima pabandyti susilpninti teisinio nihilizmo pozicijas ryžtingai veikiant tokiomis kryptimis.

8.5. Teisinės sąmonės ugdymas ir žmonių iniciatyvos skatinimas

Kalbant apie teisinį nihilizmą ir apie teisinį idealizmą, galima įvardinti teisinės sąmonės ugdymą kaip tokio reiškinių sumažinimo būdą. Kadangi šie reiškiniai kyla dėl menko teisinės sąmonės lygio, tai kovos metodai su šiais reiškiniais bus panašūs.

Visų pirma, būtinas teisinės sąmonės ir teisinės kultūros lygio kėlimas. Kad šiandien mums gerokai stinga teisės žinių, pažymėjo ir LR Prezidentas savo metiniame pranešime. Žmonės ne visada suvokia, kad jų teisės yra pažeidinėjamos, ir nežino, kaip jas apginti.

Antra, ekonominių, ideologinių, teisinių ir kitų sąlygų sukūrimas visuomeninių santykių dalyviams įgyvendinti savo teises ir laisves. Asmuo, kurio teisės yra pažeistos, turi nebijoti kreiptis į teismą vien dėl to, kad teismo procesas užtrunka pakankamai ilgai arba tai yra pakankamai brangu.

Taigi, kova su teisiniu nihilizmu daug priklauso ir nuo aktyvių piliečių iniciatyvos, nuo pasipriešinimo blogio jėgoms, nuo savo teisių žinojimo ir sugebėjimo jas ginti, o labiausia - nuo tikslo turėjimo ir to tikslo siekimo. Tai ypač aktualu kovojant su valstybės politikų ir valstybės tarnautojų savivale, kai minėti pareigūnai pažeidinėja žmogaus teises.

Mūsų tradicijoje nėra įprasta spręsti žmogaus naudai, kad žmonės neretai laikomi menkesniais už valdžios institucijas. Kartais sakoma, kad žmogus teisus, bet negalima, kad jis prieš valstybę laimėtų, nes valstybė yra aukščiau už žmogų. Deja, toks požiūris į žmogų pasitaiko dažnai. O iš tikrųjų viskas turi būti atvirkščiai. Turi būti laikomasi asmens teisių prioriteto prieš valstybę principo. „Šis teisės principas grindžiamas Konstitucijos Preambulėje įtvirtinta prigimtine žmogaus ir Tautos teise laisvai gyventi ir kurti, taip pat žmogaus teisių ir laisvių prigimtinio pobūdžio pripažinimu (Konstitucijos 18 straipsnis), Konstitucijos 30 straipsnyje įtvirtinta asmens, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeistos, teise kreiptis į teismą ir Konstitucijos antrajame skirsnyje „Žmogus ir valstybė“ deklaruojamu konstitucinių teisių apsaugos delegavimu valstybei.“¹⁶⁴

¹⁶³ Ten pat.

¹⁶⁴ L. Meškauskaitė. Žiniasklaidos teisė. - Vilnius: Lietuvos teisinės informacijos centras, 2004. P. 34.

Valstybė sukurta ir valdžios institucijos veikia žmogaus naudai. Todėl prioritetas turėtų būti žmogaus teisėms ir žmogui, o ne valdžios interesams. 2005 m. Lietuvos Respublikos Prezidentas Valdas Adamkus savo metiniame pranešime pažymėjo, kad piliečių teisės ir laisvės, visų lygybė prieš įstatymus turėtų būti svarbiausias valstybės prioritetas, nes be patikimos žmogaus teisių ir laisvių apsaugos Lietuvai nepavyks įveikti politinio susvetimėjimo. Europos Sąjungos prioritetus išsakančioje Lisabonos strategijoje teigiama: „Žmonės yra didžiausia Europos vertybė ir pagrindinis Europos Sąjungos tikslas”.

8.6. Politinės atsakomybės valstybės valdyme įgyvendinimas

Šiuo metu ryškiai jaučiasi priešprieša tarp aukščiausiųjų valstybės valdžių: Prezidento institucijos, Vyriausybės ir Seimo. Tai matosi iš skirtingų vienu ir tų pačių gyvenimo realių vertinimo. Antai, Prezidentas V. Adamkus 2005 metus vertina kritiškai, o Seimo pirmininkas A. Paulauskas - priešingai. Toks nuomonių išsiskyrimas byloja, kad politinė valdžia nėra vieninga, kad priiima nevienodą atsakomybę už tai, kas vyksta valstybėje. Būtent politinės atsakomybės, visų pirma, prieš rinkėjus, įtvirtinimas ir yra labai reikšminga teisinio nihilizmo sumažinimo priemonė. Tauta negali įgyvendinti referendumo iniciatyvos teisės, nes negali paveikti Seimo, kadangi surinkti 300 000 piliečių, turinčių rinkimų teisę¹⁶⁵, parašų, beveik neįmanoma per Referendumo įstatyme nustatytą 3 mėnesių terminą piliečių iniciatyvos teisei paskelbti referendumą įgyvendinti.¹⁶⁶ Nėra Seimo narių atstatydinimo mechanizmo - tokia teisė nesuteikta tautai. Seimas gali laisvai, savo nuožiūra traktuoti Seimo statutą. Seimo statuto 73 straipsnio 3 dalyje yra įtvirtinta imperatyvi nuostata: „Jeigu ne mažesnė kaip ¼ Seimo narių grupė raštu pareikalauja sudaryti laikinąją kontrolės ar tyrimo komisiją, tokią komisiją Seimas *turi sudaryti* artimiausio posėdžio metu.”¹⁶⁷

¹⁶⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucijos 9 straipsnio 3 dalis//Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.

¹⁶⁶ Lietuvos Respublikos referendumo įstatymo 11 straipsnio 5 dalis//Valstybės žinios. 2002, Nr. 64-2570.

¹⁶⁷ Lietuvos Respublikos Seimo statutas//Valstybės žinios. 1999, Nr. 5-97.

SANTRAUKA

Raktiniai žodžiai: teisinis nihilizmas, teisinis idealizmas, teisė, žmogaus teisės, teisės pažeidimas, interesai, piliečių aktyvumas.

Magistro baigiamajame darbe „Teisinis nihilizmas: jo priežastys ir įveikimo galimybės Lietuvoje“ nagrinėjamos labai aktualios problemos valstybei ir visuomenės gyvenimui.

Šis darbas yra taikomojo pobūdžio krypties, kadangi pateikiami ir analizuojami savarankiškai gauti nauji empiriniai duomenys: paneigiama daugelio autorių hipotezė, kad tik susibūrusios žmonių grupės gali išspręsti iškilusias ekonomines, socialines, teisėkūros ar kitas problemas, pažaboti politikų ir valdininkų savivalę. Kovoti su teisiniu nihilizmu gali ir privalo kiekvienas Lietuvos Respublikos pilietis, kuris su tuo reiškiniu susiduria. Šis darbas yra teorinio analitinio pobūdžio krypties, nes nagrinėjami teoriniai literatūriniai šaltiniai, Lietuvos Respublikos ir kitų šalių teisės aktai, pateikiami originalūs praktinių problemų sprendimo būdai; pateikiami pavyzdžiai, kaip galima Lietuvoje kovoti su politikų ir valstybės tarnautojų savivale ir neteisminėmis, ir teisminėmis priemonėmis.

Teisinis nihilizmas yra iškreipta individualios sąmonės ir visuomenės sąmonės forma, nukreipta prieš teisės normų veikimą; tai teisinei sąmonei priešinga neteisinės sąmonės forma, kuri instinktyviai, spontaniškai ar sąmoningai, tiek buitiniu, tiek ir valstybiniu lygmenimis ciniškai neigia teisę kaip vertybę. Baigiamajame darbe aptariamos teisinio nihilizmo formos, rūšys, šio negatyvaus reiškinio atsiradimo priežastys. Kitoje dalyje nagrinėjamas teisinis idealizmas (nepagrįstas teisės pervertinimas) ir jo išraiškos formos. Darbo 7 ir 8 dalyse nagrinėjami konkretūs teisinio nihilizmo pasireiškimo ir jo įveikimo atvejai. Darbas baigiamas pasiūlymais, kaip reikėtų kovoti su teisiniu nihilizmu.

SUMMARY

Key words: legal nihilism, legal idealism, law, human rights, violation, interests, activity of collect citizenship.

In the graduation theses for master's degree „Legal Nihilism in Lithuania: Its Causes and Possibilities to Overcome It” urgent problems for the state and public life are discussed.

The paper is of applied tendency; hypothesis of many authors, that only rallied groups of people can solve rising economical, social and legal problems as well to stamp out the self-will of politicians and officials, is denied. Every citizen of the Republic of Lithuania, coming across the phenomenon, must fight against the legal nihilism. The work is of theoretical-analytical tendency, of theoretical literary sources, legal acts of the Republic of Lithuania and of other countries are investigated, original ways of solving the practical problems are present as well as the modes of fight against the self-will of Lithuanian politicians and officials by judicial and non-judicial measures.

The legal nihilism is a distorted form of individual and public consciousness, directed against the effect of legal standarts; non-legal form of consciousness, instinctively, spontaneously or consciously cynically denying the law as a value, is contrary to legal consciousness. The forms of legal nihilism, the reasons of the origin of this negative phenomenon are discussed in the graduation theses. The legal idealism (groundless overestimation of law) and its forms of expression are reviewed in another part of the work. Concrete cases of manifestation and getting over the legal nihilism are reviewed in the 7th and 8th parts of the work. The suggestions of the ways of the fight against legal nihilism are offered in conclusion.

IŠVADOS

1. Teisinis nihilizmas - tai teisinei sąmonei priešinga neteisinės sąmonės forma, kuri instinktyviai, spontaniškai ar sąmoningai, tiek buitiniu, tiek ir valstybiniu lygmenimis paniekiamai neigia teisę kaip vertybę
2. Teisinis nihilizmas kartu gali būti ir teisės pažeidimas (nusikaltimas), bet ne kiekvieną teisinio nihilizmo atvejį galime laikyti nusikaltimu. Teisinis nihilizmas reiškiasi tuomet, kai sąmoningai ir paniekiamai neigiama teisė, kaip vertybė. Teisinis nihilizmas kaip nusikaltimas visada egzistuoja esant tyčinei kaltės formai. Jei nusikalstama veika padaroma dėl neatsargumo - teisinio nihilizmo gali ir nebūti.
3. Teisinio nihilizmo pasireiškimo formos, atsižvelgiant į tikslus, dėl kurių niekinama teisė ir priemonės, kuriomis šių tikslų siekiama, gali būti įvairios:
 - a) anarchistinis-komunistinis teisinis nihilizmas (siekiama visų žmonių sulyginimo neigiant valstybę);
 - b) anarchistinis-fašistinis teisinis nihilizmas (siekiama vienos tautos gerovės kitų tautų sąskaita, panaudojant valstybės prievartą);
 - c) žmogaus teisių pažeidinėjimas demokratinėje valstybėje (koks nors valstybės ar jos institucijų interesas priešpastatomas žmogaus teisėms - įgyvendinamas pažeidžiant tam tikras žmogaus teises);
 - d) kriminalinis teisinis nihilizmas (kriminaliniai nusikaltimai - viena pavojingiausių teisinio nihilizmo formų);
 - e) ekonominis-pragmatinis teisinis nihilizmas (asmenys siekia savo privačių ekonominių tikslų negerbdami teisės ar neteisinais būdais);
 - f) biurokratinis teisinis nihilizmas (valstybės pareigūnai ir tarnautojai siekdami asmeninių tikslų pažeidžia viešąjį interesą).
4. Pagrindinės teisinio nihilizmo pasireiškimo Lietuvoje priežastys, kurios yra atskleistos šiame darbe yra šios:
 - a) ekonominis interesas - visiems žmonėms, Lietuvoje taip pat, būdinga siekti asmeninės gerovės ir, kai yra sąlygos, skatinančios ar verčiančios juos asmeninių tikslų siekti neteisėmis priemonėmis, jie tai daro sąmoningai pažeisdami teisę;
 - b) neteisinė sąmonė (užsiėmimas nelegalia veikla, kyšininkavimas, tolerancija korupcijai) yra Lietuvos žmonių paveldėtos ydos iš sovietinės sistemos. Šios ydos per nepriklausomos Lietuvos laikotarpį turi tendenciją bujoti;

- c) valstybinio aparato valdymo netobulumas (darbuotojų valstybės valdymo srityje skaičius yra išpūstas; valdininkų darbo kontrolė - silpna. Tai skatina korupciją).
 - d) politinės atsakomybės stoka (Seimo nariai nejaučia reikiamos atsakomybės rinkėjui, Seimo vykdoma Vyriausybės kontrolė - silpna, Prezidento galios kontroliuoti Seimo ir vyriausybės darbą - ribotos);
 - e) teisėtų procedūrų ignoravimas, nepaisymas, popierizmas (valdžios ir piliečių santykiai biurokratizuoti, valdžios funkcijos neretai dubliuojamos, dažnai tiksliai nėra apibrėžta, kokia žinyba privalo tenkinti piliečių prašymus).
 - f) pagrindinė prielaida teisiniam nihilizmui - įstatymų netobulumas, įstatyminių normų kolizija, galimybės pažeisti vieną įstatymą pasinaudojant kito įstatymo teikiamomis galimybėmis.
5. Teisinis nihilizmas gali reikštis kaip teisinis idealizmas. Tai būna tuomet, kai kuriami įstatymai, atitrūkę nuo realybės.
6. Būdai, galimybės įveikti teisinį nihilizmą:
- a) Gerinti socialinę-ekonominę situaciją, kelti žmonių pragyvenimo lygį artėjant gyvenimo standartams prie Europos Sąjungos standartų. Pagerėjus žmonių materialinei padėčiai sumažės teisinio nihilizmo apraiškų visuomenės gyvenime;
 - b) Reorganizuoti valstybės valdymą užtikrinant aukščiausiosios valdžios organų (valstybės tarnautojų) atsakomybę per konstitucinės atsakomybės įtvirtinimą;
 - c) Kontroliuoti nusikalstamumą ir mažinti jo sklaidą Lietuvos Respublikoje;
 - d) Formuoti pilietinę teisinę sąmonę: keisti teisinę sąmonę, ugdyti pagarbą teisei, šalinti senas, neigiančias teisę, tradicijas ir neįsileisti naujų tradicijų, neigiančių teisę;
 - e) Skatinti piliečius ginti savo teises valstybės institucijose.

Literatūros sąrašas

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija//Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas//Valstybės žinios.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas//Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2741.
4. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas//Valstybės žinios. 2001, Nr. 74-2262.
5. Lietuvos Respublikos bedarbių rėmimo įstatymas//Valstybės žinios. 1991, Nr. 2-25; 1996, Nr. 18-457; 1998, Nr. 8-165.
6. Lietuvos Respublikos darbo kodeksas//Valstybės žinios. 2002, Nr. 64-2569.
7. Lietuvos Respublikos daugiabučių namų savininkų bendrijų įstatymas//Valstybės žinios. 2000, Nr. 56-1639.
8. Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės norminių aktų rengimo tvarkos įstatymas//Valstybės žinios. 1995, Nr. 41-991.
9. Lietuvos Respublikos korupcijos prevencijos įstatymas//Valstybės žinios. 2002, Nr. 57-2297; Nr. 38-1728.
10. Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymas//Valstybės žinios. 2004, Nr. 63-2243.
11. Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas//Valstybės žinios. 1999, Nr. 110-3207; 2000, Nr. 58-1716; Nr. 95-2969; 2001, Nr. 55-1946; Nr. 64-2325; 2002, Nr. 102-4548; Nr. 123-5535; 2003, Nr. 38-1729; Nr. 57-2536.
12. Lietuvos Respublikos nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas//Valstybės žinios. 2004, Nr. įstatymas//Valstybės žinios. 2002, Nr. 91-3890.
13. Lietuvos Respublikos peticijų įstatymas//Valstybės žinios. 1999, Nr. 66-2128; 2003, Nr. 90-4062.
14. Lietuvos Respublikos referendumo įstatymas//Valstybės žinios. 2002, Nr. 64-2570.
15. Lietuvos Respublikos savivaldybių administracinės priežiūros įstatymas //Valstybės žinios. 1998, Nr. 51-1392; 2002, Nr. 127-5748; 2004, Nr. 4-34.
16. Lietuvos Respublikos Seimo statutas//Valstybės žinios. 1994, Nr. 15-249; 1999, Nr. 5-97.
17. Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnybos įstatymas//Valstybės žinios. 2000, Nr. 41-1162.
18. Lietuvos Respublikos statybos įstatymas//Valstybės žinios. 1996, Nr. 32-788; nauja įstatymo redakcija//Valstybės žinios. 2001, Nr. 101-3597.
19. Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymas //Valstybės žinios. 1999, Nr. 66-2130.

20. Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymas//Valstybės žinios. 1991, Nr. 17-447. Nauja įstatymo redakcija nuo 2005 m. sausio 1 d. Nr. IX-2535, 2004-11-04//Valstybės žinios. 2004, Nr. 171-6295.
21. Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto 2002 metų rodiklių patvirtinimo įstatymas//Valstybės žinios. 2001, Nr. 112-4067.
22. Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto 2003 metų rodiklių patvirtinimo įstatymas //Valstybės žinios. 2002, Nr. 123-5528.
23. Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymas //Valstybės žinios. 2000, Nr. 91-2832.
24. Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas //Valstybės žinios. 1999, Nr. 60-1945.
25. Lietuvos Respublikos viešųjų ir privačių interesų derinimo valstybinėje tarnyboje įstatymas //Valstybės žinios. 1997, Nr. 67-1659, nauja įstatymo redakcija Nr. VIII-1562, 2000-02-17 //Valstybės žinios. 2000, Nr. 18-431.
26. Lietuvos Respublikos vyriausybės įstatymas //Valstybės žinios. 1994. Nr. 43-772.
27. Lietuvos Respublikos žemės įstatymas //Valstybės žinios. Nr. 1994, Nr. 34-620.
28. Baudžiamosios teisės konvencija „Dėl korupcijos“//Valstybės žinios. 2000, Nr. 23-853.
29. Civilinės teisės konvencija dėl korupcijos//Valstybės žinios. 2002, Nr. 126-5733.
30. Konvencija dėl kovos su korupcija, susijusia su Europos Bendrijų pareigūnais ar Europos Sąjungos valstybių narių pareigūnais, parengta vadovaujantis Europos Sąjungos sutarties k.3 straipsnio 2 dalies c punktu//Valstybės žinios. 2004, Nr. 154-5601.
31. Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. lapkričio 12 d. nutarimas Nr. IX-1187 „Dėl valstybės ilgalaikės raidos strategijos“//Valstybės žinios. 2002, Nr. 113-5029.
32. Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. sausio 17 d. nutarimas Nr. IX-711 „Dėl nacionalinės kovos su korupcija programos patvirtinimo“//Valstybės žinios. 2002, Nr. 10-335; Nr. 113-5031; 2003, Nr. 70-3175; 2004, 25-764.
33. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. liepos 17 d. nutarimas Nr. 954 „Dėl ekonominių nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos“//Valstybės žinios. Nr. 1993, Nr. 72-1335.
34. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. gegužės 8 d. nutarimas Nr. 529 „Dėl Lietuvos Respublikos užimtumo didinimo 2001-2004 metų programos patvirtinimo“//Valstybės žinios. 2001, Nr. 40-1404.
35. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. rugsėjo 4 d. nutarimas Nr. 1059 „Dėl Lietuvos Respublikos nacionalinės kovos su korupcija strategijos patvirtinimo“//Valstybės žinios. 2001, Nr. 77-2702.
36. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. vasario 10 d. nutarimas Nr. 169 „Dėl viešųjų darbų atlikimo tvarkos patvirtinimo“//Valstybės žinios. 1998, Nr. 17-414.

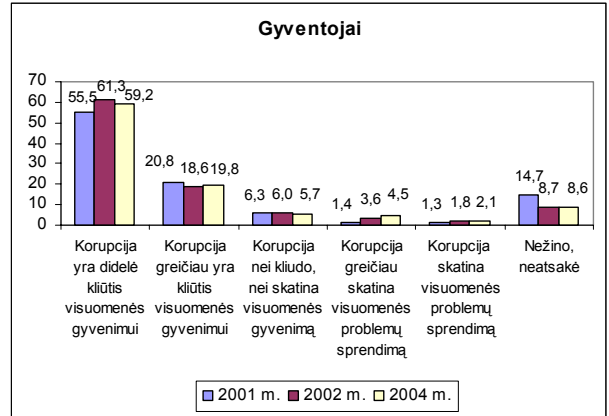
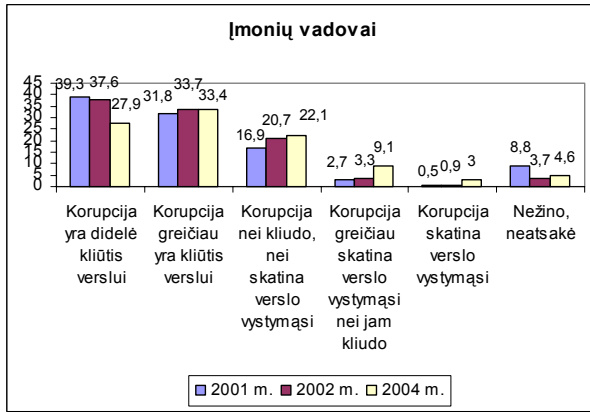
37. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 1998 m. liepos 13 d. įsakymas Nr. 119 „Dėl viešuosius darbus dirbančių asmenų registracijos tvarkos patvirtinimo“//Valstybės žinios. 1998, Nr. 65-1899.
38. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2002 m. kovo 20 d. įsakymas Nr. 33 „Dėl viešuosius darbus dirbančių asmenų registracijos tvarkos, patvirtintos 1998 m. Liepos 13 d. įsakymu Nr. 119 „Dėl viešuosius darbus dirbančių asmenų registracijos tvarkos patvirtinimo“ dalinio pakeitimo“//Valstybės žinios. 2002, Nr. 32-1227.
39. Lietuvos Respublikos Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos direktoriaus 2002 m. balandžio 15 d. įsakymas Nr. 180 „Dėl viešuosius darbus dirbančių asmenų, draudžiamų nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialiniu draudimu, draudimo organizavimo tvarkos patvirtinimo“//Valstybės žinios. 2002, Nr. 41-1553.
40. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. lapkričio 6 d. nutarimas Nr. 1381 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. vasario 10 d. nutarimo Nr. 169 „Dėl viešųjų darbų atlikimo tvarkos patvirtinimo“ pakeitimo“//Valstybės žinios. 2003, Nr. 106-4749.
41. Lietuvos Respublikos Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos direktoriaus 2003 m. gruodžio 19 d. įsakymas Nr. V-492 „Dėl Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos direktoriaus 2002 m. balandžio 15 d. įsakymo Nr. 180 „Dėl viešuosius darbus dirbančių asmenų, draudžiamų nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialiniu draudimu, draudimo organizavimo tvarkos patvirtinimo“ pripažinimo netekusiu galios (Išrašas)“//Valstybės žinios. 2003, Nr. 122-5561.
42. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. gegužės 23 d. nutarimas Nr. 603 „Dėl butų ir kitų patalpų savininkų bendrosios nuosavybės administravimo pavyzdinių nuostatų patvirtinimo“//Valstybės žinios. 2001, Nr. 45-1584.
43. Lietuvos Respublikos Seimo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas Nr. IX-455 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001-2004 m. programos“//Valstybės žinios. 2001, Nr. 62-2244.
44. Vilniaus miesto savivaldybės tarybos 2002 m. vasario 13 d. sprendimas Nr. 504 „Dėl Vilniaus miesto savivaldybės Peticijų komisijos sudarymo ir jos nuostatų patvirtinimo“.
45. Vilniaus miesto savivaldybės tarybos 1999 liepos 9 d. sprendimas Nr. 399 „Dėl Vilniaus miesto tvarkymo ir švaros taisyklių tvirtinimo“.
46. Vilniaus miesto savivaldybės tarybos 2002 m. birželio 19 sprendimas Nr. 616 „Dėl Vilniaus miesto tarybos 1999 liepos 9 sprendimo Nr. 399 „Dėl Vilniaus miesto tvarkymo ir švaros taisyklių tvirtinimo“ dalinio pakeitimo“.
47. Vilniaus miesto savivaldybės tarybos 2005 m. sausio sprendimas Nr. 1-665 „Dėl Vilniaus miesto tvarkymo ir švaros taisyklių tvirtinimo.“

48. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo, Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo pakavimo ir papildymo“ nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. lapkričio 18 d. nutarimu Nr. 1156 patvirtintų Valstybinių socialinio draudimo pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų 84 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 45 straipsnio 4 daliai (1994 m. liepos 18 d. redakcija)“//Valstybės žinios. 2003, Nr. 115-5221.
49. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2002 m. lapkričio 3 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos diplomatinės tarnybos įstatymo 69 straipsnio 2 dalies, Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 4 straipsnio (2000 m. kovo 16 d. redakcija) 1 dalies 9 punkto ir Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 2 straipsnio (1999 m. gruodžio 16 d. redakcija) 1 dalies 5 punkto bei 23 straipsnio (1994 m. gruodžio 21 d., 2000 m. gruodžio 21 d., 2001 m. gegužės 8 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“//Valstybės žinios. 2002, Nr. 113-5057.
50. G. Babachinaitė Nusikalstamumo prevencijos organizavimo viktimologiniai aspektai (monografija).-Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 2000.
51. V. Čepinskis. Demokratija, bolševizmas ir fašizmas. Šiauliai: Kultūros-švietimo draugija, 1928.
52. A. Dapšys, P. Ragauskas. Lietuvos teisėkūros būklė ir perspektyvos//Teisės problemos. 2000, Nr. 2.
53. R. Dworkin. Rimtas požiūris į teises.-Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004.
54. R. Dworkin. Teisės imperija.-Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2005.
55. R. Iheringas. Kova dėl teisės. Kaunas, 1923.
56. V. Justickis. Kriminologija, vadovėlis, 1 dalis.-Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001.
57. Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė.-Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.
58. Lietuvos konstitucinė teisė.-Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001.
59. Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras, 1 d.-Vilnius: Teisės institutas, 2000.
60. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis.-Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
61. L. Meškauskaitė Žiniasklaidos teisė.-Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
62. V. Mikelėnas. Teisės aiškinimas: teorinės ir praktinės problemos//Justitia, 1997. Nr. 1.
63. J. Morkūnienė Socialinė filosofija.-Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002.

64. V. Navickas, K. Paulavičius Darbo rinka. Teorija ir valstybės politika.-Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 1999.
65. O. G. Rakauskienė. Valstybės ekonominė politika. Rankraštis.
66. G. Sartori. Lyginamoji konstitucinė inžinerija.-Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2001.
67. Skaidrumas ir korupcija Lietuvoje/sud. R. Juozapavičius.-Vilnius: Pasviręs pasaulis, 2005.
68. Sociologija: Vadovėlis/sud. Leonavičius V.-Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2004.
69. R. Šimašius. Teisėkūra ir teisės socialinis veiksmingumas//Jurisprudencija. 2004, Nr. 54(46).
70. V. Šlapkauskas. Teisės sociologijos pagrindai.-Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004.
71. A. Vaišvila. Teisės teorija.-Vilnius: Justitia, 2004.
72. A. Vaišvila. Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje.-Vilnius: Litimo, 2000.
73. A. Vaišvila. Ar kiekvienam įstatymui taikytinas socialinio veiksmingumo kriterijus?//Jurisprudencija. 2004, Nr. 54(46).
74. S. Vansevičius. Valstybės ir teisės teorija.-Vilnius: Justitia, 2000.
75. Užsienio šalių konstitucijos.-Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004.
76. D. Beinoravičius. Teisės ir įstatymo santykis: daktaro disertacija.-Vilnius, 2003.
77. L. Pakštaitis. Baudžiamoji atsakomybė už kyšininkavimą pagal LR baudžiamąjį kodeksą: teorinės ir praktinės problemos: daktaro disertacija.-Vilnius, 2004.
78. Теория государства и права. Курс лекций/под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. Москва: Юрист, 1997.
79. В. Г. Сафонов. Понятие правового нигилизма//Государство и право. 2004, Н. 12.
80. В. Г. Сафонов. Правовой нигилизм и экономика России//Законодательство и экономика. 2004, Н. 5.
81. Lietuvos Aukščiausiojo teismo teisėjų senato nutarimas Nr. 45 „Dėl Darbo kodekso normų, reglamentuojančių darbo sutarties nutraukimą pagal Darbo kodekso 136 straipsnio 3 dalies 1 ir 2 punktus, taikymo teismų praktikoje.”//Teismų praktika Nr. 21.
82. Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2003 m. birželio 24 d. nutartis Baudžiamojoje byloje Nr. 2K-482/2003//Teismų praktika Nr. 20.
83. Vilniaus apygardos administracinio teismo 2004 m. liepos 8 d. sprendimas Administracinėje byloje Nr. 111-885/2004.
84. <http://www.wikipedia.org/wiki/anarchizmas>
85. <http://www.president.lt/file/metinis2005.doc>
86. <http://www.transparency.lt>

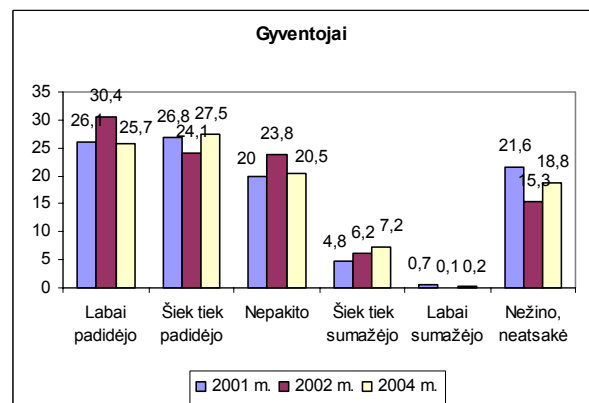
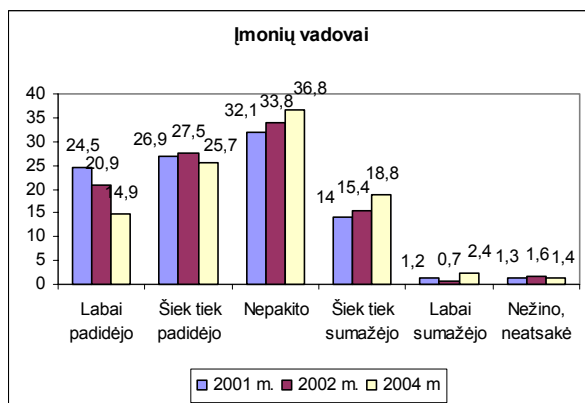
1 pav.

KURIS IŠ ŠIŲ POŽIŪRIŲ LABIAU ATITINKA JŪSŲ NUOMONĘ?

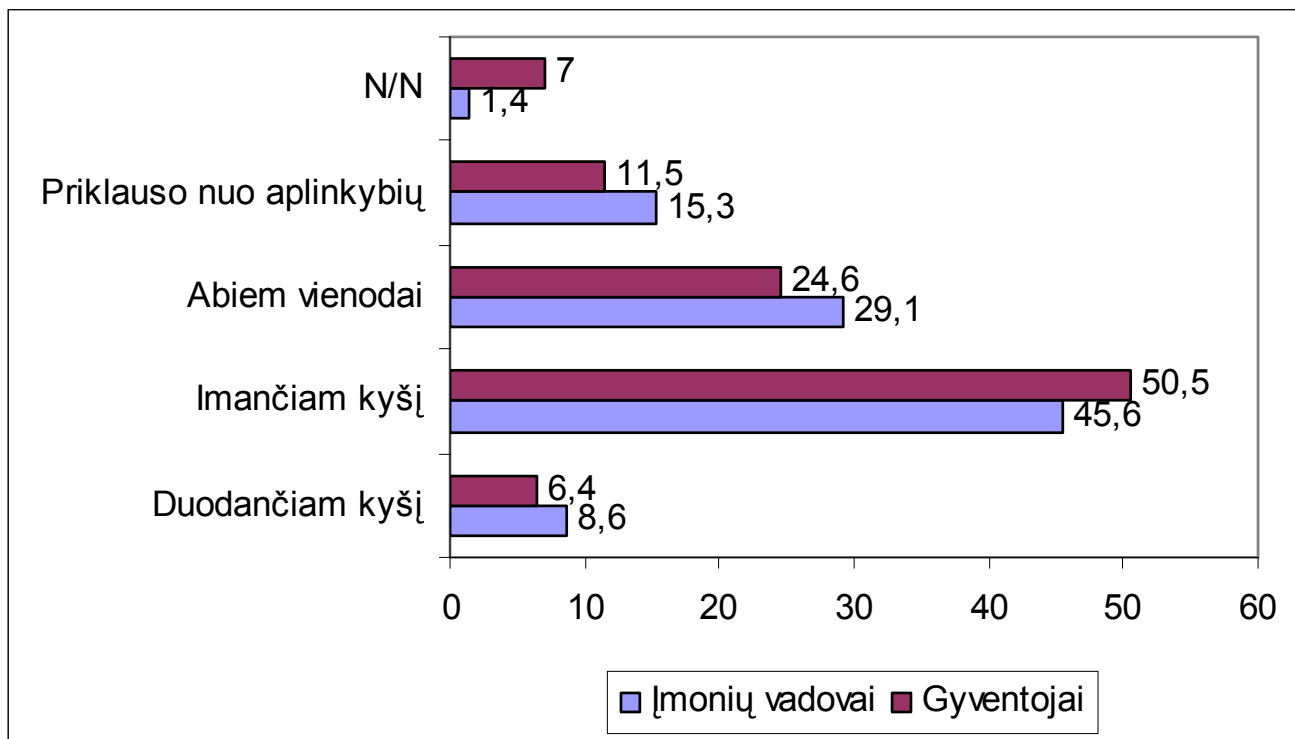
2 pav.

PER PASKUTINIUS 5 METUS KORUPCIJOS MASTAI LIETUVOJE...

3 pav.

KAIP JŪS MANOTE, KAM TENKA DIDESNĖ ATSAKOMYBĖ KYŠIO DAVIMO ATVEJU?

4 pav.

KODĖL NEDAVĖTE KYŠIO?

